THE BOOK WAS DRENCHED

UNIVERSAL LIBRARY

OU_204322

UNIVERSAL LIBRARY

శ్రీ

కల్యాణరాఘవము

ఆఱంకముల నాటకము.

ఇది

ప్రచండచాణక్యము ; నర్మదాపురుకుత్సీయము మొదలగు

నాటకములరచించిన,

పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుగారిచే

రచియింపఁబడి,

తుని

శ్రీ సాంబాముకీముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రింపఁబడి

ప్రకటింపఁబడెను.

1915.

మొదటికూర్పు 1000 ప్రతులు.

వెల 0—8—0.

కాపీరైట్] [రిజిస్టర్డు.

పీఠిక.

శ్రీకల్యాణరాఘవమను నీనాటకమును 1910సంవత్సరములో నేనానెగొందిసంస్థానముననున్నప్పుడే యారంభించితిని. కాని మొదటి యంకముమాత్రమే యప్పుడు వ్రాసితిని. 1915సంవత్సరములోని జనవరినెలలో శ్రీఉయ్యూరుసంస్థానప్రభువులగు శ్రీరాజా వేంకటాద్రి అప్పారావుబహద్దరుగారి ప్రోత్సాహమున మిగిలినయంకములవ్రాసి పూర్తిచేసితిని. ఇదివఱకుఁబట్టభంగ, వనవాసవిజయ రాఘవముల వ్రాసియుంటినికాన దీనితో శ్రీమద్రామాయణమునందలి షట్కాండముల లోనికథను రూపకరూపముగ నొనరించినవాఁడనైతిని. ఉత్తరరాఘవమును వ్రాయఁదలఁచుకొనలేదు.

నన్నుఁబోషించుప్రభువులగు శ్రీరాజా వేంకటకుమార మహీపతి సూర్యరావుబహద్దరు వారీగ్రంథమును దమసొమ్ముచే నచ్చుయించిరి. ఆంధ్రభాషాభిమానులు, ననేకకవిపండిత పరిపోషకులు నత్యంతవితరణశీలురు, శ్రీపీఠికాపురసంస్థాన ప్రభువులునగువీరికి, వీరి కుటుంబమునకు, శ్రీపరమేశ్వరుఁడుదీర్ఘాయురారోగ్యసకలసంపత్సౌఖ్య సమృద్ధులనిచ్చి రక్షించుగాక.

శ్రీరామకృష్ణపరమహంసచరిత్ర శ్రీగౌరాంగచరిత్రాద్యుత్తమ గ్రంథరచయితలును, నాకుఁజిరకాలమిత్రులునగు బ్రహ్మశ్రీకూచి నరసింహముగారు దీనికిరాంచీప్రస్తావనలను వ్రాసియిచ్చిరి. వారికనేక వందనము లాచరింతును.

12—3—15
పిఠాపురము.

పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహరావు.

ఈనాటకమునందువచ్చు పాత్రములు.

పురుషులు.

దశరథుఁడు—కోసలదేశాధిపతి.

రాముఁడు— లక్ష్మణుఁడు—	దశరథపుత్త్రులు.
విశ్వామిత్త్రుఁడు— వశిష్ఠుఁడు—	మునులు

నారాయణుఁడు—విశ్వామిత్త్ర శిష్యుఁడు.

శతాషుదుఁడు—జనకుని పురోహితుఁడు.

శంకరుఁడు—వశిష్ఠశిష్యుఁడు.

జనకుఁడు—మిథిలానగరాధినాథుఁడు.

శతానందుఁడు—జనకునిపురోహితుఁడు.

స్త్రీలు.

కౌసల్య— సుమిత్త్ర— కైక—	దశరథునిభార్యలు.

కావేరి—కౌసల్యదాసి.

రుచిర—కైకదాసి

తాటక—రాక్షసాంగన.

సీత—రామునిసతి.

మృదుల—సీతచెలిమికత్తె.

శ్రీ

కల్యాణరాఘవము.

ప్రస్తావన.

నాంది.

మ. నవనీలోత్పలకాయుఁ డాబుడుతఁడై ♦ న, న్న్యారిశౌర్యంబుతో
సవనంబు న్నెఱవేర్చి, గాధిసుతుని ♦ స్సంతుష్టుఁ గావించి, శం
భువుచాపంబవలీలఁ ద్రుంచి, సిరియౌ ♦ భూపుత్త్రిఁ గొన్నట్టి, రా
ఘవరాముండు, దయాబ్ధి మీ కొసఁగుత ♦ న్గల్యాణముల్నిత్యమున్.

(నాంద్యంతమున సూత్రధారుఁడు తెఱవంకఁ జూచి)

సూత్ర—నటీ! ఇటొకసారి రమ్ము.

(ప్రవేశించిన నటిం జూచి)

ప్రేయసీ! పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహరావుగారు పండ్రెండవ నాటక మొకటి క్రొత్తగ వ్రాసినారు. తత్ప్రదర్శనకార్యమందు నీవు నాకు సహాయురాలవగుదువను నాశతో నిన్నిప్పుడు పిలిచితిని.

నటి—అసహాయశూరులకు సాహాయ్యము నిమిత్తమాత్ర మైనను నాయందలి దయచే, గౌరవముచే నన్నుఁ దోడ్పడుచుంటిరి. కాని యానాటక మేదో సెలవిచ్చెదరా?

సూత్ర—

గీ. పరిధిత రామాయణ గ్రంథ ♦ బాలకాండ
మందలి కథను దెల్పు క ♦ ల్యాణరాఘ
వంబు నా నొప్పు నొక నాట ♦ కంబు కంబు
కంఠ! యిది, సర్వశుభదాయ ♦ కంబు మనకు.

నటి—(నవ్వుచు) ఇచటనా? అచటనా?

సూత్రి—అట్లనెదవేమి?

నటి—ఇచటనేయయినయెడల, నెన్ని నాటక ప్రదర్శనములు గావించినను గనుబోములమీఁది వానివలెనొక్కరీతిగ నుంటిమికదా?

సూ—ధనవంతులము గాలేదనియా నన్నుఁ బరిహసించుచున్నావు?

అ॥ ధనమె సుఖదమంచుఁ ♦ దలఁతువే, ధనులలో
నతిదరిద్రులకంటె ♦ నధికదుఃఖు
లైనవారు గలరు; ♦ కాన సుఖంబునో
సంగఁ దృప్తికిలను ♦ సాటిలేదు.

న—ప్రశ్నోత్తరసందర్భము బాగుగనున్నది! అటులేనియిరా "సర్వశుభదాయకము" తృప్తిగావలయునుఁగాని నాటకమెట్లగును?

సూ—నీ చెప్పుడుగుంట చిక్కులు పెట్టుకొంటెవుసుమా!

గీ. దేనిచే సర్వసుఖములు ♦ మానవునకుఁ
జేకురునొ యట్టి తృప్తిఁ దె ♦ చ్చియిడు నీప
విత్రనాటకమందు చే ♦ వివిధ సౌఖ్య
దాయకంబిది యనవచ్చుఁ ♦ దోయజాక్షి॥

న—సరే! తెలిసినది, లేనివియున్నట్లే తలఁచుకొని సంతసిం

ముంచెదాతృప్తి! అట్టిభావనాజన్య మహానందప్రవాహంబున నోల
లాడ్చునాటకముగాన "సర్వశుభప్రద" మంటిరి కాంబోలు.

సూ—ఓ! గడుసుదానా! నన్నెక్కడనుండి యెక్కడకీడ్చు
కొనిపోవుచుంటివి! పావనగ్రంథసంభాషణము భావజానందములో
విరమింపఁజేసితివే! నీవే నన్ను జయించితివి. పోనిమ్ము. ఈప్రపంచ
మందాఁడు వారి కోడనివా రెవరు?

గీ. క్రూరనా రాచవితతికి, ♦ ఘోరకదన
రవములకు, జంకనట్టివీ ♦ రపురుషుఁడును,
గలికిక్రొవ్వాఁడిచూపుఁదూ ♦ పులకుఁ, జిలుక
పలుకులకు సోలిదాసుఁడై ♦ పడునుగాదె!

నటి—మీరుమాత్రమాఁడువారుకారా? కల్లమీసములతోఁ
గట్టుకత్తులతో నాఁడువారాఁడువారికోడిరి. దానికేమిగాని, యీశృంగార
ప్రసంగమింతటితోఁ గట్టిపెట్టి, కథానాయకుఁడును బతితపావనుండు
నగు శ్రీరామచంద్రమూర్తిఁగూర్చి యొకింత చెప్పుఁ; డదివిని నాటక
ప్రదర్శనమునకుఁ బోయెదను.

సూత్ర—ప్రియురాలా! మంచిత్రోవకు వచ్చితివి. శ్రీరామ
మహిమ యడుగుటకుం జెప్పుటకుఁగూడఁ దగినది. కానిపూర్ణముగఁ
దృప్తికరముగ వర్ణింప నా కశక్యము.

గీ. అవనిరక్షింపదయతోడ ♦ నవతరించి
నట్టియాసచ్చిదానంద ♦ మైనతండ్రి,
రామచంద్రుఁడుమనయంత ♦ రంగములకు
లొంగని యమేయుఁడెట్లు ప ♦ ల్కఁగలాఁగు!

గీ. కాసిపూర్వపుణ్య ♦ కర్మ ఫలంబున
నసుభవింపఁ గలిగి ♦ రామహాత్మ
పై నిగల్గు భక్తి ♦ వలన జనించిన
యమృతమంజనా సు ♦ తాదు, లింతి !

మఱియు, నాబహిఃప్రాణమా ! ఒక రహస్యముఁ జెప్పెద వినుము.

సీ. జనకాది బంధు నా ♦ శనవిపన్నగ్నులై
దిక్కులేకేడ్చు ♦ దీనులకును
బట్టినదెల్లను ♦ భస్మమైపోయెడు
భగ్నసంకల్ప ని ♦ ర్భాగ్యులకును,
వదియింపరాని దు ♦ ష్పాతకంబులుసల్పి
కుళ్ళికుళ్ళి తపించు ♦ కుజనులకును
జదివినకొలఁదిని ♦ సందేహదిత్సులై
యూఁగులాడువిపశ్చి ♦ దుద్ధములకు.

ఆవె, నట్టియిట్టివారి ♦ కననేల? నానా, భ
వార్తులైనవారి, ♦ కమృతసౌఖ్య
కాముల్లెల్లరకును ♦ గనకాంగి ! నట్టగా
నసున్మ ! దిక్కురామ ♦ నామమొకటె ||

న—ఔను, నాథా ! ఈయన రామాయణ నాటకములోను
చూచినాఁడ గాయకష్టములుగూడ నగపడుటలేదు.

సూత్రి—ప్రియురాలా ! అదియొకవింతగాదు.

గీ. మనసునకు దేహంబునకు న ♦ బంధముస్న
యంతదాఁక నెతను బాధ ♦ లంటు నరుల ;
భక్తిభరితాత్మ తనువును ♦ బాసియెప్పు
వేఱగునో, తను బాధలు ♦ స్వాదునప్పు

నటి—ఆహా! ప్రాణేశా? ఈరామాయణనాటకము లుభయ తారకములుగదా!

సూత్ర—నిన్నును నన్నే కాదు. లేఖకపాఠకదర్శకప్రదర్శకాదులనందఱం దరింపఁజేయ సమర్థములు.

నటి—నిజముగా నే నెంతో ధన్యురాలను.

గీ. దశరథక్ష్మాతలేంద్రుండు ♦ తనసతులకుఁ
దెచ్చిపాయస మిచ్చిన ♦ యిచ్చినట్లు
నాకుఁ గరుణించి యిడితిరి ♦ నాథ! యిపుడు
పరమపావనమా రామ ♦ భక్తిసుధను.

(ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.)

శ్రీ

కల్యాణరాఘవము.

ప్రథమాంకము.

(ప్రవేశము— దశరథుఁడు, కౌసల్య, సుమిత్ర, కైక.)

దశ—సఖులారా! ఋశ్యశృంగునారిత్విజ్యమునఁజేసినజన్నము దైవకటాక్షమునఁబూర్తియయినది. ఇదిగో పాయసము. యజ్ఞదేవదత్త ప్రసాదము. దీనిని మీరు భుజియించి గర్భముల ధరింపుఁడు.

కౌ—మేమందఱము మడుఁగుబట్టలధరించి శుచిగ నున్నారము. తామే మాకొసఁగుఁడు. భుజింతుము.

దశ—కౌసల్యా! ఈపాయసమున నీకెంత కావలయును?

కైక—ఏమైన మధురపదార్థమితరులకుఁ బంచియిచ్చుచో ముందుగాఁ జిన్నవారిముచ్చటఁ దీఱుట మంచిపని కావున నాథా! మీరు మాయక్కగారి నొనర్చినప్రశ్నమును నన్నే మొనర్చిన యెడల నంతకంటె బాగుగ నుండునేమో?

దశ—కైకా! కేవల రుచిప్రధానమై కడుపు నింపించుకొనుటకుమాత్రమే పనికివచ్చు నైహిక పదార్థమును బంచిపెట్టునపుడు నీవనినట్లు చేయవచ్చునేమోకాని దైవప్రసాదితమగు నీపవిత్రవస్తువును గూర్చి నీవు చెప్పినయేర్పాటు పనికిరాదేమో!

కై—దైవప్రసాదము నకందఱును సమానదృష్టి లేదా! అట్టిచో బెద్దచిన్న భేదమేల చేయవలయును? కావున ముగ్గురకు సమానముగాఁ బంచిపెట్టుము.

సు—చెల్లెలా! వారి యిష్టానుసారము వారే యాచరింతురు. నీబోధనమేల?

కై—నేను నీకేమియు బోధింపలేదు. నీవు నన్ను మందలింపవలసినపని లేదు.

కౌ—(అపవారించి సుమిత్రతో) చెల్లెలా! నీవూరకుండుము. మనకు భర్తతోఁగాని చెల్లెలితోఁగాని వాదమెందులకు? ఏదైవకటాక్షమునఁ బాయసపాత్రము నాథునకులభించినదో యాదైవకటాక్షముచేతనే యది మనముగ్గురకు దైవము విధించిన యేర్పాటు ననుసరించియే సిద్ధించును.

సు—(అపవారించి, కౌసల్యతో) అంతరకంటె భర్తకధికానురాగాస్పదము ననికాఁబోలు నీతివాక్యబోధనమారంభించినది.

కౌ—(అపవారించి సుమిత్రతో) భర్తయందుఁగల చనవున నామె యేమయినఁ బల్కినచో మన మన్యథా యెంచఁదగదు.

కై—నాథా! ఊరకుంటిరేల? ముగ్గురకు మూఁడుసమభాగములు చేసి యిచ్చుటయే న్యాయముకాదని తోఁచినదా యేమి?

దశ—కైకా! అట్లు తోఁచినఁ దప్పుగాదని తోఁచుచున్నది.

కైక—అటులైన నాకందరకంటె దక్కువ నిచ్చెదవా?

సు—చెల్లెలా! ఈపాయసముతో నాఁకలిదీర్చుకొనఁదలఁచితివా? ఇది దైవదత్తమగు పదార్థము. కొంచెము భుజించిననేమి? విశేషముగ భుజించిననేమి? గిండెడు పాలగ్రామతీర్థముఁ ద్రాఁగినఫలమొక యుద్ధరిణెఁడుతీర్థము ద్రాఁగిన ఫలముకంటె నెక్కుడగునా?

కౌ—(అపవారించి) చెల్లెలా! అడుగనిదే నీవేలమాటలాడెదవు?

కై—అక్కా! మీరిద్దరు జ్యేష్ఠదేవులు. మీకు పెద్దవంతులు వచ్చును గదా యను ధైర్యముతో నెన్నిశ్రీరంగగీతులలయినఁ జెప్పఁగలరు. నేను గనీయసురాలను. కనిష్ఠురాలను. అధమురాలను. నీచురాలను. పాపాత్మురాలను. మీరిద్ద రారగింపఁగా నేదయిన నొక్కయుచ్ఛిష్టబిందువుమిగిలిన నది మీయొద్దప్రసాదమని యెంచి కన్నుల కద్దుకొని తినవలసినదానను.

దశ—కైకేయీ! ఎందులకీకోపము? చూడుము. (చేయి పట్టుకొని) నేనుఁ జెప్పినమాటవినుము.

కైక—ఒక్కనీవు చెప్పినమాటల వినుతోడనే నాబ్రదుకు తెల్లవారునా? ఈయక్కగారు చెప్పినమాట వినవలయును. ఆయక్కగారు చెప్పినమాట వినవలయును. కనిష్ఠురాలనై నీయింటఁ బ్రవేశించిన దోషమునకు నాకేచిన్నతనముతప్పును? అనురాగములలోఁజిన్నతనము. ఆదరణములలోఁ జిన్నతనము. ముచ్చటలలోఁ జిన్నతనము. ముడుపులలోఁ జిన్నతనము. మాటలలోఁ జిన్నతనము. మర్యాదలలోఁ జిన్నతనము. బ్రదుకంతలోఁగూడఁ జిన్నతనము. పరము లోఁ గూడఁ జిన్నతనము.

సుమి—(తనలో) కాని చుఱచుఱచూపులలోఁ బెద్దతనము, సూడు మాటలలోఁ బెద్దతనము. బుడిబుడియేడుపులలోఁ పెద్దతనము. బూకరింపులలోఁ బెద్దతనము. గయ్యాళితనములలోఁ బెద్దతనము. గడుసుదనములలోఁ బెద్దతనము. కొఱుమాటలలోఁ బెద్దతనము. కాటులాటలలోఁ బెద్దతనము

దశ—(అపవారించి) కౌసల్యా! నీకెంతవంతు కావలయునని యడిగితిని. చెప్పనైతివేమి?

కౌ—(అపవారించి) మా నాలుగు భాగాలలో కైకేయి కోరినంతవంతు నామెకిచ్చి మిగిలుదానిలో మీ కిద్దరు చెరిసగము పుచ్చుకొనుడు.

కై—అక్కా! నాకు వంతు నీయవలదని భర్తతో రహస్యముగఁ జెప్పుచున్నావా?

కౌ—చెల్లెలా! నీకే పెద్దభాగము నీయవలసినదని చెప్పుచున్నాను.

కై—నాకింత యాస లేదమ్మా! నాకట్టి పేరాస లేదమ్మా! నాకట్టిగురాశ లేదమ్మా! పెద్దవారైన మీకే పెద్దపెద్దయాశలుండును గాని—

సు—చెల్లెలా! ఎందుకిట్లు మాటాడుచుంటివి? భాగములఁగూర్చి భర్తగారితో మేమేమైనఁ బ్రస్తావించితిమా? పెద్దవంతులని చిన్నవంతులని సమభాగములని లేనిపోని రాద్ధాంత పూర్వపక్షములన్ని నీవే చేయుచున్నావుకదా! మేమేమైన మాటలాడితిమా?

కై—అబ్బో! మీరు సంగనాచులు నాలి ముచ్చులు. చలిచీమలు. సన్నసన్న సొన్నాయినొక్కులజాణలు. నన్ను భగవంతుఁడు పెద్దగొంతు, పెద్దకడుపు, పెద్దయాశతో సృష్టించినాఁడు. పాత్రములోని పరమాన్నమునంతయు నేనే భక్షింపవలయునని యేడ్చుచున్నాననుకొంటిరేమో! నాకేమియునక్కఱ లేదు. మీరిద్దరే భుజింపుఁడు. మీరిద్దరే పుత్త్రులఁగనుఁడు నాథా! నేను బోవుదును.

(పోఁబోవును.)

దశ—(ఉస్సురనుచు) అబ్బ! కైకేయీ! ఆగుము. ఎప్పుడును గోపమేనా?

సుమి—(తనలో) బెదరింపు లేగాని యెక్కడకుఁబోవును?

కౌ—(కైకనుఁబట్టుకొని) చెల్లెలా! పోకుము. దైవప్రసాదిత

పదార్థమును నిరాకరించుటదోషము. అమ్మా! నీయిష్టమువచ్చినంత భాగమును నీవు తీసికొనుము. మిగిలినదే మేము భక్షింతుము.

కై—నన్నాఁపకుము. అమ్మా! అంతయు మీరే తీసికొనుఁడు. నాకేమియునక్కఱలేదు. మీకుఁగలుగు పుత్రులు నాపుత్రులు కాక పోవుదురా?

సుమి—చెల్లెలా! నీకుఁగలుగు పుత్రులు మాకుమాత్రము పుత్రులు కాకపోవుదురా? నీకింతకోపమెందులకు? నీవొక్కతెవే భుజింపుము.

దశ—(చేయిపట్టుకొని) కైకా! పుత్రభిక్షకై నేను దేవునెంత ప్రార్థించితినో పాయసముఁదిన పుత్రునిగనవలసినదని నిన్నెంతకంటె నెక్కువగఁ బ్రార్థింపవలయునా?

సుమి—(తనలో) నాథా మీకీలాగుననుదప్పదు. విశేషమేమన మేముగూడఁ బ్రార్థింపవలసివచ్చినది.

కైక—నాథా! పొడిపొడిమాటలచే సంతోషపెట్టఁ బ్రయత్నింపకుము. నేనెంత బేలమనసు గలదాననయినను నీవియగు పై ప్రార్థనములు లోని తూష్ణీంభావములు, పై కిచకిచలు, లోని ధుమధుమలు, పై మమకారములు లోని వెటకారములు, పైగోడు, లోని సూడు, తెలియలేనంత మందబుద్ధినిగాను. పాయసమిచ్చుటలో నీకుఁబక్షపాతముదయించినది.

దశ—పక్షపాతముగగాక సరిగఁబంచియిచ్చెదను.

కైక—సెబాస్. సరిగనిచ్చెదవుకాదా? ఇమ్ము. వలదనినవారెవరు?

దశ—"సరిగ" ననఁగ నీయభిప్రాయమేమి?

కైక—ఇదిగో ఏ పెద్దల కధికభాగములనిచ్చి యధికులఁజేసి నన్నన్నివిధములఁ జిన్నసేయఁ దలఁచితివో యట్టి మాయక్కలనే యడుగుము.

దశ—ఏమి? సుమిత్రా! నీయభిప్రాయమేమి ?

సుమి—నేను బెద్దనుగాను; చిన్ననుగాను. నడిమిదానను. నన్నడుగనేల?

దశ—సతులారా ! మీలో మీరు నిష్కారణముగ వైరమొంద వలదు. నేను సరిగఁ బంచియిచ్చెదను.

కైక—"సరిగ" ననఁగ సమభాగములుగ ననిమీయభిప్రాయ మగునెడలఁ గానిండు.

దశ—సరిగ ననఁగ న్యాయముగ.

కైక—న్యాయమనఁగ నేమి? మీబుద్ధికి న్యాయమా ? మా అక్కలబుద్ధికి న్యాయమా ? నాబుద్ధికి న్యాయమా ? దైవబుద్ధికి న్యాయమా ? ఎవరుచెప్పినన్యాయము ? ఏటిన్యాయము ? పాయస ప్రదాతయగు యజ్ఞదేవుఁడీ పదార్థమును మామువ్వుర కొసఁగుమని నాఁడా ? లేదా ?

దశ—అట్లే సెలవిచ్చినాఁడు.

కైక—అంతేకాని బుద్ధిచేతనాలోచించి న్యాయమనితోఁచిన క్రొత్తన్యాయము ననుసరించి కొందఱను ఎంతో మీ పుత్రికలందఱ నేడ్పించి యిమ్మని యిన్నిమాటలు చెప్పినాఁడా ! ఏమి ? మాటలాడ రేమి ?

దశ—అట్లు సెలవీయలేదు.

కైక—లేనియెడల నింత సందేహమేల? ఈ యోజనములేల? ఈతొట్రుపాటేల ? నానోరు కట్టవేయనేల?? మీరన్నన్యాయము

న్యాయముకాదు. పెద్దభార్యకొక్క న్యాయము. మాయక్క చెప్పినట్లు నడిమిభార్యకొక్కన్యాయము చిన్నభార్యకొక్క న్యాయమునా? దైవప్రసాదమున కందఱు సమానార్హులను లోకన్యాయము ననుసరించి పంచిపెట్టుము.

దశ — కైకా! బ్రాహ్మణుల కనేకపర్యాయములు నీవుదాన దక్షిణాదుల నిప్పించితివికదా! పెద్దలకు చిన్నల కొకరీతినే యిప్పించితివా?

కైక — బ్రాహ్మణులకిచ్చినదినాసొమ్ము. నాసొమ్మును నాయిష్టానుసారముగా పంచియిచ్చెదను. నాయనుగ్రహము ననుసరించి యిచ్చెదను. నీభండారములోని సర్వధనమును మాయక్కలకిచ్చిన నైన నేను నోరెత్తుదునా? నీవు నన్నునిరాకరించి మాయక్కలతోడనే కాలక్షేపముచేసినను నేను దైవమును దూఱుచు నీపాదములయొద్దఁబడి యుండుదాననే కాని యిదియేమియని పలుకవలసిన దాననా?

సుమి — (తనలో) అబ్బ! ఏమిశాంతచిత్తత! ఏమిసహనశక్తి! అటులేనాథుఁడు చేసినయెడలయీసాకేతపురినిసమూలముగాసముద్రమునగలుపకమానునువా? కైకమ్మతల్లీ! నాథుఁడునీయెడల నత్యనురాగుఁడై మాయెడల నొకరీతిగనున్నను మాకు నాథునికిఁ గూడఁ జీవాట్లుతప్పలేదమ్మా.

కైక — నీయనుగ్రహమును గనఁబఱచుటకు నీయిష్టమునుఁ జూపుటకు నీన్యాయమును జరుపుటకు సంభావనకువచ్చిన ముష్టిబాపనయ్యలకువలె మేము నీబంగారమపేక్షింపలేదే? నీమణులఁగోరలేదే? నీవస్తువేదియును దేవురింపలేదే?

దశ — ఈపరమాన్నము నావస్తువుకాదా?

కైక—ఎట్లు?

దశ—(నవ్వుచు) యజ్ఞపురుషుండు నాకొసంగుటచే నాది.

కై—మిమ్ముదినుమని మీకిచ్చెనా?

దశ—(నవ్వుచు) నీవునన్నిట్లు వేడుకొని తినుటకు నాకిచ్చి నాడు. తెలిసినదా?

సుమి—(తనలో) మాతోపాటు.

కైక—నా నా ఎంతధర్మశీలుండవు! నావిమీఁదియనుభేదమును జేయుచుంటివి. నీయుపశరీరిణులమె! నీసహధర్మచారిణులమే! పుత్ర భిక్షఁగోరి మీతోపాటు యజ్ఞము మేముగూడ జేయలేదా? మీవలెనే యజ్ఞదీక్ష మేముగూడ నెఱపలేదా? మీవలెనే మేముగూడయజ్ఞదేవుఁ బ్రార్థింపలేదా? ఆయజ్ఞఫలమగు నీపాయసము నీకొక్కనికీయఁ బడినదా? అందుచేనిదా? అటుకాదు అదిమాకొఱకు నీచేతికీయఁ బడుటచే నీదిగూడనయినది. కాని నీకీయఁబడుటచే నీదయి నీవుమా కిచ్చుటలేదు. మాకిచ్చినది యజ్ఞపురుషుఁడే, నీకుఁ గ్రీస్తా మధ్యమా కనిష్ఠాభేదమూలయనకు—

దశ—సరే. ఆయనకు లేదు. మీకట్టిభేద మున్నదందువా? లేదందువా?

కైక—మీపశ్నమునాకు బాగుఁ దెలియలేదు.

దశ—సుమిత్రా! నాయభిప్రాయము నీవు చెల్లెలికిఁ జెప్పుము.

సుమి—చెల్లెలా! నీవందఱకంటె చిన్నదానవనియు నీకంటె నేనుఁ బెద్దదాననయియు నీకుసర్వజ్యేష్ఠురాలనియు భేదము మనలో నున్నదా లేదా యని యడుగుచున్నారు.

కైక—అట్లు ప్రత్యాసము లేకేమి?

దశ — కావున నేనొక్క సంగతిని చెప్పెదను. వినుఁ డొక మహర్షియ సేవ మిగుల సంతుష్టుఁడై మాకు వరమిచ్చెను. మీరొక్కతల్లి బిడ్డలని యెంచుకొనుఁడు. అన్యోన్య సౌహార్ద్యము గలవారని యనుకొనుఁడు. కైకా! ఈపాయసపాత్రము నీచేతికిచ్చెదను. నీవే పంచి యిచ్చుటకు నేనంగీకరించెదను. ఎట్లు పంచియిచ్చెదవో చెప్పుము?

కైక — మేము ముగ్గురము సమముగఁ బంచుకొందుము.

దశ — అట్లు చేయునెడల నీయక్కలయందేమి సౌహార్ద్యమును కనఁబఱచినదాన వగుదువు. అదితప్పు. కౌసల్యా! నీవు పంచునెడల నెట్లు చేసెదవు?

కౌ — అందఱకంటెఁ జిన్నచెల్లెలగు కైకకుఁ బెద్దభాగమిచ్చి సుమిత్రకు నంతకంటెఁ దక్కువనిచ్చి యంతకంటెఁ దక్కువభాగము నేను దీసికొనెదను.

దశ — సుమిత్రా! నీవు పంచునెడల నెటుచేసెదవు?

సుమి — (నవ్వుచు) నాకేమియునుంచుకొనకుండ నీయిద్దఱకు చెఱియొకసగమిచ్చెదను.

దశ — నీకో!

సుమి — పిదప వారిభాగములలోఁ జెఱియొకసగమును బుచ్చుకొందును. (నవ్వును)

దశ — ఎంతగడుసుదానవు! సతులారా! ఇదివఱకే వృథగ నాలస్యమయినది. ఇఁక నీపదార్థమును శీఘ్రముగ మీరనుభవింప వలయును. పెద్దభాగముఁ దినినదానికిఁ బెద్దకొడుకును జిన్నభాగము దినినదానికిఁ జిన్నకొడుకును బుట్టునా? కౌసల్య చిన్నభాగము దినినను నామెకుఁబుట్టుకొడుకు పెద్దకొడుకె. కైకా! నీవు పెద్దభాగము దినినను నీకుఁబుట్టుకొడుకు చిన్నవాఁడే అందుచేనీవు పెద్ద

భాగ మపేక్షింపఁదగదు. అపేక్షించిన లాభమును లేదు. కౌసల్య వయస్సుచే యోగ్యతచేఁగూడఁ బెద్దది. చిరకాలము కాపురము చేసినది. పుత్త్రులు లేరని మాయిరువురకంటె నెక్కువకాలము తపించినది. మాయక్క-యగుటచే మాకుఁ బూజ్యురాలు. అందుపై నాయందు నిరంతరానురాగముగలది. ఎన్నఁడును స్వలాభమును గోరుకొనియుండలేదు. అట్టియీకౌసల్యాదేవిని నేను మీరుతప్పక గౌరవింపఁదగినది. మానవ లోకము మెచ్చును. మనతరువాతివారు మనలఁగొనియాడుదురు. కైకా! మనసులో నేమియుంచుకొనకుము. పవిత్రమైన ముహూర్తము దాటి పోవుచున్నది. అట్లు తలవంచుకొనుటకాదు. నీచేయి నిటుదెమ్ము. కౌసల్యచేయి పట్టుకొనుము.

కైక—(అట్లుచేయును.)

కౌ—చెల్లెలా! నేను వయస్సుచేఁబెద్దదాననయినను నీవే నాకంటెఁ బెద్దదానవుగ భావించి నన్ను గౌరవించుచున్న సంగతి నీ వెఱుఁగుదువుకదా! అట్టిచో ననవసరమగు నీగాథయేల? నీయిష్టమెట్లో యట్లే కానిమ్ము.

కై—నేను దొందరపడి యేమయిన నన్ననిన యెడల క్షమింపుము. (కౌసల్యను గౌఁగిలించుకొనును.) అక్కా! సుమిత్రా! నిన్నుఁగూడ నిట్లే కోరుచున్నాను.

దశ—సెబాస్! కైకా! నీకు కోపమెంత శీఘ్రముగఁగల్గునో ప్రసన్నతకూడ నంత శీఘ్రముగనే కలుగును. వెఱ్ఱికోపమెటులో వెఱ్ఱి దయయు నటులే. ఈపాయసకలశము నీచేతిలో నుంచుకొనుము. ఇదిగో పంచుచుంటిని. కౌసల్యా! నీకు దీనియం దర్ధభాగము.

కౌ—మహాప్రసాదము.

దశ—మిగిలిన యర్ధభాగము రెండుభాగములు చేయుచున్నాను.

(చేసి) ఇదిగో ! ఒకభాగము. సుమిత్రా ! నీది. (సుమి గ్రహించును.)

సుమి—మహాప్రసాదము.

దశ—మిగిలిన భాగమును నీవు దీసికొందువా?

కైక—సుమిత్ర నాకంటె పెద్దదయినందుల కామెకు నాకంటె కొంత యధికభాగము రావలదా ?

దశ—అట్లులయిన నేమిసేయుమంటివి ?

కైక—నావంతు రెండు భాగములుచేసి యొక భాగము సుమిత్రకిమ్ము.

దశ—సెబాస్ ! కైకా ! సుమిత్రా ! నీవనినట్లు నీకు రెండు వంతులు వచ్చినవి. తీసికో. నీకిద్దఱు కొడుకులు గలుగుదురేమో ?

సుమి—(తనలో) ఇద్దఱు పుత్రులయినననే ! అనేక శిరస్సులుగలవాఁడయిననరే. కొడుకు పుట్టినఁజాలు.

కైక— నేని యష్టమభాగమును దీసికొందును.

దశ—కైకా ! నీవు సంతుష్టినొందితివా ?

కై—ఆ.

దశ—ఉత్తర క్షణమునుండి మనకు ముచ్చటలపై ముచ్చటలు. వేడుకలపై వేడుకలు. పండుగలపైఁ బండుగలు. ఇక్కడకు మాటిస్సు శాంతి పడినది. సతులారా ! మీరింక భుజింపరేమి ?

కౌ—ఇక్కడనేల ? భోజనశాలలోనికిఁబోయి యక్కడ కలిసి భుజింతుము.

దశ—సరే. పోదము రండు.

(నిష్క్రమింతురు.)

శ్రీ

కల్యాణరాఘవము.

ద్వితీయాంకము.

(ప్రదేశము—వీధి. ప్రవేశము—కావేరి, రుచిర.)

కావే—రుచిరా! వేగరా! అట్లు లడుగులో నడుగు పెట్టెద వేల?

రుచి—మా యమ్మ కైకమ్మకుఁ గడుపుచేత సుందరమున నము వచ్చియుండ నాకుఁ గాలి మైకుఱుపుచే వచ్చియున్నది.

కావే—ఇట్లిప్పటింగో నేల తిరుగుచున్నావు?

రుచి—కుఱుపుకంటె దోనాని యెక్కువ సంబరముచున్నదమ్మా.

కావే—మా కౌసల్యకుఁ గడుపు రాలేదా? సుమిత్రకుఁ గడుపు రాలేదా? కైకమ్మ వీళ్లిద్దఱికంటె నెక్కువ సుకుమారియా? తానంత "అన్ను ఉన్ను"ఁ బడుచున్నదఁటేమి?

రుచి—కావేరమ్మా! చెప్పిన నమ్మవేమో కాని చూడు! ఎవరితోడ నయినఁ దిరుగ నన్నంగోకుసుమా! నాంతో జేసరి. ఇదిగో! ఆ పాయసముఁ దిన్న మరునాఁటినుండియు మారంభము. ఒక్కటే వేవిళ్ళు! విని, విరామము లేదు. ఇటువంటుటకే. అటు "ఓకర్కు" వెలుతురుకంటెఁ బడుటకు వీలు లేదుగదా! ఎవ్వరిని జూచిన ననహ్యతగదా! ఇదిగో

మగఁడనఁగ నాలాగునఁ బాఁకులాడెనిదిగదా! ఇప్పుడతఁడుఁగ పట్టి కౌఁగిళ్ళిడును. గోకఁలిబండ ఆహాహా రాజు—పాపము. ఆతనిఁ జూచిన జాలియగును—తన్నుభార్యగగ్గంకు రానిమ్మని ప్రాణ్లుచేయుమని నన్ను బతిమాలుచున్నాఁడు.

కాం—ఇదేమిచోద్యమమ్మా! నెలలునిండినతరువాతఁగూడ వేవిళ్ళేమిటి? వారానికేసరి కేవు నెలలునిండునపటికే యమునానాడుకుండ పోవాలని చెప్పిపోయినది. ఇది మాటియుఁ గాత్రిగాఁగనున్నది. ఏమి కాని ల్యాపుమ్రగాంపమ్మా! ఇదిపఅకాలంగునఁ దుఃఖకుమకు తేమగిదా! కాని నీవిప్పుడెక్కడకు వెళ్ళుచున్నావు?

రుచి—సెనగపులుసుకంటెఁ బుల్లనిదేదయినఁ దోఁచు తెమ్మన్నది. ఎవరినందుగూర్చి యాచించినవారే నవ్వుచున్నారు. చూడు! మందలోఁమనమాట. నన్నుఁ జీఁకిపి యయ్యవారి లేవ నెనోపిందువా? నైకమ్మకంటె గయ్యాళిలభించినప్పుడదికూడ దొరకునని నాఁడు.

కాం—సనకింగు పసుమంచిన నొచ్చిం వనితాడిఁజెప్పినాఁడా? ఆతనిమాటలెంతె యెఱుఁగదు; కాని సెనగపులుసుకంటె బుల్లని వస్తువేదో నేను చెప్పెదను, ఉండు. నోటిదివరం నాడుమన్నది. ఏదో ఘృతమునమ్మా! స్త్రీలకొఱకు ముఖ్యముగఁ జేయఁబడినదఁట! మిరుని రుచింపునఁట. ఆనడుమ నూనలో నమ్మలక్క యందఱు చెప్పుకొనినా రమ్మా! ఏదోఘృతము. ఊఁ-ఉండు! పుల్లకవిఘృతము.

రుచి—అబ్బే! అది ఘృతముకాదు. వేవిళ్ళచేత మాందార పోని రుచిగ్రాహణశక్తి యెట్లున్నదో విద్యావిహీనత చేత మాంపయ్యపు రాలి గుణగ్రాహణశక్తియట్లున్నది. అదిపుల్లకవిశ్రుతము. పుల్లకవిచేఁ జేయఁబడిన వైద్యగ్రంథమో పల్లకాదో. అది తెచ్చి ముందవరాణి గారి మూతికిఁ గట్టుదనరందువేమి?

కావే—చదువుకొన్నవారు మీరెక్కడ గట్టుకొనినఁ గట్టుకొందురు; హా కెందులకమ్మా! నేను బోయెదను.

రుచి—వదినా! కోపమా! ఎచ్చటకుఁ బోదలఁచితివో చెప్పవా!

కావే—చెప్పుటకు రహస్యమేమున్నది? మాయమ్మ వసిష్ఠ భగవానుని యాశ్రమమునకుఁబోయి వారచ్చటనున్నారేమో కనుగొనిరమ్మన్నది.

రుచి—ఏందులకో!

కావే—నాకుఁ దెలియలేదు.

రుచి—పురుడు శీఘ్రముగ రానైయున్నదని సందేహముచే గురువుగారింటనున్నారో లేదో కనుగొనుమన్నదేమో?

కావే—పురిటికిఁగావలసినదిమంత్రసానియా? మహర్షియా?

రుచి—అదేమిమాట! శిశుజన్మకాలనిర్ణయము మొదలగు పనులకు గురువుగారుండవలదా? కానిమీయమ్మగారప్పుడేమిచేయుచున్నారు?

కావే—నేనిటు వచ్చుచుండఁగనే మాచెల్లెలిని బిలిచి “రాజుగారి నిటకురమ్మని కోరితినని చెప్పుము” అని దానితోఁ జెప్పెను.

రుచి—సరి! ఇఁక నేమి. నేననినదే నిజము. ఈసరికి రాజుగారామెయొద్దకు వచ్చియుందురు. కావున నీవు వేగ పొమ్ము. నేనును బోయియేదియో యొకపుల్లని వస్తువును దీసికొని పోయెదను.

(ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.)

ఇది విష్కంభము.

ద్వితీయాంకము.

ప్రదేశము—కౌసల్యాంతఃపురము.

ప్రవేశము—దశరథుఁడు, కౌసల్య.

దశ—ఏల ?

కౌస—వంగి మీపాదములను శిరమున నద్దుకొనుటకు నాకు మిగుల గష్టముగనున్నది. అందుచే దయచేసి మీపాదములను నా తొడలపైనుంచుఁడు. చేతులనెత్తి కన్నుల కద్దుకొందును.

దశ—ప్రాణప్రియా ! నీవిప్పుడటులు చేయకున్ననేమి ?

కౌస—నాధా ! (గద్గదికతో) ఏమియు లేదు.

(కన్నుల నీరుగుంచుకొనును.)

దశ—ఆ! ఆ ! అదేమి కౌసల్యా ! ఎందులకు ? (మొగము నెత్తి కౌఁగిలించుకొని) హా ! ప్రాణప్రియా !

గీ. చెప్పవా! చెప్పవా! నీకు ♦ గొప్పకనుల
కొలుకులను వేఁడి కన్నీళు ♦ లొలుక నేల ?
చెక్కు లెఱుపెక్కనేల ? ♦ సీత్కృతులఁ బె
దవు లొడులనేల గుండెల ♦ దడయ నేల ?

కౌస—(దైన్యముతో) నాధా ! నాకేమియుఁదోచుటలేదు. లోపలనేమియో యావేదనముగనున్నది. గర్భముననేదియొాతళుక్కుమని ప్రవేశించినట్లునది. కనులు చీకటులుగ్రమ్మినవి. అమితముగ

భయమును వయిచుచున్నది. నాధా! నేను సిగ్గువిడిచి చెప్పుచున్నాను. లోపల నేమో యట్టిట్టి యంతయు వ్యాపించుకొనిగ నెదుగుచున్నట్లున్నది నాప్రాణములెల్లను గూడ నొకచోటఁ జేరు. నాగర్భమునందున్న మీ తేజస్సు నెల్లఁ గాఁచికొనుచున్నదో! అందుచేతనే నాలుగు మాటలు చెప్పి మీకు నాకడసారి నమస్కారము మర్పించుకొనఁదలఁచి—

(ప్రణమిల్లును.)

దశ — లెమ్ము స్నేహదానా! ఇదిగో! ఇటుగూరుచుండుము.

కౌస — నాయనారోగ్యస్థితియందు విశేషముగ మాటలాడలేను. నేను గార్హస్థ్యమునకు వచ్చినదిమొదలు మీయెడల బహుభక్తివిశ్వాసములతో నడుచుకొనుచుంటిని. మిమ్ము నాభూలోకదైవముగఁ బూజించుకొనుచుంటిని. నానమ్మకము పొరపాటువలన నేమైనఁ దప్పుచేసినదానిని యైనయెడల దయార్ద్రబుద్ధితో క్షమింపఁగోరుచున్నాను ఇదిగో నమస్కారము చేయుచున్నాను.

దశ — చాలును ప్రాణప్రియా! చాలు. ఇటురా! నాతోడఁ గూర్చుండుము (భార్యనట్లు కూర్చుండఁబెట్టుకొని) నీకిట్లుండదగునా? భయమేల?

(తనలో) సీ. ఆత్మజులు గల్గనేమో య ♦ టంచు నాస
వలనఁ బడని శ్రమములు లేవు ♦ పట్టనట్టి
కష్టములేవు మ్రొక్కనియట్టి ♦ రాళ్లు లేవు
నోఁగపట్టని నోములు లేవు ♦ మున్ను మరియు.

గీ. వినని పుణ్యకథలు లేవు ♦ కననితీర్థ
ములును లేవు, చేయనివ్రత ♦ ములును లేవు
బాగుపడని దానములు లేవు ♦ మొక్కి మొక్కి
మొత్తుకుని కుములి యేడువని యే ♦ డుపులు లేవు.

గీ. యజ్ఞదేవ ప్రసాద మా ♦ హాత్మ్యమునను
జింతలనుగంటెనంచు నే నెం ♦ చితినిగాని
సతులు గర్భధారణకళా ♦ వతులు గాఁగ
నిప్పుడొకనూత్నచింత వే ♦ ధించుచున్న.

సీ. అంతంత మొగములై ♦ యంతంత ముక్కులై
యంతంత యుదరంబు ♦ లైన వింత
యాకారములతోడ ♦ నేను ముక్కలఁబోతె
పలుచపల్చని వెల ♦ వెలలతోడ
నిదుర మబ్బులతోడ ♦ నిట్టూర్పుబుసతోడ
సిరుపట్టినకాళ్ళ ♦ బూరతోడ
మెలమెల్లనెదురీఁత ♦ యలపులసొలపుతో
గాజుకాయలవలెఁ ♦ గానఁబడుచు
గుత్తుకుత్తను నిల్లాండ్ర ♦ గోడుచూడ
గుండెలు పటాలుమనుచుండు ♦ రెండుతలలు
నెప్పుడేర్పడు నెప్పుడు ♦ గుప్పుచప్పు
ననుబయటఁబడువారమో ♦ యనెడువగను.

గీ. ఏకసతియున్నవానికే ♦ యింతబాధ
యనఁగ ముగురున్ననాబ్రదు ♦ కడుగనేల?
ఉవిదలెందరున్నను సౌఖ్య ♦ మొకటెకాని
కుడుచు కష్టంబులెన్నియో ♦ నుడువనగునె?

గీ. ఇదియె తొలిచూలు వయసు గ ♦ తించువెనుక
రాకరాక యబ్రముగాఁగ ♦ బ్రాప్తమయ్యె
నేమగునోయంచుఁ గౌసల్య ♦ యిట్లువగచు
గోల! రెఱుఁగదు ; సుకుమారి ♦ కోమలాంగి.

(ప్రకాశముగా) ప్రాణప్రియా! నీకేమియు భయములేదు. దైవ కటాక్షమునఁ గులగురులగు వసిష్ఠభగవానుల యాశీర్వాదమున నీవు సుపుత్త్రుని నేఁడో తేపో కాంతువు.

కౌ—తేపటివఱకు నేనీబాధ పడుచుండవలసినదా? ఆ! నా వలనఁగాదు.

దశ—(కౌసల్యను ముద్దిడుకొని)

గీ. వార్ధకము దరిసిరు సం ♦ ప్రాప్తమైన
చూలుపుణ్యమాయని ముద్దు ♦ రాలితనపు
నీదు ముద్దులుఁ నూలుకొంట, ♦ నెఱిసొగసులు
మురిపములగాంచి తిరుగ ను ♦ ప్పొంగుచుంటి.

కౌ—ఇప్పుడు పరిహాసించుచుంటిరా?

దశ—ప్రియురాలా! క్షమింపుము. ఇప్పుడు నేఁజేసిన పరి హాసమునకు నీకొడుకు చేయిఁబట్టుకొని యిట్టెయిట్టెముందునన్నుఁ దిట్టింతువుగానిలే. చూడు. (కడుపుపైఁ జేయివైచి)

గీ. కడుపులోఁ జిన్నిబుడుతఁడు ♦ దుడుకుదుడుకు
మనుచునీటిలో మత్స్యంబు ♦ ననువుఁదోఁప
దళుకు తళుకని స్ఫురియించి ♦ తుళికరించు
మేఘగర్భస్థమగు నెఱి ♦ మెఱుపుపోలెను.

కౌసల్యా!

గీ. ఎగుమొగంబగు గర్భంబుఁ ♦ దిగఁబడియెను
డొక్కలెత్తునుబాసి లోఁ ♦ తెక్కెఁ గడుపు
బడిబడిగ బిగబట్టెను ♦ ముడుగులివిగో
త్రిం(క?) వడిగనే ప్రసవింతు ♦ వింకనేమి?

నీవు రేపటివఱ కుండనక్కఱ లేదు. ఈదినముననే శుభప్రసవమగు దువుగాక! నీదాసి మొవ తెయయిన నక్కఱదనున్నదా?

కౌ—అందఱను బంపివయిచితిని. ఏల?

దశ—ఏలయందు వేల? పిలిపింపవలసినవారిఁ బిలిపించి, వల సిన సన్నాహమాంతయుఁ జేయింపనక్కఱలేదా?

కౌ—తొందరపడకుఁడు. ఎవ్వరిని బిలిపింపవలదు. ఇఁక గొంత సేపు చూతము.

దశ—ఇంకఁ జూచునదేమి. (గట్టిగ) కావేరీ!

(నేపథ్యమున) బాబూ! వచ్చుచున్నాను.

కౌస—దానితో నిందుకొఱకని చెప్పెదరాయేమి? వలదు.

దశ—దాసికయినఁ దెలియకుండ నెటులు?

కౌ—ఇప్పటినుండియునా? ఈదాసుల చెవినిఁబడిన ముక్క నీటిపైఁబడిన నూనెచుక్క.

దశ—అటులయిన యిప్పుడేమిచేయుమంటివి?

(నేపథ్యమున) అమ్మా! లోనికిరావచ్చునా?

కౌస—కావేరీ! రావచ్చునుకాని నీవిచ్చటకువచ్చి చేయున దేదియులేదు. జపమగు నెడలఁ బూజ్యురాలగు నరుంధతీదేవిగారిట కొకసారి దయసేయుదురేమో కనుఁగొనెదవా?

దశ—(నిమ్మళముగ) జపము వదలియయిన శీఘ్రముగనని చెప్పరాదా?

(నేపథ్యమున) అమ్మా! పోయి చెప్పెదను.

కౌ—సరే.

దశ—వసిష్ఠభగవానునకెప్పుడు వార్తనంపుదము.

కౌస—ఆమె పెద్దది. మిగులఁ దెలిసినది. వచ్చినతరువాతనన్ని యేర్పాటులును సందడిలేకుండ నామెయే చేయును.

దశ—సంతోషము. నీకింక భయమేమియు లేదుకద.

కౌస—లేకేమి! ఇప్పుడంత బాధ లేకుంట చేస్థిమితతగనున్నాను. ఇదియంతయుఁగడచి గట్టెక్కి తిరుగమీతో సుఖింపఁగలనా?

(నేపథ్యమున) ఆ! ఆ!

దశ—ఆహా! వింటివా? ఎట్టి సదుపశు్రతియయినదో.

కౌ—కావేరీ! ఆ. ఆ. యనుచున్నావేమి?

(నేపథ్యమున) దేవిగారు మహారాజుగారిమొద్దనేయున్నారా? యని రెండవరాణిగారిదాసిగంగచేసిన ప్రశ్నమునకు ఆ. ఆ. యనుచున్నాను.

కౌ—భగవతియగు నామెతో మనవిఁజేసితివా?

(నేపథ్యమున) ఆ, వచ్చెదననినారు.

కౌ—తొందరగ దయసేయుమని చెప్పలేదుకద.

(నేపథ్యమున) ఊ. హు.

కౌ—సరే. పొమ్ము నాథా! నాచెల్లెలు సుమిత్ర నన్నుఁజూచుటకయి రాఁదలచి దాసిచేవార్తనంపియున్నదికాఁబోలు. నేను సెలవు తీసికొనివెళ్ళనా?

దశ—నీవు వెళ్లుటయేల? ఆమెయేయిక్కడికు రాఁగూడదా?

కౌ—సరి.సరి. చాలులెండు. నాథా! నేనొకరహాస్యపుమాట నడిగెదను. చెప్పెదరా?

దశ—తెలిసినయెడల.

కౌ—సుమిత్రగర్భము కైకమ్మ నాగర్భములవలె లేదేమి?

దశ — లేక ?

కౌ — మిగులఁ బెద్దదిగానుంటయే కాక యాకృతిచేఁ గూడవింతగ నున్నది. ఈప్రక్కను బెరిగియున్నది. ఆప్రక్కను బెరిగియున్నది. బొంతయరఁటిపండువలె నడుమ గొంచెము వెలితిగనున్నది. ఎందుచేత?

దశ — ఆమె కవలపిల్లలను గాంచుననితోఁచుచున్నది.

కౌస — అమ్మయ్యో! ఇద్దఱుపిల్లలే. నాకొడలు జలదరించుచున్నది. ఏమండి నేనడిగిన ప్రశ్నమునకుత్తరము చెప్పకపోయితిరి ?

దశ — ఉపశ్రుతియే చెప్పినది.

గీ. నీదు నునుఁబొమ్మ తలగడ ♦ మీఁదఁదలయు
నాదు నెదపైనఁ గాళ్ళుంచి ♦ నీదు సుతుఁడు
పండి యెడనెడఁగుఱుకు యుం ♦ చుండఁ గలసి
యతని జోకొట్టుచును సుఖ ♦ మందగలము.

అంతకంటె మనకిఁకఁ గావలసినదేమి ?

కౌ — అంతవారమగునెడల నిఁకఁ గావలసినదేమి? నాకుఁ గొంచెము కష్టముగనున్నది. నేనింకఁ బోవుదును. (పోఁబోవుచు) వైకుంఠవాసా ! నాహృదయమునకుండుము. గురు వసిష్ఠ భగవానుఁడా! నమస్కారము.

(కన్నులనీరు పెట్టుకొని) ప్రాణనాథా ! నమ—స్కా—

దశ — ప్రాణకాంతా ! వలదు. నీవు నమస్కరింపఁదగదు. నేనే నీకు నమస్కరింతును. (తనలో)

గీ. కష్టములకోర్చి ప్రకృతికిజం ♦ కక యపార
సర్వసృష్టి మహాతంత్ర ♦ సారసరణి
చిన్నతన బొజ్జని ముడుచు ♦ కొన్న గర్భ
వతియె ప్రత్యక్షపరము దై ♦ వంబుగాదె?

శ్రీ శేషశయన పరబ్రహ్మణే నమః (నమస్కరించును.)

కౌ—(మోమెత్తి తేరిపాఱఁ జూచును.)

దశ—సతీ! అట్లు నిశ్చలముగఁ జూచెద వేల?

(తనలో)గీ. కసరినను దండ్రపడినను ♦ గైకయాజ్ఞ
భీతిమన్నించి తనమాట ♦ వినకయుండి
నను జలునచూపు వలపుల ♦ నవ్వుపూలఁ
జల్లు నీమె జ్వాలల వెదఁ ♦ జల్లు నేల?

(చేయిఁ బట్టుకొని) కౌసల్యా! మాటలాడవేమి? ఇట్లు రోజెద వేల!

కౌ—(దశరథుని ద్రోసివయిచి) ధనుస్సు! ఏదీధనుస్సు—
హా! హా! హా!

(చేయి విదల్చుకొని అట్టహాసముచేయును)

దశ—హాహాహా! ఇది యేమి?

గీ. మోవి కెలఁకుల దాటిపైఁ ♦ బోనిచిన్న
మొలకనవ్వుల నను, కతి ♦ గొలుపు లెడలి
పోని చూపులముగ్ధని ♦ ప్పులను గురిసి
యట్టహాసము సేయు, వీ ♦ రాగ్రణివలె,

గీ. అంగుళుల యుంగరములె బ ♦ ర్వాచునోలుము
నబల, యిల్లాలు, చూలింత ♦ రాలు, నన్ను
భీకరాసురహరుని ను ♦ ర్వాత్తుగాఁగ
గోటికొన విూటు నిదియేటి ♦ పాటవంబొ!

గీ. వీణయో! కేళికాబ్జమో? ♦ ప్రాణనాథు
పాదయుగళికమో! చిత్ర ♦ ఫలకమొక్కొ
యూనుదానికి ధనుసేల! ♦ యక్కటకట!
ఇంతికింతలో మతి చలి ♦ యింపఁగలదె?

ఇదిసమాసన్నప్రసవసూచకముగు తొట్రుపాటుకాదు. ఏదయినభూత మావేశించి యుండవలయును, లేదా పెద్దలో పేరటాండ్రో మ్రొక్కు-కొందును. ఏదయిన మీకుఁ గట్టవలసినయెడలఁగట్టుకొందును. శిశువున కెవరిపేరు పెట్టుకొనుమన్న వారిపేరు పెట్టుకొందును. ఓకుల దేవతలారా! ఓపితృదేవతలారా! మీయారాధనమున నేమయిన కొఱంతగావించియుండిన యెడల నన్నుక్షమింపుఁడు మీకోరిక లేవో దయచేసి స్వప్నరూపమున వెల్లడింపుఁడు. అంతేకాని

గీ. అనువదగువేళయే ఖలు ♦ ము ఖ్యఁడుగాఁగ
నున్నకల్ప మాధవుకృపఁ ♦ జిన్నిచిగురు
పెట్టినున్నది, తతదయా ♦ వృష్టిఁ దేలిసి
పెంచుకొనుఁడు, మీయదిమీరు ♦ పెనుకడగునె !

(ప్రకాశముగా) కౌసల్యా! (దరిఁ జేరఁబోయి) ఆహా! తిరుగఁ ద్రోచి వచ్చిన నెక్కడఁ బడిపోవునో ?

గీ. అసురరణ రంగములను శా ♦ కారి వెన్నొ
సంగుపట్టుల ప్రబలర ♦ క్షః పిశాచ
ఖండనోద్దండతాభి ము ♦ ఖ్యాంబుగాంచు
నేను సతిఁ జూడఁ జాల మో ♦ మెత్తి యహహ !

ఆహా! నాసతియేమి దివ్యదర్శనమిచ్చుచున్నది!

గీ పరమగుచు, నగాధమగుచు ♦ పవిమలంబు
నగుచు, దుర్నిరీక్ష్యమగుచు ♦ నమితమగుచు
వర్ణనాతీతమగుచు దు ♦ ర్భరమునగుచు,
నొకమహాతేజమంటఁ గాన్పించు ♦ చున్నదహహా!

కావేరీ! కావేరీ!

(నేపథ్యమున) బాబూ!

దశ—వసిష్ఠ భగవానుని శీఘ్రముగ దయసేయుఁడని చెప్పి వెంటఁబెట్టుకొనిరా! వెళ్ళితివా?

(నేపథ్యమున) ఆ!

దశ—నాకు మతిలేదు. చైతన్యమే లేనట్లున్నది. వైకుంఠ నిలయా! పన్నగశయనా! నాతండ్రీ! ఏమియీమాయ! ఏమియుఁ దోచకున్నది. ఎవరిదో కాలిచప్పుడగుచున్నది. గురువులవారువిచ్చేయు చున్నారుకాఁబోలు. (కొంచె మెదురుగఁబోయి) మహాత్మా! దయ సేయుఁడు.

[వశిష్ఠుఁడు ప్రవేశించును.]

దశ—మహానుభావా! నమస్కారము. మహాసముద్రమున బడియున్నాను. కౌసల్యవంకఁజూడుఁడు. అదేమి?

వసి—(నవ్వుచు) మహాసముద్రమున నీవుబడియుండుట కాదు. మహాసముద్రమునఁ బడియున్నయాతఁడు మనయింటికింక విచ్చేయును. ఈదినమేసుదినము నీబ్రదుకంతయునిందుకొఱకే! నాజప మంతయు నిందుకొఱకే!

దశ—మహాత్మా! కౌసల్యకేమియు నాపత్తులేదుకదా?

వసి—(నవ్వుచు) దేవతలయాపత్తులింక నణఁగిపోవును ఋషుల యాపత్తులింకదీఱును. లోకములయాపదలు మాయమగును.

కౌ—(పీఠముయుండి దుమికి) రే! సకలసురనికరసుఖరమా రమారంభ విమర్దనా! రే! సకలపవిత్రమహర్షిజాల జపతపోభంగ సమాచరణ సాహితీసనాథా! సాధుసాధ్వీయూథ బాధాచరణ విదగ్ధా! సత్యదయాశౌచ ధర్మశూన్యా! మహామాయావీ! రే! లోకకంటకా! రాక్షసాపశదా! కుంభకర్ణాగ్రజా! రావణాధమా! కాదికో! నీమరణమింక నిశ్చయము! పుత్త్రపౌత్రికళత్రబంధుమిత్ర

పరివారసహితముగ నీచావు సమీపించినది. ధనుస్సేదీ! తమ్ముడా! ధనుస్సు—

వసి—సెబాస్! వినఁదగినమాటలువినఁబడినవి. ఈకర్ణములు పవిత్రములయినవి.

దశ—మహర్షి చంద్రమా! ఇదియేమిటి? అయ్యయో! ఆ పీఠము పైనుండి క్రిందకు దుమికెను. గర్భమేమగునో? గుండెలదటి పోవునట్లే మాటలేమిటి?

వసి—రాజచంద్రమా! ఏమియుఁ జెడియుండలేదు. ఒక గడియలో నింక భగవంతుఁ డవతరింపఁగలఁడు. ఆతనిముందు చర్యయే యిప్పుడు వెల్లడింపఁబడినది. అదృష్టవంతులలో నగ్రగణ్యుఁడవునీవే! నింద్యమగు పురోహితవృత్తి నవలంబించి నీయింటనింతకాలమునుండి పడికాపులుపడుచు నేనుండుట యీమహాసుదినముకొఱకే.

దశ—తానేయింటఁ బుట్టలేదుకదా! తమ్ముడా! ధనుస్సేదీ యనుచున్నాఁడేమి? రావణు నీతఁడు వధియించునా?

కౌ—(పండ్లుకొఱుకుచు,గట్టిగ) వధియింపక—ఇంకను పేమియా! ధనుస్సు. ధనుస్సు. హా! హా! హా!

(విలువుచుకొని క్రిందఁబడును.)

దశ—అయ్యో! అయ్యో! (కౌసల్యనుబట్టుకొని) కౌసల్యా! కౌసల్యా! మహర్షి చంద్రమా! ఇదియేమి?

వసి—మరేమియు జడువకుము. గర్భముననున్న మహాతేజ మామె భరియింపలేక పోవుటచేనట్లయినది. తొందరలేదు.

దశ—కౌసల్యా! కౌసల్యా! ఇంకనుస్మృతిరాలేదు. గురూత్తమా! ఏమిగతి?

వసి—నాకమండలూదకము నీమెపై కొంతచల్లెదను. (అట్లు చేసి) కౌసల్యా!

(కౌసల్య లేచును.)

(కౌసల్య అటునిటు తొట్రుపాటుతోఁజూచి)

దశ—ప్రాణకాంతా! నీకిప్పుడెట్లున్నది? ఇదిగో అటుచూడుము. వారెవ్వరు?

కౌస—గురూత్తమా! నమస్కారము. నాథా! అట్లుడిగెద రేమి?

వసి—(అపవారించి) రాజోత్తమా! ఆమెకిప్పటివృత్తాంతము తెలియనీయకపోవుటమంచిది. వెంటనే సూతికాగృహమున కామెను బంపుము.

దశ—కావేరీ!

(నేపథ్యమున) బాబూ! వచ్చుచున్నాను.

వసి—రాజా! నీవుకూడ లోనికిఁబోయి తద్గృహసమీపమున నుండి శీర్షోదయమగువెంటనే యొకగంట వాయింపఁబంపుము. నే నిచ్చటనేయుందును.

దశ—తామొక్కరే యిక్కడ దయచేసియుందురా?

వసి—నాశిష్యునిరమ్మని చెప్పి వచ్చితిని.

దశ—కావేరీ! ఇంకరావేమి?

(నేపథ్యమున) అరుంధతమ్మగారువచ్చినారు. ఆమెకుఁ బూజామందిరములోనికిఁ దారిచూపుచున్నాను.

దశ—సంతోషమే! నీవిక్కడకు రానక్కఱలేదు. నేను గౌసల్యనటకుఁ దీసికొని వచ్చెదను. మహానుభావా! సెలవా?

వసి—మంచిది.

దశ—(కౌసల్యనుబట్టుకొని) దేవీ! నీగర్భమున కెక్కడను దెబ్బతగిలినట్లు లేదుకద. అంతయు సరిగనున్నదికద?

కౌస—(అపవారించి)ఏమియు లేదు. ప్రాణప్రియా! నీకుమహా తేజస్సంపన్నుఁడగు పుత్త్రుఁడు కలుగునని గురువుగారుమంగళాశాసన మొనర్చిరిసుమా!

(ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.)

వసి—రెండుయామముల వేళకావచ్చినది.

గీ. తనకులంబునఁ దనకంటె ♦ ఘనసమగ్ర
విమల తేజోవిరాజిత ♦ విగ్రహంబు
పుట్టివంశంబునకు వన్నెఁ ♦ బెట్టుననుచుఁ
బద్మబంధుఁడు నడునింగిఁ ♦ బ్రబలియుండు.

శిష్యుఁడు—(ప్రవేశించి) ఇదుగో శిష్యుఁడు, గురువుగారు నా కొఱకుపైకిఁ జూచుచున్నా రేమి?

వసి—ఓరీ, శంతా! నీవు వచ్చితివేల? వాఁడేఁడీ?

శిష్య—నేను మాత్రము శిష్యుఁడనుగానా?

వసి—నరే. కూరుచుండుము. ఈదిన మేతిథియో యెఱుఁగుదువా?

శిష్య—ఏదయిన గొంచెమాధారమున్నగాని చెప్పలేను.

వసి—ఏయాధారము?

శిష్య—ఈసంవత్సరము పంచాంగముచేయుటకుఁ గ్రిందటి సంవత్సరపుఁ గణితముకొంత యావశ్యకమగునట్లీనాఁటితిథి తెలిసి కొనుటకు నిన్నటితిథి తెలియుటఁ గొంతయావశ్యకము.

వసి—నీకింకఁ జనువు రాదు. నీకు నావలన నేమియు నుపయోగించునట్లు తోఁచదు.

శిష్యు—ఆసంగతి నేనెఱుఁగక పోలేదు.

వసి—అటులయిన మఱియెక్కడకయినఁ బొమ్ము.

శిష్యు—అన్ని స్థలములు చూడనిదే యిక్కడకు రాలేదండీ. నాపూర్వగురువులందఱు తమరు గట్టివారని చెప్పిరి. నాదురదృష్టమున నన్యథాయయ్యెను. నేనునింకఁ జదువుమాని వైచి తపమో, కవిత్వమో మొదలు పెట్టవలయునని యేచూచుచున్నాను. కాని యీమహారాజుగారి పుత్రోత్సవాదులలో నేమయిన లాభించునేమో యనియాస పెట్టుకొనియున్నాను. రాజభార్యలకుఁ దొమ్మిదిదాఁటినది. పదిపదునొకండు దాఁటినది. పండ్రెండవమాసము నడుచుచున్నదని తెలియుచున్నది. మూడు తొమ్మిదులు కాఁబోలును. అందుచే నింతట దేలునట్లు తోఁచదు.

వసి—అక్కరలేదు. కౌసల్యాదేవి గర్భమున మహాతేజశ్శాలి యగు పుత్త్రుఁడిఁక పావుగడియలో జన్మింపనై యున్నాఁడు. శుద్ధనవమి. పునర్వసూనక్షత్రము. అన్నియు బాఁగుగనున్నవి.

శిష్యు—నవమినిఁగూర్చి నాకుఁ గొంచెము సందేహముగ నున్నది.

వసి—ఎందుచేత ?

శిష్యు—జన్మమనఁగా నీటిలోఁ బ్రవేశముకాదా ? ప్రవేశ నవమి నిషేధముగదా?

వసి—నీమొగము ! ఆమహాతేజ మిదివఱకే దేవీగర్భమునఁ బ్రవేశించినది. ఇప్పుడు ప్రత్యక్షమగుటయే జరుగనై యున్నది.

శిష్య—ప్రత్యక్షనవమిమాత్రము నిషేధముకాదా ?

(లోనగంటవినఁబడుచున్నది.)

శిష్య—అద్దీ ! సత్యము, నేను జెప్పినమాట సత్యము.

వసి—ఆగంట నీకుపశుత్రి కాదు. అది శీర్షోదయముగువెంటనే వాయించినగంట. దీనినిఁబట్టి తరువాత జాతకచక్రము వేయుదును.

శిష్య—శీర్షోదయసమయము మనకుఁ బ్రధానము కాదు. మూఁడు దినములక్రింద శీర్షోదయము కాసిందు. అదిమనకు లెక్క కాదు. భూపతన సమయమే ముఖ్యము.

(నేపథ్యమున) ఫిరంగులధ్వనియు ఢంకాభేరీవాద్యములధ్వనులు వినఁబడును)

వస—ఆహా ! మంగళవాద్యములు వినఁబడుచున్నవి. భగవానుఁడవతరించినాఁడు. లోకమునకెట్టి శుభదినము సిద్ధించినది ?

గీ. చైత్రమందునశుద్ధ ప ♦ క్షమునననవమి
తిథిఁ బునర్వసూ తారను ♦ విధుగురుయుత
గర్కటక శుభోదర్క ల ♦ గ్నమునను బుధ
వారమునను శ్రీహరి యవ ♦ తారమందె.

(నేపథ్యమున) జనులారా ! సందడిసేయవలదు. మీకందఱకు సంతుష్టికరముగఁ బంచిపెట్టించెదను.

శిష్య—సుమంత్రుఁడు సేవకులచే ఖండశర్కరజనులకుఁబంచి పెట్టించుచున్నాఁడు. నేనుగూడఁ బోయితెచ్చికొందునా ?

వసి—పో—

శిష్య—(పోవును)

(నేపథ్యమున) సుమంత్రుఁడా ! యథేష్టముగ నివ్వములఁ

బందిపెట్టింపుము.

వసి—రాజేంద్రుడమునో! యిటకు వచ్చుచున్నాఁడు.

దశ—(ప్రవేశించి) నమస్కారము.

గీ. అంధునకు నేత్రసంపత్తి • యమరెఁ బుల్ల
విఱిగి మోడైనచెట్టు పు • ష్పించెఁ గడుపు
కలవగు దరిద్రునకు • రత్నఖనిలభించె
దాసునకుదొడ్డగతిగల్గె • దాపసేంద్ర.

వసి—దాసునకేగాదు దేశమునకింతకని చెప్పుము.

దశ—బాలుఁడు బహుతేజస్వియైయున్నాఁడఁట.

వసి—నీవింకఁ జూడలేదా!

దశ—నాకు దైవసములగు మీరుచూడకుండ నేజూచెదనా? వత్సకు శుభస్నానమయినది. నేను గూడస్నానమొనర్చి పరిశుద్ధుఁడ నయియున్నాను.

వసి—జాతకర్మాది కృత్యములింక నిర్వర్తింపవలసి యున్నవి.

దశ—కావేరీ! బాలునిట్లు తీసికొనిరమ్ము మహర్షిసత్తము లకుఁ జూపింతును.

(కావేరి పొత్తులలోనుంచి వత్సను దెచ్చును)

దశ—పిల్లవానిని ముందు గురువుగారికిఁ గానఁబఱుపుము.

వసి—రాజేంద్రా! నీవుకూడ జూడుము.

దశ—(చూచుచు) ఎట్లులున్నాఁడు?

వసి—ఇదికన్ను. ఇదిముక్కు. ఇది చెవియని నాకేమియువిస్పష్ట ముగఁ గానఁబడుటలేదు.

గీ. కనులు మిఱుమిట్లుగొల్పి పు ♦ ట్కలనొసరగి
మోదబాష్పములను వెల్చు ♦ పూర్ణవిమల
శాంతగంభీరతేజంబు ♦ స్వల్పపూర్వ
పరిచయముగల యదిరెమె చూ ♦ పట్టెనాకు.

దశ—గురువర్యా! అదియేమి? ఇంతపిల్లవాఁడు విస్పష్టముగాఁ గానరాఁడనుచున్నాఁడేమి?

ఆ. వె. అరగమూయునపుడె ♦ యంతంతలోకనుల్
విప్పినప్పుడెంత ♦ గొప్పలగునొ?
మాటగాఁగ బాడు ♦ బుమతఁజింతగనుండ
సాగియుండ నెంతె ♦ సోగయగునొ?

గీ. మెఱుఁగుఁ జామనచాయల ♦ బొంగరఁగుత్తోడ
డంబుమీరెడు గుండ్రగ ♦ డ్డంబుతోడ
ముద్దులనుమూటగట్టు నె ♦ మ్మొగముతోడ
నితఁడు నయనాభిరాముఁడై ; ♦ యొసఁగునాకు.

గురువర్యా! ఈతనికేమిపేరు పెట్టిన బాగుగనుండునో తెలిపెదరా?

వసి—నీవు సూచించుచునేయుంటివికాదా? ఈతఁడు సర్వజన నయనాభిరాముఁడు. కావున రాముఁడని పేరు పెట్టుము.

దశ—తగినపేరు సెలవిచ్చితిరి.

వసి—ఈతఁడు ముందుచేయు లోకోపకారక కృత్యములను బట్టి యాపేరింతకింటెఁ దగియుండఁదలఁచియున్నది.

దశ—అంతయు దమ యనుగ్రహము. సుమిత్రయుఁ గైకయు బాలునిఁజూచిరా?

కౌస—సుమిత్రమ్మగారు చూచినారు. కైకమ్మగారుచూడ లేదు.

దశ—ఎందుచేత ?

కావే—ఆమె బద్ధకముగో నున్నారు.

వసి—రేపటిదినమున నీసరికి రెండవపుత్త్రినెత్తికొనియుందువు జాతకర్మము లాలసింపఁదగదు. లోనికి మీరు పొండు. నేను స్నానమొనర్చివచ్చెదను.

దశ—చిత్తము!

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

శ్రీ

కల్యాణరాఘవము.

తృతీయాంకము.

ప్రదేశము—సరయూనదితీరము.

ప్రవేశము—విశ్వామిత్రశిష్యుఁడు నారాయణుఁడు;
వసిష్ఠశిష్యుఁడగు శంకరుఁడు.

శంక—నారాయణుఁడా! మనముగలసియెంతకాలమైనదో?

నారా—శంకరా! శ్రీరామజన్మోత్సవములకు మహారాజ మహాతులగుమావిశ్వామిత్రగురువుగారితో నేనిటకువచ్చినప్పుడునిన్నుఁ గలసితిని.

శంక—ఎన్ని వత్సరములైనదో — ఇరువది వత్సరములై యుండునా ?

నారా—అయ్యో! పదుమూఁడు వెడలి పదునాలుగు జరుగుచున్నదో—పదునాలుగు వెడలి పదునయిదు జరుగుచున్నదో?

శంక—ఇంతే—కాలము నాచదువువలె నింతమెల్లఁగ నడచుచున్నదే.

నా రా.—

గీ. బాలకుంటఁ గాలంబుతోఁ ♦ బేలుపలెను
ప్రాఁకు ఘనతయందలి యూసి ♦ బాలుఁడుంట;
వృద్ధుఁ డగుఁ గాలగతిని ♦ ద్వ్రత్తు లేఁడి
కీర్తిఁ జావుఁ గాంచి భీతి ♦ వృద్ధుఁడుంట.

శంక—నీవనుమాటలన్నియు నిజములాగునే యున్నది. మా గురువుగారును పెద్దవారు రాముఁడు జన్మించి యెంతకాల మాయెనది సి యడుగ, "నేనే! మొన్న మొన్ననే కాదట్రా!" యని యంటేఁడ నెను.

నా రా—కాని యిప్పటి యుత్సవములు బహుదివ్యముగ జరిగినవి.

శంక—దైవవశముచే రాము లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నుల జన్మోత్సవము లొక్క సమయముననే వచ్చినవి కావున నంత వేడుకగ జరిగెను. నేనిప్పు డనకదవేలుగ జరిగియుండు నెడల నీ వేడుక జరిగి యుండునా?

నా రా—వీరిలో భరతలక్ష్మణులిద్దఱు కవలలా!

శంక—తెలివితేటలలో మనవిద్దఱము కవలలవలెనున్నాము. లక్ష్మణశత్రుఘ్నులిద్దఱు సుమిత్రాపుత్రులు—కవలలు. కైకేయీపుత్రుఁడు భరతుఁడు.

నా రా—అలాగా! ఆదినములలో మీగురువుగారి యొద్ద నేదియో చదువుచుంటివి కాదా?

శంక—ఇప్పటికి నక్కడనే సరిగ నదియే నేర్చుచున్నాను.

నా రా—అంతవిసుఁగుదలతోఁ జెప్పెద వేమి? చదువువచ్చు చుంట లేదా?

శంక—ఉపనయనములగు వెంటనే రాజపుత్రులను నల్వురను

మాగురువుగారికి విద్యాభ్యాసనార్థమై రాజుగారొప్పగించిరి. అప్పటికి నేనొక యగ్రహారమునుండి జందెముమడతవైచి రుప్పవలు వేయుచున్నాను. వారు నాక్రింది తరగతిలో నొకవారముండిరి. తరువాత నొకమధ్యాహ్నము సహపాఠకులుగనుండిరి ఇప్పుడు నాకుగురువులుగ నుండిరి. వారికి నాలుగు వేదములువచ్చినవి. ధనుర్వేదమువచ్చినది. ఉపనిషద్విద్యవచ్చినది. వేయేల ? అఱువదినాలుగువిద్యలును వచ్చినవి.

నా రా—నీకేమివచ్చినవి?

శంక—నెత్తికిఁ జేతులు—కంటికి నీళ్ళు—ఒడలికిఁ జేఁపబెత్తపుఁ దట్టులు.

నా రా—రాకపోయినప్పుడింతకాలము కష్టపడి చదువనేల?

శంక—వచ్చుచున్నదికావుననే చదువుచుంటిని.

నా రా—వచ్చుచున్నదేమి?

శంక—కోటలో సంభావన—ఊరిలో దొడ్డిదక్షిణ.

నా రా—"నీకుఁ జదువు రాదు—నీవుపో" యనిగురువుగారెప్పుడు నిన్ననలేదా?

శంక—అనేకపర్యాయములు.

నా రా—అట్లయిన నాయన నిన్నేల వదలుకొనలేదు?

శంక—పిల్లలకుపట్టుటలోను వీపు గోకుటలోను విశేషవిద్వాంసుఁడ నగుటచే విడువలేకుండ నున్నారుకాఁబోలు. కాని యిప్పుడేమియు నుత్సవములు లేవుకదా! మీగురువుగారేలవచ్చిరి?

నా రా—అదినాకెట్లు తెలియఁగలదు?

శంక—పోనీ—నీవిక్కడ నేఁటి నేలతీసుకొనుచున్నావో యది యైనఁ దెలియునా?

నారా—మాగురువుగారు రాజుగారినిఁజూడఁ గోటలోని కేగిరి, నాకేమియుఁ బనిలేక తిరుగుచున్నాను.

శంక—మాగురువుగా రీదినమునఁ గోటలోనికి వెళ్ళరని నేననుకొందును.

నారా—ఏల?

శంక—వారికి నీదినమష్టమచంద్రుఁడు, నైధనతారకాదా?

నారా—ఐననేమి?

శంక—ఏమియు లేదు. నడువుఁడు.

(ఇద్దఱును నిష్క్రమింతురు.)

ఇది విష్కంభము.

తృతీయాంకము.

ప్రదేశము—రాజసభ.

ప్రవేశము—దశరథుఁడు, విశ్వామిత్రుఁడు.

విశ్వా—అట్టులాడుట న్యాయమా ?

దశ—కాకేమి ? దయయున్నవారయిన యెడల నింతకాలము నకు దయచేయుదురా ?

గీ. కృపగలయెడఁ గాళ్ళు ♦ కేళ్ళుదాఁటు
కన్నులుబ్బాటలూరుచు ♦ గంతులిడును
ధరఁజికలరునాకర్షణ ♦ దృఢిమకంటె
దయకుఁగల దెక్కువగుఁ గాదె ♦ తాపసేంద్ర !

గీ. కాలమునుబట్టి యవకాశ ♦ కలనఁబట్టి
యితరకర్షణ శక్తులో ♦ నెగుడుదిగుడు
దయయె సర్వదా తదబాధి ♦ తంబటంద్రు
దయ మొనరులోని దైవత ♦ త్వంబుగాదె ?

విశ్వా—(నవ్వుచు) సమీచీనముగఁ బలికితివి. సంతోషించితిని. నీవుకూడ నాయెడల దయగలవాఁడవగుటచే నీవుచేసినదయాతత్త్వోపన్యాసార్థము నీకుఁగూడ వర్తింపవచ్చునేమో !

దశ—(నవ్వుచు) మహర్షిచంద్రమా ! మీకు నాయెడలఁగలి

గినదిదయ — నాకు మీయెడఁ గలయవిభక్తి. అందుచేత —

(సందేహించును.)

విశ్వా — (నవ్వుచు) నీయుత్సాహము నీకేసంతుష్టికరముగ లేనట్లు కనఁబడుచున్నదేమి?

గీ. ఈఁతవారైన నెవరైన ♦ నీఁతగాదె ?
చూపుకిందైన మీఁదైనఁ ♦ జూపుగాదె ?
కొండ నెక్కుటనైన దిఁ ♦ గుటనునైనఁ
గనుచుకలనా ప్రసక్తి, యొ ♦ క్కటియె కాదె ?

గీ. శివునిబూజించు పూలకుఁ ♦ జెలువసిగను
ముడుచుపూలకు భేదంబు ♦ నుడువనగునె ?
ఘనులయందలి యనురాగ ♦ కలనభక్తి ;
యదియె యితరులపైఁ గల్గ ♦ నగునుదయఁగ.

గీ. క్రిందిమీఁది పోకడలను ♦ జెందియుంట
బట్టి రాగము భేదత ♦ త్త్వంబుఁగనునె ?
యూపగానీరపూరవే ♦ గాధికతకు
దానిలో మాఱువడికి భే ♦ దంబు గలదె ?

దశ — (నవ్వుచు) మహానిసత్త్వమూ! అందువలన నేనే మిమ్ము దరిసించుటకు రావలసియుండెను, క్షమింపుఁడు.

విశ్వా — అట్లుకాదు.

గీ. కృతనమస్కృతియౌనప్పు ♦ డీకరంబు
దీనినైనను నిదిదీని ♦ నైనఁగలియ
వచ్చు; వర్షోదయమున, ♦ నబ్దంబులంటు
దానినిదినీనిసదిచేరఁ ♦ దగునుమింట.

దశ — మహాత్మా! యథార్థముగ నేనేవచ్చి మిమ్ము సేవింప వలసియుండెను. కాని — ఒక్కయంశము తమతో మనవి చేసికొనక తప్పదు. నిజము మనవి చేసెదను.

సీ. శ్రీరఘూద్వహుఁడీ టవేఁ ♦ సిఁది మొదలు
కనులకి అవుదిర నతిఁ ♦ గాంచుటందు
వీనులలరఁగఁ బలుకులు ♦ వినుటయందు
నునుబులకలూరఁ దోడఁ జెట్టి ♦ కొనుటయందుఁ
దనివిదీఱఁగఁ దలమూరు ♦ కొనుటయందుఁ
గ్రొంజవులు దేర ముద్దులు ♦ కొనుటయందు
మురువుమురువుగఁ జెక్కిలి ♦ పుడుకుటందుఁ
దనువు హాయిగఁ గౌఁగిలి ♦ గొనుటయందు
ఒక నిముసమాత్రమైన గాన ♦ కుండు నపుడు
రామ! రఘువీర! రాఘవా! ♦ రామచంద్ర!
యనుచు నోరారఁగాఁ బిల్చి ♦ కొనుటయందు
నంతనిటును నాతని వెదకు ♦ లాడుటందు
తెరపి లేదు, తీఱిక లేదు; ♦ విరతి లేదు;
ఆపుదల లేదు: తుద లేదు ♦ హద్దు లేదు;
అలపు లేదు; సొంపు లేదు; ♦ నిలుపు లేదు;
చాలు చాలులే; దీనికి సరి ♦ సరియు లేదు
సర్వరాజ్యతంత్రంబులు ♦ చప్పఁబడియెఁ;
గొణకొణఁ బనుచు సుమంత్రుఁడు ♦ గొణఁగుకొనియె
వశిష్ఠ తంత్రంబులును జల్లఁ ♦ బడియె; కాని

విభుని యాగము గావంగ ♦ వెచ్చఁబడితొ.
ఇప్పుడేల? రామునిఁ గాంచి ♦ యింతగాఁగఁ
బాఁకులాడెదు నేనెట్లు ♦ రాముని విడిచి
దివికిఁ బోదునో యనుచు సం ♦ దియము దోఁచు
నెవరు లేరు కావున నంటి ♦ నిట్లు మీకు.

కన్నరాముని మొగము దాఁట లేకుంటచేఁ గొలుగు మాత్రము దాఁట లేదయ్యెను. క్షమింపుఁడు.

విశ్వా—(అదరిపడి—వెంట నేనిమ్మళపడి) రాజా! మహాదృష్టవంతుఁడవు.

గీ. పూర్ణవిజ్ఞానమే తప ♦ మునకు ఫలము
విద్యకు ఫలంబు వినయంబు ♦ వితరణంబు
సిరికి ఫలము, తేజోరూప ♦ గుణగుణాఢ్య
సుతపరిష్వంగ సుఖమె సం ♦ సృతికి ఫలము.

దశ—అందఱు సామాన్యముగఁ బుత్త్రులఁ గాంతురు. ఈ రాముఁడు నావయః కాలములోనే పుట్టియుండిన యెడల నాకింత వెత యుండదేమో?

గీ. యువకుఁ డబలాంబలిష్ఠస్త ♦ నోపధాన
మున శిరముఁ జేర్చి మోదాబ్ధి ♦ మునుకలిడును
జ్యేష్ఠపుత్త్రాంక విన్యస్త ♦ శిశ్నుఁడగుచుఁ
గోపలయు వేగసని చీకు ♦ ముక్కుకొనును
లేఁగౌఁగిటఁ జేకట్టయు ♦ వాలికగును;
సత్త్వ లేకుండిసను వృద్ధుఁ ♦ డగునిఁ బడును.

యువకుచెవులకు గానమాంశ్శోర్ధ్వపుండు,
ముక్కుటూపిరియగువాఁడు ♦ ముదుసలికిని.

విశ్వా—(తనలో) ఇతఁడు శ్రీరామచంద్రవినిక్షిప్తప్రాణుఁడయియున్నాఁడు. ఎంతసేపు తదనురాగాభివర్ణనమె చేయుచున్నాఁడు. ఇతని మఱియొక మాటలదారిని బెట్టుటయే కష్టముగి నున్నది. (ప్రకాశముగా) రాజేంద్రా! సుతు లందఱకు సుధాసన్నిభులే. అందులో నీకు వార్ధకమునఁ గలుగక కలుగక సంతతిగలుగుటచే నీ కట్లున్నది. అదియాశ్చర్యముకాదు. అదిగాక-శ్రీరామమూర్తి సంగపరిత్యాగులే. వాంఛించునంతటి కళ్యాణగుణ సమంజసుఁడగుటచేఁ గన్నవాఁడవగు నీకట్లుంట[మిక్కిలి సహజమే! నీవు నాయాశ్రమమునకు రాకుండుటకు రామప్రేమయే కారణమని చెప్పితివి. నేనయినఁ దఱచుగవచ్చి నిన్నుఁజూడవలసినదే కాని—

గీ. ప్రభుఁడు తనమెడ దయగల ♦ వాఁడటంచు
బడిబడిగ నాతనిని జేర ♦ వలనుపడదు,
ప్రక్కఁగూర్చుండు మన్నను ♦ బ్రభునికెనాట
వాసియగుదూరమున నిల్వఁ ♦ బడఁగవలయు
ఎదుటఁ బడనిచ్చెఁ జాలు, నింకేమియనుచు
ముసుకుదుడుకున నెల్లవ ♦ స్తులను ముక్కు-
దూర్చి, విభుకర్ణమునమాటఁ ♦ జేర్చి, మిగుల
దడబడలుసేయు నసుల పో ♦ కడమె తుదకు
ఉర్వివిభుచిత్త మొక్కలా ♦ గుండ; దెప్పు
డతనికి మనోవ్యధలు కోటు ♦ లైననుంచు;

నతవినుడి చలించును రావి • యాకు రీతి;
సంప్రీఘనువట్టులట్టు భే • దించుసతతము.

అదియుగాక —

చిటుకు చిటుకున నెప్పుడు • చెవినిబడెడు
సమాసములదెబ్బ నెవరు గ • ణింతురయ్య
గింటె కంగుల లెక్కింత్రు • కర్ణమొగ్గి ;
అతిగ దొరలెడువాని మ • ర్యాదయంతె.
అట్టివానికి సర్వంస • హాధినాథ
ధర్మదాక్షిణ్యగాంభీర్య • ధైర్యశౌర్య
ముఖగుణంబులు మదికెక్క • ముద మొసంగి పృ
పల్లెవాని కంబుధ హారు • ప్రమదమగునె ?

దశ — అందుచేత నాయొద్దకుఁ దఱచుగ రాక మీమర్యాదను గాపాడుకొనుచుంటిరా ? ఉదరపోషణార్థమై యుర్వీధవుల నాశ్రయించు సామాన్యజనులయెడ మీరు సెలవిచ్చినమాట లోకప్పుడు చెల్లవచ్చునుగాని — ఆఁ! ఇదియేమి ? ఇవియేటిమాటలు ? మీరు మాకుఁ బ్రభువులుగారా ?

సీ. ఆరబ్ధ దీక్షులై • యాగముల్సేయ నా
సురబాధ లేకుండఁ • జూచుసేవ
నిశ్చలసత్తపో • నిష్ఠులైయుండ జం
తులబాధ లేకుండ • సలుపుసేవ
దానవ్రతక్రియా • నూనులైయుండ స్వ
ల్పాపాత్రములుఁ దోడు • పడెడుసేవ

తీర్థయాత్రలదూర ♦ దేశాలనుండ నా
శ్రమశాలికా రక్ష ♦ జరుపుసేవ
సేయవలయువాఁడను గాన? ♦ సేయుకొఱకె
శాపమునకుఁ బడునార్వురు ♦ నగదిపః ఫ
లాలినిచ్చుమందురు గాదె? ♦ యందువలన
నేన మీ సేవకుఁడఁగాదె? ♦ యుద్ధచరిత!

ఏమి సెలవు? సేవకునకిప్పుడేమియాజ్ఞ?

విశ్వా—రాజేంద్రా! నేనుజేటికిమాటికొకనిశ్రమమిచ్చువాఁడనుగాను. ఎన్ని శ్రమములయినను నేనే సహియించి యూరకుండునుగాని వానినిఁగూర్చి యేమియుఁ జింతించువాఁడనుగాను. ఒకనితో జెదవిని గనవువాఁడనుగాను. నాస్వభావమును నీవు బాగుగ నెఱిఁగియే యుందువు.

దశ—అయ్యయ్యో! సామాన్యశ్రమములనయిన సహించి యూరకుండవలసిన యావశ్యకత నీకేమి కలిగెను? తామిచ్చటకు దయచేయవలయునా? శిష్యునిచే వార్త నంపిన బరుగుబరుగున రానా? మీకష్టనివారణమునకై యుపయోగింపని నాతనువుతో నేమిఫలము? అదిగాక—సాధుశిఖామణులగు మీరు బాధపడుచుండ నేను దెలిసి యయిన తెలియకనయిన యుపేక్షించియుండుట నాకెంత యక్షేమకరము?

విశ్వా—ఇఁక సహనశక్తికి మించి ప్రతీకారసమర్థతకు మించి నిత్యతపోవిధ్వంసకారియయి సతతహృదయశల్యప్రాయమై వేధించు మహాపద యేదియయిన సిద్ధించినప్పుడే యిఁకఁ దప్పదుగదాయని

యీసంగతి పరిపాలకుని చెవిని వయిపడిపోయిన నాతఁడేమి చిన్నఁబుచ్చుకొనునో యని — చెప్పుకొనుటకుమాకుఁ బ్రభునికంటెభూలోక గతి మరియెవ్వరు లేకుండుటఁబట్టి — "చెప్పుదునా ? మానుదునా ? ఆతనికిబ్బంది కలుగఁజేయుదునా ? నేనే యీబాధ పడుదునా ?" యని నాలోనేను ద్రొక్కుడులు పడుచుఁబూర్వపక్ష రాద్ధాంతము లొనర్చుకొనుచు ముందునకు వెనుకకూగులాడుచుఁ దుదకుఁ జెప్పకుండినయెడల లోకులు నన్నదూషింతు రేమోయని — సంశయించి విధిలేక —

దశ — మునిచంద్రమా ! నీకంతసందేహమేల ? త్రొక్కులాటలేల ? ఎంతమాట ?

విశ్వా — రాజేంద్రా ! "దేహీ" యనుటకంటె హైన్య మున్నదా ? అంతకంటెఁ గష్టమున్నదా ? అంతకంటె మహాపద యున్నదా ? అంతకంటె నోరురానిమాట మఱియొకటియున్నదా ? దేహీ మానప్రాణముల నంతలో హరింపఁగల రెండక్షరములకూర్పు మఱి యేదయిననున్నదా ? దేహీ యనుటకంటె దేహత్యాగము మంచిదికాదా ? నేనేమి యధముఁడనా ? నీచుఁడనా ? తపస్సామర్థ్యముచే నిప్పుడు బ్రహ్మర్షినయినను వెనుక రాజేంద్రుఁడను గానా ? రాష్ట్రపరిపాలనము నిరంకుశముగ నొనర్చినవాఁడనుగానా ? సకల రాజభోగముల ననుభవించినవాఁడనుగానా ? విశేషవితరణ విద్యాశీలుఁడనయి వెలసినవాఁడనుగానా ? నేను — అట్టినేను "తీసికో" యనిననోటితో "దేహీ" యనఁగలనా ? "ఇదిగో" యనిన మొగముతో "నిమ్ము" నఁగలనా ? ఇచ్చినచేతితోఁ బుచ్చుకొనఁగలనా ? సందేహమేల ? త్రొక్కులాటయేల ?" యని యందువేల ?

దశ—తాపసేంద్రా! "దేహి" యనుటయెందులకండీ ? మీరు దేహియనువారుమీరు కారు; వారు నాయాశ్రితులు. మీరాజ్ఞాపించు వారు; నేనుమీయాజ్ఞను దలఁదాల్చి మారుమాటాడక నిర్వహించు సేవకుఁడను

విశ్వా—నాయనా! శబ్దములుమృదువులైన నర్థములుమృదువులగునా ? శుంఠ దొడ్డిసంభావనకుఁ బండితుని పారితోషికమునకుఁ బ్రధానుని బహుమానకృతికి శబ్దభేదమేకాని యంతకంటె నేమున్నది ? పరమార్థమున నంతయు ముష్టి యేకదా? తపస్వింపన్నుఁడనుగా నన్నుఁ గూర్చి "యాజ్ఞ" యను గొప్పమాటగ నంటివి. బాగుపడఁదలఁచిన ప్రభుఁడవుగావున నిన్నుఁగూర్చి సేవకుఁడ ననుకొంటివి. అంతేకాని యథార్థముగనీవు ప్రభుఁడవు—నేనర్థిని. దేహి యనుటకే తెగించి తెగించి వచ్చితిని. కాని, నోరు వచ్చుటలేదు. చేయిసాగుటలేదు. మనస్సువంగుటలేదు.

దశ—(చేతులు జోడించుకొని తొందరతో) అయ్యయ్యో ! అట్లనుచున్నారేమి ? అట్లనుచున్నారేమి ?

విశ్వా—అడుగుటకే వచ్చితిని. యాచించుటకే వచ్చితిని. కాని నీసంభాషణమైఖరిసిఁజూడ నామనస్సు విముఖమగుచున్నది. అడుగుటకుఁ బెదవులు విడకున్నవి. పడనీ ! కష్టములఁబడనీ ! ఎన్ని కష్టములనయినఁబడనీ! తాటక యజ్ఞశాలదగ్ధము సేయనీ! మారీచుఁడు రక్తమాంస వర్షములుహోమకుండమునఁ గుఱియనీ ! సుబాహుఁడు ద్బాహుఁడై నా మొగమున నిప్పులు కుప్పలు వ్రాయనీ! తలపెట్టిన యజ్ఞములు ధ్వంసములుకానీ! దీక్షలు మంటఁగలియనీ! ఏమిరానీ ! ఏమి రాఁబోవనీ! దేహి యనినపిమ్మట లేదనియందువేమో.? రాజేంద్రా ! నేనుఁ బోయివచ్చెదను. (లేచుచున్నాఁడు)

దశ—(ఆతనికడ్డముదగిలిచేతులుపట్టుకొని) లేదనుటయే— లేదనుటయే— ఎప్పుడైన నట్లంటినా? సందేహింపవలదు. వలదు. వలదు. వెంటనే మీయభిసంధియేదియో యాజ్ఞాపింపుడు.

విశ్వా—లేదనవచ్చును. తప్పేమియు లేదు. నాసామ్యము నీయొద్దనేమిదాచుకొంటినా? రాజధర్మానుసారముగనొకవు 'ఊఁ' యనవచ్చును. మరియొకవు 'ఊహుఁ(హూఁ)' యనవచ్చును. ఇట్టిది రాజయిన నీయొక్కని తలనేవ్రాసెనా? రాజనీతి రహస్యక్రమము నేనుగూడ రవ్వంత యెఱిఁగినదే కాదా?

దశ—మీరుమున్ముందుకూర్చుండుఁడు. (విశ్వామిత్రుని కూర్చుండఁబెట్టి) వినుఁడు—

గీ. స్వామి మున్పూర్వుఁడౌ హరి • శ్చంద్రుఁడఖిల
ధరణి ధారవోసినటులే • ధరణినంత
మీకొసంగుటకేకాక నా • మేని జీవ
ములను గోరిన నిచ్చెద • ముదముతోడ.

విశ్వా—(చిఱునవ్వుతో) "ముదముతోడ" ననికూడ నను చున్నావా? అట్లుకూడఁ జరుపుకొనఁగలవా?

దశ—(నవ్వుచు) హరిశ్చంద్రుని సత్యహరిశ్చంద్రునిఁ జేసిన వారెవ్వరు? 'జరుపుకొనఁగలవా?' యని నన్నడిగెద రేల? జరిపించుకొనుభారము మీదే.

విశ్వా—(చిఱునవ్వులతో) అంతవాననే యహంకృతిని వదలు చుంటివేల?

దశ—(చిఱునవ్వుతో) మీయాధిక్యము నభినుతించుచున్నాను.

విశ్వా—సరే! నీవు కూర్చుండుము.

దశ—(కూరుచుండి) సుబాహు మారీచులంత ప్రబలులై, దుర్మదాతిరేకులై మిమ్ము బాధించుచున్నారా!

విశ్వా—(సాఁగుదుగ) బాధించుచునే యున్నారు.

దశ—ఇంత కాలము చేతుమేఁ చేసితిరి?

విశ్వా—వారిని మఱియొక మహాపురుషునిచే జంపింపఁ దలఁచి యిట్లు సహించియుండవలసివచ్చినది.

దశ—(తొందరతో) ఆ మహాపురుషుఁ డెవ్వఁడు?

విశ్వా—మఱెవ్వరున్నారు?—రాముఁడు.

దశ—(అసూయతో) జామదగ్నిరాముఁడా?

విశ్వా—ఆతనికొఱ కిక్కడికేల వత్తును? దాశరథిరాముఁడే.

దశ—(అదరిపడి) ఆఁ! ఆఁ! ఎవరు?

విశ్వా—మన రాముఁడే. సర్వజన నయనాభిరాముఁడయిన మనరాముఁడే. సుగుణసూనారాముఁడయిన మనరాముఁడే.

దశ—(సందేహించుచు) ఊఁ! ఊఁ!

విశ్వా—మారీచ సుబాహు వధార్థమై—మదీయ సవనరక్షణార్థమై—మన రాముని నాతో నిపుడు పంపుము. ఇదియే నాకోరిక. ఇందుకొఱకే వచ్చితిని.

దశ—(గడగడలాడుచు) అలా—స—రే—కాని—

విశ్వా—ఇఁకఁ గానియేల? ఆతనిఁ బంపుము.

దశ—(గద్గదికతో) అ అ అటులే—ము—సె—ల వాఁ నెడలఁ దప్పునా?

విశ్వా—నాసెలవుమాత్రమేనా? నీవాగ్దానముకూడ నట్టిదికాదా?

దశ — ఆలాగే — ఊఁ — అటులే — ఊఁ — మీరాయిష్ట పడు
చుండఁ దప్పునా ? మాటవరుస కడుగుచుంటిని మహాత్మా!

విశ్వా — రాజేంద్రా ! ఏల ?

దశ — మనరాముఁడే — ఏది ? మనచిన్నరాముఁడే - మనయాత
రాముఁడే — మాంసలమదమత్త మహాసురమారణమొనర్చుట — ఆఁ!
పసివాఁడు ! ఏది ? కుఱ్ఱవాఁడు — బాలుఁడు —

విశ్వా —

గీ. అంతనగముకంటె ♦ నింతహీరము మేలు
ఘనమనంటివి పూవు ♦ కంటె జాజి,
బూరుగునకుఁ దులసి ♦ మొక్క పూజ్యంబౌను
చిన్నపెద్దచింతఁ ♦ జేయుదేల ?

దశ — విలువలో, గౌరవములో, పూజ్యతలో, ఘనమే కావచ్చును. కాని, మొదుకొనుటకు దేహదార్ఢ్యమేది ? బూరుగొక్కటి విఱుచుకొనిపడినయెడల నెంతి తులసివనము దగ్ధమైపోవును ?

విశ్వా — రాజేంద్రా! అట్లనుదు వేల ?

గీ. పూజ్యతాతీక్ష్ణతాది సం ♦ స్ఫూర్తిగల్గు
చిన్నయెడనైన సత్వంబు ♦ జేరుఁ బ్రాయి
కముగ, నలుసాత యంగార ♦ కణము దండ
కామహాకుజరాజము ♦ గాల్పలేదె ?

కన్నతండ్రివగుటచే రాముని మహత్త్వముఁ గన యట్లనుచుంటివి. సందేహింపకుము.

దశ — క్షమింపుఁడు. కన్నతండ్రి నగుటచేతనే యాతనిశక్తియుక్తులు బాగుగ నెఱుఁగుదుననుకొనుచున్నాను ఆశీర్వదింపవలసిన మీరు చిన్నబిడ్డను బట్టుకొని మహాత్ము మహాత్మనెద రేల ?

సీ. పొడుగువాఁడేకాని ♦ పొడుగున కన్నైన
యొడలింకఁ జేయని ♦ బుడుతవాఁడు ;
ఘనములౌ నిడుదలౌ ♦ కనుల వాఁడేకాని
బెదరింకఁదీరని ♦ పిన్నవాఁడు
కళుకులౌ గఱుసుచె ♦ క్కిళులవాఁడేకాని
పాలింకఁ జిలికెఁడు ♦ పాపవాఁడు
పొడవులౌ వంకలౌ ♦ బొమలవాఁడేకాని
చిట్టింపుటీఁక రాని ♦ చిన్నవాఁడు.

గీ. చిన్ననవ్వుల చెన్నుల ♦ వన్నెలాఁడె
కాని యట్టహాసము సేయ ♦ లేనిచిఱుత
సొగసు నెఱి వెండ్రుకల నిగ ♦ న్నిగలవాఁడె
కాని పిల్లజుట్టున నింకఁ ♦ గ్రాలువాఁడు.

గీ. వెనుక సౌమిత్రి ముందునై ♦ పునను భటుఁడు
నెనసియుండనిమొడ నడు ♦ గిడనివాఁడు
తల్లియొకవంక నొకవంక ♦ దండ్రిచేతఁ
బొమువకుండిన యెడ నిద్ర ♦ పోనివాఁడు.

గీ. నోటివిళ్ళయేసూటిగ ♦ గొట్టఁజాల
నట్టి యతఁడమ్ముఁద్రనుజిమ్ము ♦ గొట్టుటెల్లు ?
కుండబంతియో గుఱిపెట్టి ♦ కొట్టలేని
బొట్టెఁడసురవీరుల తలల్ ♦ గొట్టుటెల్లు.

సీ. క్రుద్ధయై తాటక ♦ గుద్దెడు గుద్దులు
కూర్మినమ్మయొసంగు ♦ కుసుమములగునె ?

అలసుబాహుఁడు వేయు ♦ బలుచ పేటంబులా
మాఱిపించి నేఁబెట్టు ♦ ముద్దులగునె?
మారీచఘోరాగ్ని ♦ నారాచవారంబు
మామయిచ్చిన రత్న ♦ దామమగునె?
రణదేవత యొసంగు ♦ రక్తార్ద్రవసనంబు
తాతయిచ్చిన పట్టు ♦ తాపితగునె?
కాలుఁడెక్కడ? యంజన ♦ శైలకాల
కఠిన దంష్ట్రాకరాళ వి ♦ గ్రహ విసిర్భ
రాక్షయ బలాఢ్య రాక్షసా ♦ ధ్యక్షులేడ?
పూల వ్రేటులఁ బగులునే ♦ పులులతలలు.

మహాత్మా! అట్లు యోచించుచున్నారేమి?

విశ్వా—ఇఁక ముందేమి చేయవలయునో యని—

దశ—(గుండె కొట్టుకొని)

సీ. ఈతఁ డెవఁడు? దాసుఁడు మహా ♦ హీనదేవ
దానవానూనజన్య సం ♦ తానమునను
కసిరు, కఱుకు, కంగుల కాఁగి ♦ గడినిదీఱు
గండ్రఁడిడె వచ్చుచున్నాఁడు ♦ గానఁ బదుఁడు.

(నమస్కరించును.)

గీ. తాటకామహామాయోద్ధ ♦ నాటికకును
భరతవాక్యముఁ జెప్పించి ♦ ప్రబలబాహు
బలసుబాహు మారీచాది ♦ ఖలులకెల్ల
దర్శకయ్యలనిచ్చి ప ♦ త్త్రముబిరాన.

(లేచును.)

విశ్వా—రాజేంద్రా! కూరుచుండుము.

గీ. వాదమున శిష్యుఁడే జయ ♦ పత్రమొందఁ
గురుని ఘనత వేమడుఁగులు ♦ మెఱయకున్నె ?
శిష్యు నెడఁ జేసి గురుఁడఁట ♦ సిద్ధపడిన
గురు ఘనతయేది ? శిష్యుని ♦ గురుత యేది ?
అధిపులాత్మశక్తిని మంత్రి ♦ లందునిల్పి
యవనిఁ బాలింతురనుట నీ ♦ యనుభవంబె.
కాచగోళంబుగుండఁ బ్రి ♦ కాశమొందు
దీపమునకుఁ దేజంబెంతొ ♦ తెలియవా కొ—!

దశ—(దైన్యమున) రామచంద్రుఁడు వయఃపరిపాక సంప న్నుఁడేయయిన యెడలమీరన్నమాటలు చెల్లఁదగినవే. అయ్యయ్యో! వట్టి కసుగాయవలన మీకేమి యుపయోగమండి ? మహాత్మ నేనురావలదా ? రావలదా ?

గీ. పిన్నపామునైనఁ ♦ బెద్దకఱ్ఱను గొట్ట
వలయునంచు జనుల ♦ పలుకులుండఁ
బెద్దయహులఁ గొట్టఁ ♦ జిన్నకఱ్ఱనుగోర
దేల ? గోలలీల ♦ మేల మేల !

విశ్వా—తేజమే ప్రధానమగు వస్తువులఁగూర్చి చిన్న పెద్ద చింత చేయవలసిన పని లేదని నేనిదివఱకే చెప్పితిని. ఆమాటను నీవు పాటింపక యిట్లు పలుకుచున్నావు నేను గోలనో, కొంటెనో, కుమతినో. గురుఁడనో, రామునిఁ గోరితిని. ఇచ్చెదనంటివి. అంతేకాదా?

దశ—(ఉస్సురనుచు, సాగుడుగ) అంటిని. ఆ! అంటిని.

ఇదిగో! ఇటుచూచుచుండుము మహాత్మా!

విశ్వా—ఏల?

దశ—నేనే నాకొడుకనై— నాసుగుణాభిరాముఁడనై నదిన్న రాముఁడనై యుద్భవించితినిగాదా? అతఁడే నేనైనప్పుడు నేనవచ్చిన నైన నాతఁడు వచ్చినట్లేకద!

విశ్వా—అయితే నాకును నాకొడుకునకు భేదము లేదుకావున నాకొడుకుతో సికొడుకును ముందెప్పుడైనఁ బంపవచ్చును. లెమ్ము. నీవుసుఖమున నుండుము. నేఁబోయెదను. (లేచును.)

దశ—మహానుభావా! కూర్చుండుఁడు. తొందరగా లేచి పోవుటన్యాయమా?

గీ. ఇమ్మనఁగనె 'ఊఁ' యిదేటీసి ♦ కొమ్మనుటకు
ఫలముకాదు; బంగరుకాదు ♦ పశుభుతకాదు
ఆఱుపదివేల యేండ్లెడ్డ ♦ పారిణమునకు
ప్రాణమగునట్లు కాంచిన ♦ ప్రథమసుతుఁడు.

తొందరయేల? ఆలోచించుకొననిండు. శాంతిపడనిండు. శాంతి పడనిండు. పారిణములు కుదుటఁ బఱచుకొననిండు. ఆత్మమిక్కిలికలఁత నొందినదిసుఁడీ! మీరు రాముని గోరుదురని స్వప్నముననయిన నెఱుఁగను జుఁడీ! అయినసేమి? అంటిని, అన్నమాట సత్యముకాదనఁ గలనా? ఆహా! మహాత్మా! మీయజ్ఞభంగమునకు, నాయసుభంగమునకూ దాటక యెక్కుడదాపురించినదండీ! మహాత్మా! అట్లేమి యాలోచించుచున్నారు?

విశ్వా—ఏమియు లేదు.

దశ—ఏమియు లేనేలేదా! "కావలసినది యసురఖండనము కదా? అది యీతనివలన యగునప్పుడీతని బాధించి రామునిదీసికొని పోవుటెందులకు? చిరకాలమునకుసంతతిఁగనినవాఁడు. అందుపైనలదు వలదని కన్నతండ్రి యపశకునముగ నాందోళనపడుచుఁ బాధపడు చుండ నెటుపోయి నెటువచ్చునో? జయాపజయంబులు దైవాధీన ములు. అందులో రాక్షసులు మహాప్రబలులు. రాముఁడు పట్టి కసు గాయ. ఏమో! ఎందులకయిన మంచిది. దశరథునే తీసికొనిపోద" మని మీరాలోచింతు మన్నరేమో యని నేననుకొనుచుంటిని. మీ ముఖవైఖరిచూడ నాకట్లుతోఁచినది. మహానుభావా! ఈయాలోచ నములలో నొక్కటి యయిన మీహృదయమున నట్టెమెఱపు మెఱసి నట్లయినఁ దళుక్కని యాడఁగిపోలేదా?

విశ్వా—లేదు. నికట్లుతోఁచుట భ్రమము.

గీ. కాతరుఁడు మదిఁగలపాము ♦ గాంచు నెదుట;
విరహి యెదుటఁ జూచునులోన ♦ వెలయు ప్రియను,
మనములోని స్వర్గముకవి ♦ యెదుటగాంచు;
మనసుచూడు మన్నట్టు లే ♦ కనులుగాంచు.

దశ—అటులయినఁ బోనిండు. కాని—ఒక్కచిన్నప్రశ్నమడి గెదను. క్షమియింతురా?

విశ్వా—అడుగుము.

దశ—సందర్భశూన్యములగు వాక్యములున్న క్షమింపుఁడు. మీరే దశరథుఁడనుకొనుఁడు. నేనేవిశ్వామిత్రుఁడను. నేనేమీరాము నడిగితిని. ఎఱుగక యిచ్చెదనని మీరుపలికితిరి. ఇట్టి స్థితిలో మీకిట్లు మనసులో గుబ్బెటలు పడుదురా లేదా?

విశ్వా—ఎట్లు?

దశ—కన్ను తెఱువని రాము నీమునియడిగినాఁడేమి? యడిగి నంతమాత్రమునఁ బ్రత్యక్షమృత్యుదేవతలగు రాక్షసులనోటఁబడవైవ వలసినదే! అంతే! రాక్షసశక్తి యెఱిఁగి, రాముని యశక్తి యెఱిఁగి చూచుచుఁ జూచుచుఁ జేతులార రాముని గట్టికట్టి సర్వనాశకులపండ్ల క్రిందఁ బెట్టవలసినదే. నాసంత వెనుకముందు నాలోచించుకొననక్క-రలేదా? రామునే తీసుకొనిపోవలయునను నిరంతరదీక్ష యీ మునీశ్వరుని కెందులకు? నేనుపోయి రాక్షససంహారమొనర్తును; లేదా రాక్షసులచేఁ జచ్చెదను. రాముఁ డందుచేఁ నిరపాయుఁడై యుండును గాదా? తనముందుగతికైన యజ్ఞమును గాపాడుకొనుట కితఁ డాత్రపడుచుండఁగా, నాముందుగతికైన నా రాముని గాపాడుకొనఁ జూడఁగూడదా? ఇది తప్పా?" అను నిట్టియూహలు తండ్రియైన నీమనస్సునఁ గలుగునా లేదా? అట్లు గలుగుట సహజమగునా కాదా? సెలవీయఁగోరెదను.

విశ్వా—ఐహికలంపటతా శూన్యుఁడనగు నేను—జిరకాలమునకు సంతానలాభమొందుటచే నూతనసంసార సౌఖ్యమును సహస్రగుణాధికముగా ననుభవించు నీమనస్థితి నెట్లూహించుకొని సానుభూతిచే నీస్థానమున నెట్లు నిలువఁగలను? నీమనస్థితి యిదియే. ఏసంసారియు దానిననుకరింపలేనప్పుడు సన్యాసినయిన నేనట్లు సేయఁగలనా?

దశ—మీరు సేయలేకపోవుటయేమి? సామాన్యముగ నాటకపాత్రములు హరిశ్చంద్రాది పురుషులను జంద్రమత్యాది కాంతలను గూడ ననుకరించుటలేదా?

విశ్వా—అదెంతపాటి యనుకరణము! ఛాయ వస్తువగునా? చిత్రపటము మానిసియగునా?

దశ—కొంకపోనిండు. పరిధానవస్తువును జ్ఞప్తి చేయుటకయినఁ జాలియున్నది కావా? అందుచే మీరు రెండు నిముసములు నేనని భావించి యట్టి సన్నివేశమున మీహృదయవిధ మెట్లుండునో కాసంత సెలవిండు.

విశ్వా—ఈనాటకము నాకుఁ దప్పదా?

దశ—నామొగల మీదయ తప్పనటులే.

విశ్వా—అట్లైన వినుము "ఈముని రాము నడిగినాఁడు. ఇచ్చెదనని బాసచేసితిని. నేను వచ్చెదనన్న వలదనుచున్నాఁడు. రాము నీకుండిన యెడలఁ బోయెదననుచున్నాఁడు. ఈముని మతిలేనివాఁడు కాఁడు. మహాధీమంతుఁడు. పరిబలబలశాలి. అనేకాస్త్రశస్త్రశిక్షాకౌశలకర్కశుఁడు. అందుపై దివ్యతపోరాశి. రాముఁడు కేవలము నిరుపయోగుఁ డైయుండు నెడల నిట్టివివిధమహాశక్తిసంపన్నుఁ డేల యీవ్యక్తిఁ గోరుకొని కార్యమును ధ్వంసమును జేసికొని బ్రదికియుండినంతకాలము నగుబాటొందుటకు సాహసించును. రాముని యందు మహారాక్షసశిక్షణవిచక్షణత యుండి తీఱవలయును. తండ్రినగుటచే నాకాతని మాహాత్మ్యము తెలియకపోవచ్చును. ఒకవేళ మాటవరుస కాతనిలో మహత్త్వమియు లేదనియే నిశ్చయింతును. అయిననేమి? విశ్వామిత్రుఁడు మహనీయ మాహాత్మ్యసంపన్నుఁడు కాఁడా? సృష్టికిఁ బ్రతిసృష్టి చేయఁజాలిన భూతలవిధాత కాఁడా? అట్టిమాతఁడు మనరామున కెన్ని దివ్యాస్త్రములొసఁగునో? ఎన్ని యఖండశక్తులు ప్రసాదించునో? వానిచే రాముఁడు రాక్షసులను నవలీలగ గెల్చునేమో? ఎవఁ డెఱుఁగును? ఇంక నేయేశుభములా మునివలనఁ గలుఁగునో?" యని దశరథ శైలూషుఁడనైన నేననుకొందును.

దశ—(తనలో) ఇంతపని చేయుటకీతనికి సమర్థత గలదు. కాని

యిష్టమున్నదో లేదో యెవనికిఁ దెలియును? యాగార్థము హరిశ్చంద్రునియొద్ద ధనముఁ గొని, దాని నాతనియొద్దనే యుంచుమట కొప్పించుకొని, మాయచే రాజ్యమును ధారపోయించుకొని దాఁచినసొమ్మునకై భార్యాభర్తలనమ్మించిన మహానుభావుఁడు! లోహితాస్యుని జంపించిన యాతఁడు రామచంద్రునేమి చేయునో! ధారాళతయున్నది; మాయయున్నది. కరుణయున్నది, క్రౌర్యమున్నది. రాజత్వమున్నది; బ్రహ్మత్వమున్నది. తామసమున్నది, సాత్వికమున్నది. నమ్మఁదగనివాఁడు; నమ్మఁదగినవాఁడు. ఎట్టులయిన రామునిఁదనతోఁ బంపుటకై యిన్ని యూహలు కల్పించినాఁడేమో? ఎవఁడు చెప్పఁగలఁడు? వసిష్ఠ భగవానుని నూర్గురు పుత్త్రులను బూడిద సేసిన పుణ్యాత్ముఁడు! నాపైనాతని కేమియుఁ గోపము లేదనుకొందును. ఏమో! ఉండినఁ నుండఁగూడదా? వసిష్ఠమహర్షి యిచ్చటనుండు నెడల నీతనికి నాతనికి మాటపైమాట కలుగునేమో యని యీతనికి రహస్యసమావేశ మొసఁగితిని ఇప్పుడాతని నిటకు రమ్మనుటెట్లు? రానియెడల నాకీ సంధిని గర్తవ్యముపదేశించువారెవ్వరు? ఇంతసేపు తనతోఁ మాటలాడిన నాలో నేనేమో యాలోచించుకొనుచుంటినని కాఁబోలు నప్పుడే యాతఁడు దుమధుమలాడుచున్నాఁడు. ఏమి చేయుదును? (ప్రకాశముగ) మహానుభావా!

విశ్వా—ఏల?

దశ—నామాటలు హేతుపటిమచే నింకములై యున్నవే కాని యర్థకానురాగ రసార్ద్రములుగ లేవు. మఱియొకమాట. రాముని మీవెంట దీసికొనిపొండు; కాని, రామునితోఁ నేనుగూడ వచ్చుట కనుగ్రహింపవలయును.

విశ్వా—(వికటముగ నవ్వుచు) రామునను సాహాయ్యార్థము గనా?

దశ—అందులకు మీరుండ నేనట్లందునా?

విశ్వా—మఱి యెందులకు?

దశ—(తనలో) నేనుగూడవచ్చుట కీతఁడ ంగీకరింపకుంటయే యీతని మాయోద్దేశముఁ బ్రకటించుచున్నది. తనకుఁ గావలసిన రాముఁడుండినప్పుడు పైగ నేనుండినపుడు తనపుట్టియేమిమునిఁగెను? నమ్మఁదగదు (ప్రకాశముగ) రామునకు సాహాయ్యమునకై కాకుండు నెకల మఱి యెందులకనుచున్నారా?

గీ. అమ్మయెడఁజూపునిల్పిమా ♦ టాడుచుండ
నట్లుమాటాడి ననుఁ జూడు ♦ మయ్యయిట్టు
లనుచుగడ్డము గ్రహియించి ♦ యతనిమొగము
నాయెడకుఁద్రిప్పుకొనువెట్టి ♦ నయ్య నేను.

ఒక్కటేమాట! రామునివిడిచి నేను బ్రదుకఁజాలను.

గీ. ముగురుభార్యలు కాపుర ♦ మునకువచ్చు
పిదపదివ్యమహానంద ♦ పదవిఁగొన్ని
వత్సరములొందినాఁడత ♦ ర్వాతనంతె
కాని యేమొ; యేమున్నదీ ♦ కంపతోడుగు
నందనుచ గొంత విసుగును ♦ జెందినాఁడఁ,
గొడుకులేకఁబుట్టరను చింత ♦ ప్రొడముపిదప
బ్రదుకనఁగరోత; చావనఁ; ♦ బరముదము
గాఁగఁజూపు చావో యంచు ♦ వేఁగినాఁడ
రామచంద్రుఁడు తల్లిగ ♦ ర్భమునఁబడఁగఁ
దిరుగనరులలోఁ బడినాఁడ ♦ మఱలబ్రదుకు

కొలఁదిగాఁ దియ్యఁబడెనార్చు ♦ కొను మఁబోవు
నాసఁగోఁ జిన్ని జలపడె ♦ నయ్యవినవె.
మనసుపుష్పింపరాముఁడు ♦ కనులఁబడఁగఁ
జాల మున్నీరుగాఁ బొంగి ♦ పామరత్వ
మలలయుద్రేకమునమీఁద ♦ నట్టెపడియె ;
నాక్రిదిగబడె, మృతిమాట ♦ యడుగుఁబడియె
శాత హేమంతమునను వ ♦ సంతమయ్యె
తరణి గ్రుంకు వేళను భర ♦ ద్వాజపక్షి
మేలుకొల్పుపాడెను దర్శ ♦ రేలఁ బొడమెఁ
బూర్ణచంద్రుఁడు నేనురా ♦ మునిఁగనంగ.

మహాత్మా!

గీ. బ్రదుకుకొఱకు నేను ♦ బ్రదుకుటలేదు నా
కొఱకు నేను బ్రదుకుఁ ♦ గోరనయ్య
రామచంద్రు కొఱకె ♦ బ్రదికియుంటిని రాముఁ
గనని క్షణముగాల ♦ గతినిగాంతు.

మీయిష్టమువచ్చినట్లు సేయుఁడు

విశ్వా—నీమాటలు వింతగఁ గనఁబడుచున్నవి. ఇంతకుముందర నీవేనా వెంటవచ్చి యాసుర శిక్షణ మొనర్చెద నంటివి. రాముని బాసిన నిముసముననే నిశ్చయముగ మరణించువాఁడవయిన రాముని విడచి నా వెంట నెట్లువచ్చెదనంటివి.

దశ—(తెల్లవోయి) మహర్షిచంద్రమా! అట్లు మొదట నంటిని. స్థూలముగ నంటిని. తరువాత కొంచె మాలోచించుకొని నమీఁద—ఆ! అందుమీఁదనే కాఁబోలు—అట్లు చేయుటకే నాకు

శక్తి లేదని తోఁచుటచే నాతో రాముని వెంటఁబెట్టుకొని వచ్చెదనంటిని గాఁబోలు.—మనసు కుదురు లేదు. ఆ! అట్లుకాదనితోఁచు చున్నది. నేను మీవెంట వచ్చెదనన్న మీరు రాముని దీసికొనిపోవుట మాని వైచెదరేమోయని మొదటనటులన్న మాట సత్యము! రాముని మీకు విడువఁదలఁచుకొననియట్లు నాకుఁదోఁచ రామునితో నన్నుఁగూడఁ దీసికొనిపొమ్మని మిమ్ముఁ బ్రార్థించియుందును.

విశ్వా—ఇంతటితో సరియా? మఱియొక కల్పన మున్నదా? ఇంకఁ గొంచెమాలోచించు. మఱియొక చిత్రమయిన యల్లిక మన సునకుఁ బాడకట్టునేమో? రాజా! ఏమి? మొదట స్థూలముగ ననుట యా? అటుపైఁ దిరుగ నాలోచించి సూక్ష్మముగ ననుటయా? దాని పై మఱింత నాలోచించి సూక్ష్మతరముగ ననుటయా? సత్యమున కెట్టి స్థూల సూక్ష్మ నిర్ణయము నొసర్చితివి? మొదటిమాట రెండవదాని వలనఖండనమా? రెండవది మూడవదానివలనదిగదుడుపా? సెబాస్! సత్యాధారమైన సూర్యుఁడాదిపురుషుఁడగు వంశమున నుద్భ వించిననీవు—ఒడలు ముక్కలుగఁగోసి యర్థికిచ్చిన మహానుభావుని కులములోఁబుట్టిన నీవు—నలుసంతయుసత్యమూఁడ వెఱచి రాజ్యముఁ గోల్పోయి, భార్యాపుత్రులను విక్రయించుకొని! తన్ను మాలవాని కమ్ముకొని, మరణించిన పుత్రుని దహించుటకువచ్చిన యిల్లాలిఁజేతి మీఁదుగ ఖండించుటకు సిద్ధపడిన సర్వ జగద్విఖ్యాత యశస్సం పన్నుఁడగు సత్య హరిశ్చంద్రుని శాఖ కుపశాఖవైన నీవు—తన యిల్లాలినే యొకనికి దానమిచ్చినయనన్యసామాన్య వదాన్యాగ్రగణ్యుఁడ యిన రఘుమహారాజుగద్దెపై నెక్కిననీవు—మీకులమున కాధార మ యిన సత్యమును—సర్వప్రపంచమున కాధారమయిన సత్యమును— దైవస్వరూపమయిన సత్యమును—ఆఁ!

దశ—మహానుభావా! క్షమియింపుఁడు. అట్టిసత్యమును బరి

గణింపక పోలేరా!

గీ. ముందు నెడకు సత్యము, రామ ♦ మూర్తి ప్రేమ
వెనుకలాగ నడుమ గొట్టు ♦ కొనుచునుంటి
విసము ముందునకును, గాళ్ళ ♦ బెనయునాము
వెనుకలాగ స్రుక్కెడు హంస ♦ విధముగాగ.

విశ్వా— (ఈమాటలు వినిపించుకొనక) ఈనీతి శ్లోకెవరు చెప్పిరి? మీ గురువగు వసిష్ఠుని నిచ్చటకుఁ బిలిపింపుము. ఆయన యెదుటఁ జెప్పవలసిన నాలుగుమాటలఁ జెప్పెదను. సత్యమువదలుకొనుమని మీ గురువుగా రుపదేశింతురేమో చూచెదను.

దశ—(తనలో) అమ్మ! బ్రదికితిని. గురువుగారు కర్తవ్యము సెలవీయఁగలరు. (ప్రకాశముగ) ఎవరక్కడ?

(నేపథ్యమున) చిత్తము.

దశ—వసిష్ఠ భగవానునిటకుఁ దయచేయఁ బ్రార్థించితినని చెప్పుము.

విశ్వా—త్వరగ—

దశ—మీకాగ్రహము వలదు. నేను సత్యమును వదలుకొను వాఁడనుగాను. అంటిని. రామునిచ్చెదననియంటిని. అలాగే! ఇచ్చెద నని బాసచేసినతరువాత నీకు వలదా? (తనలో) వసిష్ఠుఁడేమి యాన తిచ్చునో?

(వసిష్ఠుఁడు ప్రవేశించును.)

(దశరథుఁడు విశ్వామిత్రుఁడు లేతురు.)

వసి—బ్రహ్మర్షివతంసమా! తపము బాగుగ వర్ధిల్లుచున్నది కదా

విశ్వా—మీదయవలన—

దశ—గురూత్తమా! నమస్కారము.

వసి—కళ్యాణమస్తు.

విశ్వా—రాజేంద్రా! గురువుగారితోఁ జెప్పుము.

దశ—నేనేల? మీరే సెలవిండు

విశ్వా—మహర్షిచంద్రమా! నాకును మీశిష్యునకొక వివాదముకలిగినది. అదిమీమాధ్యస్థమునఁ దేలవలసియున్నది.

వసి—అదియేదియో సెలవిండు.

విశ్వా—మీరేదియడిగినను నిచ్చెదననియీభూపుఁడింతకుముందు నాకు బాసచేసియున్నాఁడు. మారీచసుబాహు వధార్థమై నేను రాముని నాతోఁ బంపుమని కోరితిని. రామునిచ్చుటకు సందేహపడుచున్నాఁడు. ఈయకతప్పదని నేను జెప్పుచున్నాను. మీయిష్టానుసారముగఁ దీరుమానింపుఁడు.

వసి—రాజేంద్రా! నీవు విశ్వామిత్రుని మాహాత్మ్యమెఱుఁగనిదికాదు. అద్వితీయతపఃప్రభావాధికతగలవాఁడు. అతఁడుతలఁచుకొనినమెడల మారీచాదుల నొక్కతెప్పపాటులో భస్మము చేయఁగలఁడు. తపస్సు వ్యయమగునని యుపేక్షించియున్నాఁడు. ఈరాక్షసులఁ జంపినకీర్తి నిరాక్షసహరణమునకొఱకే పుట్టినయనరామమూర్తికిఁ దక్కింపగ నీతఁడిటుకువిచ్చేసినాఁడు. గంధగంధలేశమైన నేసందేహమును బొందక రాము నాతనితోఁబంపుము.

గీ. అర్థి బ్రహ్మర్షి; దాత మహాప్రభుండు;
పనియసురమారణము; దత్త • వస్తువఖిల
జగదుదంచి తానంద తే • జస్స్వరూప;
మింతకంటెఁ గావలసిన • దేమియిలను?

విశ్వా-ఇమ్మని చెప్పిన మాత్రముగూడ మహాతపశ్శాలియేయని మీ తాతకిక్ గానంత చేర్చితిని.

వసి—(నవ్వుచు) రాజేంద్రా! వింటివా? విశ్వామిత్రుండీ మాటలవలన నన్ను స్తుతి సేయుటలేదు. ఇమ్మని చెప్పకుండ నీయలేక పోయితివిగదా యని నిన్నెత్తి పొడుచుచున్నాఁడు. ఇప్పటికైన వేగిర పడుము. రాముని టకుఁ బిలిపింపుము.

దశ—ఎవరక్కడ?

(నేపథ్యమున) చిత్తము.

దశ—రామలక్ష్మణుల నిటకుఁ దీసికొనిరమ్ము.

(నేపథ్యమున) చిత్తము.

(రామలక్ష్మణులు ప్రవేశించి వసిష్ఠునకు నమస్కరింతురు.)

దశ—రామచంద్రా! (విశ్వామిత్రునిఁజూపి) తాతగారికి నమస్కరింపుము.

రాము—మహర్షిసత్తమా! నమస్కారము.

విశ్వా—వత్సా! కళ్యాణమస్తు.

దశ—లక్ష్మణా! నీవుఁగూడఁదాతగారికి నమస్కరింపుము

లక్ష్మ—నేను నమస్కరింపను. ఈయన మా తాతగారు కారు.

దశ—అటులనుటతప్పు నమస్కరింపుము.

లక్ష్మ—ఊఁహు. మాతాతగారికింత పొడుగుగడ్డము లేదు. ఈ నడుమ నేను జూడలేదా?

దశ—ఆ తాతగారు మగధదేశ మహారాజుగారు. ఆయన మీ యమ్మకుఁ బితృతుల్యుఁడు. ఈ తాతగారు మరియొకరు. ఈయన నాకుఁ బితృతుల్యుఁడు.

లక్ష్మ — మహర్షిచంద్రమా! నమస్కారము.

విశ్వా — (నవ్వుచు) వత్సా! కళ్యాణమస్తు!

దశ — గాధినందనా! లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులిద్దఱు కవలలయిన రామునితో లక్ష్మణుఁడు జోడు. భరతునితో శత్రుఘ్నుఁడు జంటె. కావున లక్ష్మణునిగూడ వెంటఁబెట్టుకొని పోనేఁడుచున్నాను.

విశ్వా — అడిగినంత యిచ్చువాఁడే మహాదాతయగుచో నంతకంటె నధికముగ నిచ్చు నీకేమిపేరు తగునో!

దశ — నాకును నాపిల్లలకుఁ దమ యాశీర్వాదము తక్క వేఱొక్కటి లేదు. (రామ లక్ష్మణులతో) మీరీమహర్షితోఁ బోవలయును.

రామ — చిత్తము.

లక్ష్మ — నేను మాయన్నగారితోఁ బోవుదును.

దశ — మహాత్మా! బాలురు. తప్పులు గలిగిన దిద్దికొనుఁడు. (ఆలోచించి కన్నులొత్తుకొని) ఇప్పుడు వెఱ్ఱిపడఁదగదు. నాయనలారా. నన్నొక్కసారి కౌఁగిలించుకొనుఁడు.

(రామలక్ష్మణులు కౌఁగిలించుకొందురు.)

గాధినందనా! తిరుగ శీఘ్రముగఁ బిల్లలతో దయచేయుదురు కాదా?

విశ్వా — సందేహమేమి? (లేచి) రాజేంద్రా! నేనుబోయెదను.

దశ — చిత్తము. నమస్కారము.

రామ — లక్ష్మ — గురూత్తమా! మాకుసెలవొసంగుఁడు నమస్కారము.

వసి — కల్యాణమస్తు!

దశ — సేవకా! ఈపిల్లల నొక్కసారి తల్లుల యెదుటఁ బెట్టి వెంటనేమహర్షి కప్పజెప్పుము.

వసి — (లేచి) రాజేంద్రా! నేనుబోవుదును.

దశ — చిత్రము. నమస్కారము.

(వసిష్ఠుఁడు, విశ్వామిత్రుఁడు, రాముఁడు, లక్ష్మణుఁడు నిష్క్రమింతురు)

దశ — గీ. ఇమ్మనుటతోడనే రాము ♦ నిచ్చియుండు
నెపల సత్యవంతుఁడనని ♦ యిలయశంబు
నెనసియుండు; రామునిఁదున ♦ కిచ్చినాఁడ;
మునివలననాల్గుతిట్టులు ♦ దినినవాఁడ
కృపణునకు వ్యయము తుదకు ♦ నెక్కువగును,
మెప్పులేమి పైపెచ్చుగ ♦ దెప్పలగును.
పనియదన్నుఁజేయక మాల్గు ♦ వానికిఁ బని
యెక్కుడగుఁ; గష్టమును నష్ట ♦ మినుమడించు
విసరు నాల్కను వాగ్దాన ♦ వితతిఁ జేయు
పృథ్వీపతియిచ్చి కీర్తి ద ♦ క్కించుకొనఁడు
ఒసఁగువఱకు బానను జేయ ♦ కుండు విభుఁడు
గడుపరియు రక్షితుఁడు కీర్తిఁ? ♦ బడయువాఁడు
ఎద్ది యెవనికిఁ బ్రాప్తమో ♦ యద్దివాని
నెనయుననుమాట నిజమైన ♦ నిచ్చునొకఁడు
కిమ్మనక సన్నసన్నగ ♦ నమ్మవెట్టి
నాలుగైనపిమ్మటనిచ్చు ♦ నరుఁడొకండు ;
గాధిసుత శాపభయముచే ♦ గానిసత్య
బద్ధతను నేను రాముని ♦ బంపననుచు
ముందటికవులు నాటక ♦ ములను వ్రాసి
యెదుటి దృష్టలచేతఁ డి ♦ ట్టింతు రేమొ
ఎల్లరకు గావలసినంత ♦ స్వేచ్ఛయుండ

నవసిధవునకుఁ గాసంత ♦ యైన లేదు.
పాదరక్షలతో సన్న ♦ పాటిత్రాళ్ళు
నడుగిడుచు గాలిం బోపల ♦ నడుపవలయు
ప్రాణమెంతదాఁకను బిగ ♦ బట్టికొనుచు
హృదయమందాఁకఁ జెర, బిగి ♦ యించుకొనుచు
నాకసపు వింత నాట్యంబు ♦ నాడఁగలఁడు
పార్థివుఁడుగూడ మనుజుఁడు ♦ గాఁడె? యకట
అలయికనో, తాల్మిలేకయో ♦ యాగ్రహమునో,
భ్రమమునసో యాతఁడిసుమంత ♦ పట్టుతూలి
నిటు నటునునూఁగ “నిహిహిహి ♦ హీ” యటంచుఁ
గోటిజనములు చప్పటల్ ♦ గొట్టువారె.
అందఱును జేయు మంచుకొం ♦ దంతతప్పు
కరఁగి యావిరియైపోవు ♦ క్షణములోన;
భూపుఁడు ప్రమాదమునఁ జేయు ♦ ముత్తెమంత
నెఱసు శతశతాబ్దములైన ♦ నిల్చికాలు
రాముపైఁ బ్రేమచేఁ జాల ♦ ప్రాఁకులాడి
వాఁడనేకాని, సత్యంబు ♦ వీడలేదు
కనుబొమలుపండు తరువాతఁ ♦ గడుపుపండు
నాతఁడౌ గ్రహించు నాదేవు ♦ లాటయెంతో!

(నేపథ్యమున) మహాప్రభూ! భోజనవేళ యతిక్రమించినది.

దశ — ఇంక భోజనమా? కడుపు నిండుగనే యున్నదికాదా! కావేరీ!

గీ. ఏను భుజియించునప్పుఁడు ♦ మృదులముగను
గమ్రిముగఁను బూర్వరాజుల ♦ కథలనాకు
భరతుఁడూ కొట్టఁ బల్క నా ♦ ప్రాణమిటకుఁ
దిరుగవచ్చిన తరువాతఁ ♦ దినెద మఱల.

(నేపథ్యమున) అట్టులనుట న్యాయమా? కౌసల్యాదేవిగారు చాల ఖిన్నులైయున్నారు. మీరువచ్చి యామె నోదార్తురుగాక!

దశ—.

గీ. జ్ఞానవాసిష్ఠముఁ బఠించి ♦ జగముమిథ్య
యనితలఁచు నాగతియె యిట్టు ♦ లగుడు నెపుడు
పదములకుఁ జేతులకు నడ్డు ♦ పడెడుబిడ్డఁ
డగుపడని యీఁకు ప్రాణపు ♦ టార్తి యెంతో!

హా! రామచంద్రా! హా! లక్ష్మణా! హా! విశ్వామిత్రా!

(నిష్క్రమించును.)

శ్రీ

కల్యాణరాఘవము.

చతుర్థాంకము.

ప్రదేశము—అరణ్యము.

ప్రవేశము—రాముఁడు, లక్ష్మణుఁడు, విశ్వామిత్రుఁడు, నారాయణుఁడు.

విశ్వా—ఈదినమున మిగుల నడచితిరి. కొంచెమిట విశ్రమింతమా?

నారా—అదిగో! సాయంకాల మగుచున్నది.

గీ. పచ్చనగు చందనపుఁ జర్చ ♦ ప్రకృతికాంత
గిరికుచములఁగై సేసి గి ♦ ల్గింతఁబెట్టి
చెక్కిళులఁ బోసి, కెమ్మోవి ♦ నొక్కసవిత
వృద్ధునకుఁ బ్రేమ సతిపైన ♦ హెచ్చుఁగాదె?

లక్ష్మ—తాతగారూ! మీశిష్యుఁడు నారాయణుఁడు తప్పాడు చున్నాఁడు. వృద్ధునకుఁ బ్రేమపుత్రులపై హెచ్చని చెప్పవలయును. నిజమగునా? కాదా?

వత్సా—విత్సా! ఈసారి నీవు చెప్పినది నిజము. మఱియొక సారియా తఁడు చెప్పినది నిజము కావచ్చును! ప్రకృతిసహస్రముఖి కాదా? నారాయణుఁడు నవనవసాహిత్యదర్శిమచే, నూత్న యౌవనోచిత శృంగార రసగరిమచే నటులు చెప్పినాఁడు. అది తప్పు. శిష్యునకు—

గీ. గురులతో శాస్త్రచర్చను ♦ గోరఁదగును,
కలికి గంధచందనచర్చఁ ♦ దలఁపఁదగదు,
వేదములవలె పలుకులు ♦ వినఁగఁదగును.
వెలఁది మట్టెలగిలుకులు ♦ వినఁగఁదగదు
ఈశ్వరినముద్దుచివరని ♦ యెంచఁదగును,
కన్నెకెలఁకుల నింతిని ♦ గానఁదగదు
జగము సత్యంబు లుకఁ ♦ జనును గాని
చానవదనము సత్యంబనఁ ♦ జనదు చనదు.

అది యుఁగాక,

వృద్ధులైనను బలితుల ♦ యొద్దనెపుడు
పరుష శృంగార వాక్యముల్ ♦ బలుకఁదగదు;
ఫలకమును బైఁట చెఱఁగున ♦ బాడుచఁదగదు;
రవికలోనొంటుచున్నఁ జే ♦ ర్పంగదగదు.
మసినిఁ దాంబూలరక్తితో ♦ మార్పఁదగదు,
దుప్పిలోలున జాజులు ♦ గుప్పఁదగదు;
ఒంటుపోచను మృగమద ♦ మూన్పఁదగదు;

నారాయణా! రాజబాలురయెదుట నీవట్టి శృంగారవాక్యము లాడుట తప్పు.

రామ—మహానుభావా! ఆతని క్షమియింతురుగాక!

లక్ష్మ—తాతగారూ! వసిష్ఠశిష్యులము గు మేమామాత్రము నకే చెడిపోవువారముగాము.

రామ—తమ్ముడా! అట్లు పలుకఁగూడదు. తప్పు.

విశ్వా—రామచంద్రా! తప్పుకాదు. లక్ష్మణుఁడట్లు పలుకఁ దగును. ఆతని నేను బాగుగ నెఱుఁగుదును;

గీ. గాత్రమునసంటి యెంత శృం ♦ గారమహిమ
వెలసినను, గన్నులును, గర్ణ ♦ ములును లేక
మునిమొదలె లేక స్థాణువై ♦ మనఁగఁదగిన
మహితవిజ్ఞానుఁడగును ల ♦ క్ష్మణుఁడు రాము;

ఆతని పైవాఁడవయిన నీసంగతి యింక నవర్ణ్యముకాదా!

రామ—మహాత్మా! మీదయకుఁ బాత్రులము.

నారా—(తనలో) శృంగారవాక్యములచే శిష్యులు చెడుదురు కాని, స్తుతివాక్యములచేఁ జెడరుకాఁబోలు! ఎవని వెఱ్ఱి వానికి వేడుక.

విశ్వా—నారాయణా! ఘనతల్పముల బాలురకుఁ గల్పింపుము.

లక్ష్మ—గురువుగారియాజ్ఞ యనుల్లంఘనీయము; కాన నీవు నాకును గురువుగారికిని శయ్యలఁ గల్పింపుము. శ్రీరామమూర్తికి నేనె నై చెదను. (అట్లు చేయును.)

విశ్వా—(శయ్యపైఁ గూర్చుండి) వత్సలారా!

సీ. గంధసింధుర బద్ధ ♦ బంధురస్యందనా
నందవిహారి మే ♦ నడకలయ్యె

దాక్షారసాయన ♦ గోక్షీరపానంబు
శర్కర నిస్సార ♦ నీరమయ్యె
స్వర్ణమంచస్థ పే ♦ శలతూల తల్పముల్
వట్టినేలను గడ్డి ♦ బఱపులయ్యె
బహురుచ్య శాక సం ♦ భార సారాహార
భక్షణంబులు పర్ణ ♦ ఫలములయ్యె
మాతృమాన్యత్వమాంగళ్య ♦ మహితమంది
రస్థలావాస ముద్ధతా ♦ గణ్యమయ్యెఁ
బాలలోఁ బెట్టఁదగు పుణ్య ♦ మూర్తి యుగము
ముండ్లలోఁ బెట్టి బాధించె ♦ మునియితండు.

రామ—స్వామీ ! మీరట్లానతీయఁదగునా ? మీరుగటాక్షించిన బలాతిబల విద్యలవలన మాకు క్షుత్పిపాసాబాధలు లేవు. బడలికయు లేదు. అదిగాక—

సీ. అడవిశారికకును బెంపు ♦ డైన శారి
కమలతాదులనున్న వ్య ♦ త్యాసమెంతో
వసనమధివాస సౌఖ్య సం ♦ పదకుఁ బురని
వాససౌఖ్యమునకును వ్య ♦ త్యాసమంత
పురనివాసము చేమది ♦ ముదము గొనుచు
నిట్టెయిట్టె దేహమునందు ♦ నిమిడిపోవు
నాటవికవాసమున మది ♦ యట్టెయట్టె
పొంగి జగదాత్మలో నైక్య ♦ మును లభించు
నృతిప్రమ సుఖాళిమనసు మె ♦ ప్పింపలేదు
వదయమక బంధముక్ష్యకా ♦ వ్యంబువలెను ;

పురసుఖములు మదికి బాల ♦ స్ఫూర్తిఁ జేయఁ
జాలనర్భకునికిఁ బోఁత ♦ పాలలీల.

లక్ష్మ—రామభద్రునకేమియుఁ గష్టములు లేకపోవుటచే నా కేమియు లేవు

గీ. ఇదియె దేశాటనమునకు ♦ సదమల ప్ర
పంచ విజ్ఞానసార సం ♦ పాదనమున
కడవిఁ దిరుగుటకును వేఁట ♦ లాడుటకును
దనువు గడిదేర్చుకొనుటకుఁ ♦ దగినవయసు
దీనివృథవోవనిచ్చు భూ ♦ జాని సుతుఁడు
తనువు తెపతెపనత్తో జగ ♦ త్తునెరుగుకొనఁ
దగని మనసు గడగడతో ♦ ద్రఢిమ లేని
పేగుగులగులతోఁ, బ్రేవు ♦ బేవుబేవు
తోనగరులోన రాకాసి ♦ తోలుబొమ్మ
లీల పోతుముత్తైదునై ♦ పూలగాగ
రా గుడారములనడుమ ♦ రాఁశితోడ
గచ్చకాయలరణమున ♦ గంద్రఁడఁగును.

రామ—లక్ష్మణా! ఇఁక నట్టి మాటలాడక విశ్రమింపుము.

విశ్వా—నారాయణా! ఊరకుంటి వేమి?

(అందఱు విశ్రమింతురు.)

నారా—వచ్చుచుంటిని. (గాఘులోఁ ద్రొక్కును.)

లక్ష్మ—తాతగారూ! ఏమైనకథఁ జెప్పెదరా?

విశ్వా—ఆలాగే! అనఁగననఁగ—సుందోపసుందులని— ఎవ్వరు "నూ" యనరేమి?

గీ. తలఁ గదుపు వాఁడు లేనట్టి ♦ తాసమట్లు
వెనుకి హాంగు లేనట్టి యా ♦ భినయమట్లు
రణితవిపన్నణరవ శూన్య ♦ రణమువలెను
కథనడున దూకొనెడు వాఁడు ♦ కలుగకున్న.

లక్ష్మ—నే "నూ" కొట్టెదను.

విశ్వా—సుందోపసుందులని—.

లక్ష్మ—ఊ—అన్నదమ్ములా?

విశ్వా—అవును. నీకెట్లు తెలిసెను?

లక్ష్మ—పేళ్ళనుబట్టి-నాకుమాత్రంశ్రీ యుపరామ చెప్ప పేరేల పెట్టలేదో?

రామ—తమ్ముఁడా! కథ వినవేల?

విశ్వా—వారిరాష్ట్రభూమి యిదియే.

లక్ష్మ—ఊఁ—

వి—వారిద్ద ఱన్యోన్యసహాయులై యనేకదుష్కృతము లొనర్చి దుర్జయులైరి.

లక్ష్మ—ఊఁ

విశ్వా—ఒకనాఁడొక యప్సరోనారీమణి వారి కంటఁబడెను.

లక్ష్మ—ఊఁ

విశ్వా—వాఁరిద్దఱునూఁ దానిన పేక్షించిరి. అదితనకే కావలయునని యొకఁడు తనకే కావలయునని యింకొకఁడు నన్యోన్యము గగల హించి పోరాడి, గుద్దుకొని, కఱచుకొని, పొడుచుకొని యుద్ధంబుఁ జచ్చిరి.

లక్ష్మ—(నవ్వుచున్నాఁడు.) సెబాస్! బాగుగా జరిగినది.

నారా—ఇచ్చట నారికంటిబోము విల్లే పీరునిచేతి వింటికంటెఁ బ్రబలమయినది.

లక్ష్మ—నారాయణా! పీరుని వింటి నట్లు నిందించుట తగదు. తగినవీరుఁడప్పటికి వారితోఁ దారసింపక పోయినంత మాత్రమున వీర ధనుః ప్రకాండము నధిక్షేపించుటనుచితము. మాయన్నగారివలె కెందు లకు? ఈధనుస్సుచేఁబూని నేనే యిప్పుడిట నుండినయెడల నొక్క వ్రేటుతో రెండు తలలునూఁడఁ గొట్టలేకుందునా?

రామ—తమ్ముఁడా! కథకడ్డువచ్చెద వేల?

విశ్వా—వారిలో సుందుఁడనువాని భార్య తాటక.

లక్ష్మ—ఊఁ.

(నేపథ్యమున ఊఁ.)

రామ—(లేచి) మఱియెవ్వరో 'ఊఁ' యనుచున్నారు?

నారా—ప్రతిధ్వనియై యుండునేమో?

రామ—కాదు.

విశ్వా—తాటక కిద్దఱు పుత్త్రులు. మారీచ సుబాహులు.

లక్ష్మ—ఊఁ.

(నేపథ్యమున) ఊఁ.

రామ—లక్ష్మణా! ధనుస్సు! ధనుస్సు! (తీసికొని) గురూ త్తమా! ఆధ్వనివచ్చునెడకుఁబోయి చూచివత్తును.

లక్ష్మ—రామభద్రా! నేను ముందునడచుచు దారిచూపె దను; రమ్ము.

విశ్వా—మీరటకుఁ బోకుఁడు. ఆమెయే యిటకురావచ్చును.

రామ—ఆమె యెవ్వరు ?

విశ్వా—తాటక—ఆపొదచాటున 'ఉఁఉఁ' యనుచు నది గురుకపెట్టి నిద్రించుచున్నట్లున్నది.

నార—అమ్మయ్యో ! తాటక యింత చేరువనేయున్నదా ? గురూత్తమా! పాఱిపోవుదము.

రామ—నారాయణా ! నీకేమియు భయములేదు.

విశ్వా—ఆమె యిచ్చటనుండుట యెఱిఁగియుండియే మిమ్ము నటకుఁ దీసికొనివచ్చితిని. సంహరించుట కింక వేళకాకుంటచే రామ భద్రా ! నీతోఁ జెప్పియుండలేదు. ఇది నాయజ్ఞమునకుఁ జేసిన విఘా తము లిన్ని న్నికావు. ఒక పొవుగడియలో నీమెను వధింతువుగాక !

నార—అది నామెడలో నొకసారి త్రాచుపామును జుట్టెను.

లక్ష్మ—నారాయణా శంకరుల కభేదమని తెల్పుటకు గాఁబో లును.

రామ—గురూత్తమా! అబలను వధింపుమని యానతిచ్చు చున్నారేమి ?

నార— అనేక గజ సహస్ర బలాన్వితయగునది యబల యెట్లగును ?

లక్ష్మ—నారాయణా! స్త్రీపురుష విభాగముఁ బాగుగఁ జేయుచున్నావు. బలముండుటచేతనే యది పురుషుఁ డగునెడల బలములేకుంటచే నీవు కాంతవగుదువా ?

రామ—లక్ష్మణా ! అట్లు తీవ్రముగ మాటాడవచ్చునా ? నారాయణా ! నీవేమియు ననుకొనవలదుసుమా !

విశ్వా—లక్ష్మణుఁడు నారాయణు నధిక్షేపించినను గొంత సత్యము నారాయణుఁడే వచించినాఁడు.

గీ. కుడి యెడమ భేదమున్నది ♦ పడఁతికిఁ బురు
షునకుఁ గఠినగాత్రుఁ డతఁడు ♦ సుమసమాంగి
యద్ది; భరియింపఁ గల్గువాఁ ♦ డతఁడు, సేవ
నంది భరియింపఁ బడుచుండు ♦ నద్ది యీమె.
స్వల్ప కఠినాత్ముఁ డతఁడు; పే ♦ శల సుధాని
భోన్నతమనస్క యీనది; ♦ యన్నితనకు
వలయునను వాఁడతండు; కా ♦ వలయునంత
నందఱికిఁ బెట్టి మోదించు ♦ నట్టిదామె.
కత్తి కతఁడర్హుఁడగు; సూది ♦ గరిటెలకు న
మర్హయగు నీమె; రాజసే ♦ వార్హుఁడతఁడు;
అతిథికుల దేవతాదుల ♦ కర్చనలిపి
యిల్లు స్వర్గతుల్యముఁ జేయఁ ♦ జెల్లునామె.
సర్వదేశంబు నతని సం ♦ చారభూమి;
యిల్లె యీమె పాలన సీమ; ♦ యెల్లజనులు
నతనివారు; పిల్లలగుదు ♦ రామె ప్రజలు;
యశ మతనికోర్కి; పుణ్యమా ♦ నామెఫలము.
పిఱికితనమును బిడియంబు ♦ పురుషునకును
బనికిరా; వస్త్ర భూషలా ♦ వనితకెపుడు;
దేవుచేతనుదరియింపఁ ♦ దివురునాతఁ;
డతనిచేతను దరియించు ♦ నయ్యయీమె.

అస్సగానుండ ముగ్ధియ ♦ నర్హామైన
యువిద పాముక్కు మొదలంట ♦ నూడఁ గొలుక
గోటికొనలను గిల్లింతఁ ♦ గూర్పఁదగిన
పడఁతి మగవానిఁ బడగుద్రి ♦ వధము సేయ
నిల్లువదలి దేశంబున ♦ నెగచిపడుచు
సత్యమును ధర్మమును ముని ♦ శ్వరుల జడల
తోడఁ గోయించి యజ్ఞము ♦ ల్పాపుసేసి
కుతల మెల్లఁ గ్రూరతను గ ♦ గ్గోలుపఱుప.
కుసుమముల చెండుల ఫిరంగి ♦ గుండుగాఁగ
మరు లకోరి భైరవమహో ♦ మారిగాఁగ
చక్కనగు చుక్క బలుతోక ♦ చుక్కగాఁక.
పున్నముల తావు పాపము ♦ ప్రోవుఁగాఁగ.
స్త్రీత్వమిఁక నేమి? యాచింత ♦ సేయఁదగదుఁ;
జాతికిని శిక్షగాదు; దో ♦ షంబునకును
భువిని బాడు సేసెడు వారు ♦ పురుషులైన
నేమి? స్త్రీలైననేమి? శి ♦ క్షింపవలయు.

రామచంద్రా! లోకవిధ్వంసకారిణియగు నీరాక్షసినిజంపిలోకమును గాపాడుము.

రామ — (సందేహించుచు) క్షమింపవలెను. విరూపను జేసినఁ జాలదా?

విశ్వా — సందేహచారిత్రయగు తల్లినే పరశురాముఁడువధించి యుండ నిస్సందేహ నిరంకుశ దౌష్ట్యభూయిష్టయగు రాక్షసమానిని బరిమార్చుట కీతొట్రుపాటేల? సందేహింపకుము. చేయవలసినది

ముక్కు చెవులుగావు. గొంతు. ఖండింపవలసినవి పదకరములు కావు. పాపములు. నీచేతిలో నిది తనుప్రవాసితరింపవలసియున్నది. అవయవ ఖండన మొనర్చి యకారణముగ నాయాసపెట్టుటకంటె నట్టియొక్క కోలతో నసుహరణ మొనర్చుట నన్నివిధముల శ్రేయముకాదా ?

రామ—స్త్రీహంతకుఁడనని నన్ను లోకము నిందింపదా ?

విశ్వా—

గీ. ఆత్మను గ్రసించు ప్రిబంబమా ♦ యాంశుభాఁగి
నంత మొందించు శూరుఁడే ♦ యద్వితీయుఁ,
డతఁడె స్థిరుఁడు ; లోకాతీతుఁ ♦ డతఁడె ముక్తుఁ;
డవనిలో జన్మమంత స్త్రీ ♦ హత్యకొఱకె.

రామ—(నవ్వుచు) మీ సెలవగుటచేఁ జేయవలయును కాని—

విశ్వా—నా సెలవును బట్టి కాదు. నీజన్మమునుఁ బట్టియే చేయవలయును. దుష్టశిక్షణమునకు, శిష్టరక్షణమునకు జన్మమొందిన పురుషోత్తముఁడవు.

గీ. ప్రాకృతులు చేయఁదగులింగ ♦ వర్ణవిభజ
నంబు నీకేల? రామచం ♦ ద్రా ! మహాత్మ !
సర్వహేతువౌ మది నప్పం ♦ సకము గాదె ?
మట్టియొకటె పోతాఁడు బొ ♦ మ్మలకునైన.

రామ—ఇంతదూరము మీరు సెలవీయవలయునా ? మీ యిష్టానుసారమే దానిని వధింతును.

లక్ష్మ—తాతగారూ ! తాటకను, జూడవలయును. నన్నట్లు పోనిచ్చెదరా?

విశ్వా—అందఱముఁ బోవుదము.

నా రా — నన్నుఁగూడ రమ్మందురా?

లక్ష్మ — నీవు నా వెనుక నుండుము. అదినిద్రించుచున్నది కాదా?

(అందఱు పరిక్రమింతురు. తెర మెత్తఁగ తాటక నిద్రించుచు నఁటపడియుండును)

విశ్వా — అదిగో! చూడు! ఎంతభయంకరస్వరూపిణియో!

రాము — ఘోరాకారయేయగును.

విశ్వా —

గీ. పక్కఁ గుఱు పెట్టి నిద్రించు ♦ భార్యయైన
రేయినడుమచూడఁగ భయా ♦ కృతిగఁదోఁచు
సృష్టిశక్తిస్వరూపిణి ♦ స్త్రీయనంగ
నిద్దియీవేళ నిట్లుండ ♦ నేమిచెప్ప!

రామ — గురూత్తమా!

గీ. ప్రాణమొకత్రుటిలోనఁ దాఁ ♦ బాయుననుచు
నెఱుఁగ కెంతహాయిగను ని ♦ ద్రించు నీమె;
ప్రాణులెంత యజ్ఞులోకట్ట! ♦ బ్రదుకనంగ
నింతె కద! యిట్టి మెఱుమిట్టె ♦ యిరులుగాదె.

విశ్వా — ఇంకసందేహమా?

లక్ష్మ — తాతగారూ! చంపుటకు వేళ యయినదేమోదాని లేపనా?

నారా — లేపుట యెందులకు? నిద్రపోవుచుండఁగనే చంపరాదా? ఈనిద్రలో నాస్ద్రగూడఁ గలియును.

విశ్వా. — వత్సా! లేపవచ్చును.

లక్ష్మ—తాటకా! తాటకా! అసురసంధ్యవేళ నిద్రింపఁ దగదు, తిరుగ నాసురజన్మము వచ్చునేమో! దూరప్రయాణము పోఁదలఁచియున్నావు. ఆలసింపకు! వేగలే! ఊఁహూ. లేవకున్నది. తాటకా! తాటకా! నామాటవినియొకఘటికాలము వేచియుండుము. చచ్చితిరుగశాశ్వతముగఁ బొందుకొందువుగాని లే ఊఁహూఁ. లేవదు.

గీ. పూలబంతివ్రేటులు పెద్ద ♦ పులికి నేల?
గిలుకుగిలిగింత పెనుకాలు ♦ గేదె కేల?
మంగళపుటారతులు బల్సి ♦ వంగి కేల?
మేలుకొల్పుల భూపాల ♦ మేల కిటికి?
మునుపు సుందుఁడు ముద్దాఁడు ♦ మూఁతిమీఁద.
మునివరేణ్యులఁ దిట్టిన ♦ మూతిమీఁద
పోఁపోఁగ గుట్టుపెట్టెడు ♦ మూఁతిమీఁదఁ
దాటకా! యిదె రామ సో ♦ దరుని తన్ను.

(తన్నును.)

తాట—(కన్నులు మూసికొని లేచి) హా! హా! నాథా! చిరకాలమగుటచేతనా? యింత గట్టిగా ముద్దుపెట్టుకొంటివి?

లక్ష్మ—నీనాలుకఁగోయ! చిరకాలపు ముద్దుగాదది. శీఘ్రు కాలపుమృతి. లే!

తాట—(కన్నులుమూసికొని) నాథా! నిన్నెంత కాలమునకుఁ జూచితిని?

లక్ష్మ—నాథుని స్వప్నమునఁ జూచుటలో విశేషమేమున్నది? అతని శాశ్వతముగఁ జూచుటకే యీపుణ్యాత్ముఁడు వచ్చియున్నాఁడు.

కన్నులు తెఱువును. (వింటికొనం గంటిపైఁ బొడుచును.)

తాట—(కన్నులు తెఱచి) ఎవఁడురా! కంటిలోఁ బొడిచినాఁడు.

లక్ష్మ—నేను,

తాట—(ఆవులించుచు లేచి) నీ వెవఁడవు?

లక్ష్మ—ఈతనిసోదరుఁడను.

తాట—(రామునివయిపు తిరిగి) నీ వెవఁడవు?

రాము—ఈమహానుభావునివలన మహాస్త్రవిద్య నేర్చిన శిష్యుఁడను.

విశ్వా—తాటకా! నేనీ నారాయణుని గురుఁడను. నీకుఁ గృతపరిచయుఁడను.

నార—అమ్మయ్యో! నాపేరు చెప్పితిరేల? నేనిట నుండఁ జాలను.

(పారిపోవును.)

తాట—ఓమునిబ్రముచ్చా! ఋషిపక్షీ! నీవా? మార్షూరాంకారమునకాఁగ లేక, యీనడుమ ఋంజాలు తెగించుకొని కాలికొలఁది పారిపోయితివని వినియుంటిమే! తిరుగ గుడ్లగూబమొగమున సందేజాగున మాసన్నిధికి సిద్ధపడితివా? అట్లు చూచెదవేమి? గుడ్లూడఁ గొరికెదను చూడు! (మీఁదికిఁ బోవును.)

రాము—(ఆమె కడ్డముగఁ బోయి) దురాత్మురాలా! లక్ష్మణా! మీరావృక్షముక్రింద విశ్రమింపుఁడు.

విశ్వా—(దూరముగఁ బోయి) (అపవారించి) ఒకపాపుగడియ వఱకుఁ జంపకుము. ఇంక వేళ కాలేదు.

రాము—తాటకా! మహాత్ములదూషించుట తప్పు కాదా?

తాట—నీ వేల యడ్డువచ్చెదవు? ఓసరిల్లు! ఊఁ-పో-పో!

వీరాఁడఁ బడునెడల నలిగిచచ్చెదవు. నే నేఁడు లేవు. కొంకెబద్దచేత సింగారించి కొండెసిగతో సిద్ధపడితివి. ఈవింటిపుల్లతో నాయొడలి వీరాఁడి యీఁగలను గొట్టఁదలఁచితివా? తలలోని పేలనుమట్టుమాపఁ దలఁచితివా?

రామ—చీ! చీ! నీప్రాణముల నేహరింపవచ్చితిని.

తాట—అబ్బ! అబ్బ! ప్రాణములనుహరింతువే! నాపాలు ద్రాఁగి యరగించుకొనఁగలవా? వామనా! దబ్బెత్తుగా! గోగు పుల్లకుఁ దాకిచెట్టుతో గుటగుటలా? దోమకుఁ దోఁడేలుపై దండ యాత్రియా? ఈముసలిముని ముండకొడుకు నిన్నిక్కడకుఁ దెచ్చి నాఁడా? ఓస్! పితో నింకొక శొంఠికాయగాఁడున్నాఁడా? గొల్ల భామలతోడను, ఇల్లిల్లులతోడను నాడుకోవలసిన కుఱ్ఱలు పెద్దపులి కోరలనడుమ వ్రేళ్ళుపెట్టవచ్చితిరా? నీతాకోకచిలుకలతెక్క లెక్క లాగువారు సింహాపుజూలున వ్రేలాడఁదలఁచితిరా? నీకు మతిలేకు న్న నిన్నుదెచ్చిన యీపన్యాసికి మతిలేదా? నిన్నుఁబంపిన యీసంసా రికి మతిలేదా?

రాము—వారికి మతిలేకపోలేదు. నీకుమతిలేక—బ్రతుకగతి లేక—యిట్టికాఱులఱచుచున్నావు. నీమరణకాల మాసన్నమయినది. ఇఁక దాదాపుగ నాలుగునిముసములకంటె నెక్కువజీవింపవు. ఈ యత్యంతస్వల్పకాలమును వృథపోనీయక పూర్వ మహాఘోరపాప కృత్యములకై నిశ్చలపశ్చాత్తాపముంది పరమేశ్వర లగ్ననేత్రచిత్తవై ప్రాణములు విడుచుట నీకు శ్రేయస్కరము.

విశ్వా—(తనలో) జరుగునదంతే.

లక్ష్మ—(తనలో) వేగోలమునకు వేదాంతోపదేశమేల?

తాట—ఆఁ! ఆఁ! చిట్టెలుకకు సింహగర్జనమా? ఊర

కుండుకోలఁది నోరెక్కువగుచున్నది. ఎట్టు? ఎట్టు? మేము చేసినవి ఘోరపాపకృత్యములా? హోమకుండముల రక్తవర్షములు కురిపించుట పాపమా? యజ్ఞశాలలకు నిప్పంటించుట పాపమా? మునికాంతలను దలక్రిందుగఁ జెట్లకు వ్రేలాడఁగట్టుట పాపమా? వారి పిల్లలను యజ్ఞశాలాజ్య పాత్రముల దోరగవేయించి కమ్మగఁ గరకరలాడుచుండఁ దినుట పాపమా? ఎవరికిఁ బాపము! దానివలన బాధనొందు వారి కది పాపము—మాకేమి? సంతోషమిచ్చునది పుణ్యము—బాధ నిచ్చునది పాపము—ఇదియే మా పుణ్యపాపవివక్ష. కాని, ప్రపంచ జ్ఞానశూన్యుఁడై—దయాదాక్షిణ్యశూన్యుఁడై—నిరుపయోగవైదిక కర్మగ్రస్తుఁడైన యామునివెంటవచ్చి నీతనువును పవిత్రముగఁ జేసికొని ప్రబలపాపము గట్టుకొనుటేల? చిన్నవాఁడవు—ఇంకఁ గొన్నియేండ్లు దాఁటినపిమ్మటఁ బొట్టపోసికొనఁ గలవాఁడవగుదువు నామనుమ రాలిని—నీకిష్టము కాకున్న నింక నొక పిడికెడుమాత్రము పొడవు గల ముద్దులాఁడిని గట్టుకొనరాదా? దాని వెంటఁబెట్టుకొని ముక్కు-కొనవఱకుఁ ద్రావి యమామార రాత్రులందు శ్మశానములఁ జేరి క్షోణీ కుక్షివినిక్షిప్త శవములనుదిని, పుర్రెల బంతులాడుకొనుచుఁ బ్రేవు మాలలుధరించి దిగంబరులై తాండవించుచుఁ గ్రీడించి సుఖమొంద రాదా? గర్భవతులగు మునికాంతలనుబట్టి—

రాము—ఇఁక నోరుమూసికొనుము. ఇదిగో! నిన్నుఁ జంపెదను. కాచికొనుము.

తాట—చంపుదును, చంపుదునని యింత తెగసాగెదవేమి? హేం! హేం! హేం! ఏదీ! చూపు! చంపుట యీ బద్ధతోఁడనేనా? ఈ బద్ధనాతలగొట్టుకొనుటకుఁ గాదుకాని, పండ్లుకుట్టుటకు బనికివచ్చును. ఇటు తెమ్ము. (లాగుకొనఁబోయి విల్లుపట్టుకొనును.)

రాము—సరే! లాగుకో!

తాట—రాదేమి ?

రామ—రాకపోవునెడల చేతులువదలుము.

తాట—నీచేతినుండి నీప్రాణములతోఁగూడ విడలాగుకొన లేనా? ఊఁ! ఊఁ! అబ్బ! ఊఁ! రాదేమి! ఏమిది! సాంద్రవృక్షములనవలీలగఁ బెకలించిన నేను—శైలములను బిండికిగ్రిందఁ బడదన్నిన నేను—ఊఁ! ఊఁ! అబ్బ! రాదే! నీగొంతుకఁ గోయ! నామోకాళ్లయంత పొడవుంటివో లేదో—నాతోడఁ జెరపిన నీవంటివాండ్రెందఱసుదూరో! ఊఁ! ఊఁ! అబ్బ! రాదే! లోడితేఁ కుంటివో లేదో—విల్లంతాగట్టిగఁ బట్టుకొంటివి! ఓరీ! జలగా! ఓరి! ముదుఁగుమూతివాఁడా! ఉఁ! అయ్యో! రాదేమి ? పోనీ! విల్లులాగుకొనలేకపోయినపోనీ! నిన్ను నాదౌడ నీదౌడ వాయించలేకపోదునా? నిన్నెత్తి నెత్తిమీఁద నొకచేయి, కాళ్ళక్రిందనొక చేయిబెట్టి—దిగుదున్న నప్పళించి యరచేతులతో రసముతీసిపిప్పి నటుపారవేయలేకుందునా? నిన్ను రెండుకాళ్ళుపట్టి నిలువునఁ జీల్చి ప్రూడిపోవుచున్న యీచెవి రంధ్రములలోఁ బెట్టలేక పోవుదునా? పో! నీవిల్లెవకెకుఁ గావలయును? ఇదిగో గుద్దిపొడిచేసి రక్తముతోఁ బగనుచేసి మామనుమరాలికాలికి లత్తుకకై యుపయోగింతును. పో! (విల్లువదలి నైచుటకుఁ బ్రయత్నించును.) ఆఁ! ఆఁ! ఇదేమి! విల్లువదలెదనన్నఁ జేతులువదలిరావే! ఊఁ! ఊఁ! అయ్యో! అయ్యో! ఇదేమి? హా! హా! హా! (అఱచును,) ఊఁ! ఊఁ! (లాగుకొనును.)

రామ—తాటకా! నీచేతులు వూడఁదీసికొనఁజాలవు. నావెంట నిమ్మళముగ రమ్ము.

(రాముఁడు పరిక్రమింపఁగఁ దాటక కూడవచ్చును.)

విశ్వా—(తనలో) సెబాస్! రామచంద్రా!

లక్ష్మ—(తనలో) అహాహా! అదేమి? దేహబలమా? యోగబలమా? అస్త్రబలమా? ఏమియు బోధపడకున్నది.

గీ. మంత్రిగాని వెంట ♦ మహీధరమల్లు పి
శాచగురుని వెంట ♦ శాకినివలె
నసురదమను వెంట ♦ నాసురి వచ్చిన
ట్లిటులు రమ్మటన్న ♦ నటులువచ్చు.

రామ—ఇటు ఇటు

తాట—"ఇటు ఇటు" అని గుర్తించుండకువలె గారిచూపింతువా? చేతులు స్వాధీనములేకున్నఁ గాళ్ళతో నెగిరితన్ని నిన్నుఁ బాత్రన్నముద్రముననఁ బడవైవలేనా? (ఎగురును) ఊఁ! ఊఁ! ఎగురుటకేగాని తన్నుటకుఁగాళ్ళు లేవకున్నవేమి? ఆకస్మికముగ నేదయిన వాతరోగమువచ్చినదా? రోగము వచ్చినయెడలమాత్రమీ నరమృగము స్వాధీనముగ లేకుండునా? అఁ! అఁ! (నోరు తెఱచి) అల్ల నేరేడుపండునువలె మింగెదను. గుటుక్కున మింగెదను. ఆ! ఆ! సీతలయంత దూరముగఁ బెట్టుకొనెదవేమి?

లక్ష్మ—(తనలో) చండాలినీ! కొఱుకుమని తల కోఱల సందునఁ బెట్టుమంటివా?

రామ—నేను దల వెనుకకుఁ దీసికొనుటకాదు. సీతల ముందునకు సాగుటలేదు

తాట—తలకూడవంగదా? ఊఁ! ఊఁ! హా! హా! హా! (నోరు తెఱచును) కొంచెము వంగుచునే యున్నదికాని సీతల తీసికొనిపోయి యామూలల పెట్టుకొన్న నేనెట్లు కొఱుకఁగలను?

రామ—నెత్తియాసలు పెట్టుకొనకుము. నాతల నీపండ్లనడు

మనునేఁ బెట్టినను నీవు కొలుకఁజాలవు. కాని నిన్నట్లు ప్రత్యక్షముగ స్పృశింపనొల్లను కూడదరమ్ము. ఇటు. ఇటు.

తాట — నన్నా మునియొద్ద కేలతీసికొనిపోయెదవు ?

రామ — ఆతఁడే నీకుత్తమగతిప్రదాత. ఆమహానుభావునికిఁ దలవంచి నమస్కృతినిఁ దెల్పుము. ఊఁ !

తాట — నాకీ బలాత్కార ప్రణామప్రారబ్ధమేల ?

రామ — ఆమహానుభావుఁడు నిన్నుక్షమించు నెడల నీకుఁ గొంత పాపశాంతి కాఁగలదు.

తాట — నన్నుఁ జంపఁదలఁచిన వాఁడవేదోరీతిగ శీఘ్రముగఁ జంపక యెందులకునన్నిట్లు బాధింతువు ?

రామ — తాటకా ! చంపి పగఁ దీర్చుకొనుటయే నాపనియగు నెడల నీకును నాకు నేమియున భేదమున్నదీ ?

గీ. కొట్టినయతండు పగదీర్చు ♦ కొనినయంతఁ
దిట్టలును రాజశిక్షార్హు ♦ లేయగుదురు
పరనరునిపై స్వతంత్రతఁ ♦ బడయుకతన
పుడమిపతి శాసనముతానె ♦ నడపుకతన.
పాపములనొప్పుకొని యాత్మ ♦ పంచమంబు
నర్హశిక్షనుగనునరుఁ ♦ డచటమరల
శిక్షనొందఁడు గానని ♦ శిక్షఁజేయఁ
బ్రభువునానతి ముని వెంట ♦ వచ్చినాఁడ.

కావున దోషములను మన్నింపుమని యామహాత్ముని వేఁడుకొనుము.

విశ్వా — (తనలో) సెబాస్ ! రామభద్రా !

లక్ష్మ — (విశ్వామిత్రునితో, నపవారించి) మాయన్నగారెంత

మహానుభావులో! ఎంత కరుణామయులో!

తాట — మహాత్మా! గాధినందనా! ఒక్కనోరు తప్ప నేదియు స్వాధీనము లేదు. కాన, వాక్కులతోడనే నమస్కరింపుచున్నాను క్షమింపుడు.

విశ్వా — నీవింక ధన్యాత్మురాలవయితివి.

రాము — తాటకా! నీవిటు మృతినొందుటఁజూడఁ బూజ్యులగు మునీశ్వరులకు వెగటుగనుండునుగాన నట నిర్ఝరఝరీ తీరమున సుస్నాతవై పరలోకమునకుఁ బోవుదువుగాని రమ్ము.

(రాముఁడు తాటకయు నిష్క్రమింతురు)

లక్ష్మ — తాతగారూ! మాయన్నగారి చర్య విచిత్రముగ నున్నదండీ! ఇంతవారని నేనిదివఱకెఱిఁగియుండను. పనివచ్చినప్పుడే కాని మనుజుని గుణములగుపడవు గా?

(నేపథ్యమున రాముఁడు)

గీ. ఖలసుబాహు మారీచ రా ♦ క్షసులమాంత
మైన తాటక గాథసు ♦ తాబ్జభవుని
యాన పరలోకయానయా ♦ కాననింక
ఋషులు నిర్విఘ్నయాగు ల ♦ య్యెదరుగాక!

విశ్వా — తథాస్తు! (తనలో) ఇప్పుడుకూడ "మానియాన" ననియే యాతఁడు పలుకుచున్నాఁడు. కాంతనుజంపుట తన యిష్టముచేఁ గాదని వెల్లడించుచున్నాఁడు.

లక్ష్మ — మండుచున్నవత్తిని జేయూఁపుచే నార్పినట్లు కాసంత శబ్దమైనఁ గాకుండ నెల్లుగా వధించినాఁడో!

(నేపథ్యమున) హాహాహా! ఎవఁడురా! అక్కడ? మాయమ్మను

వధించినకతినాత్మజుఁడు పట్టుకో! కొట్టు! పోటు! చంపు! తమ్ముఁడా! నీవిటురా! నేనటువత్తును. ఆఁగు! పోకు!

లక్ష్మ—ఆహా! యుద్ధము రక్కసులు మాయన్నయ్యమీఁదఁ గదలఁబోవుచున్నారు. నేను సహాయుఁడనై పోవుదును. (లేచును.)

విశ్వా—వత్సా! కూరుచుండుము. రాక్షసులకు మారకునకు నీసాహాయ్యమేమి? నాప్రోత్సాహమేమి?

లక్ష్మ—అదేమి? ఆ రాక్షసుఁడట్టు గాలిలోఁ గొట్టుకొని పోవుచున్నాఁడేమి?

విశ్వా—రామచంద్రుని వాయవ్యాస్త్ర వేగమున నాతఁడట్లు కొట్టుకొనిపోవుచున్నాఁడు.

రామ—(ప్రవేశించి) సుబాహుఁడా! దైవ ధ్యాన మొనర్చు కొనుమఁజావుము.

విశ్వా—సెబాస్! సుబాహుఁడు కూలినాఁడు.

లక్ష్మ—అన్నయ్యా! రమ్ము. (కౌఁగలించుకొనుచున్నాఁడు.)

రామ—గురుస్వామీ! నమస్కారము. మారీచుఁడేఁడీ?

నారా—(ప్రవేశించి) ఇచ్చటనేయున్నాను, నాకు భయము చేఁబోలేదు. రాక్షసులు దగ్గఱకు వచ్చినయెడల మైల పడుదుమని కొంచెము దూరముగఁబోయితిని.

విశ్వా—నా యజ్ఞమున కింకేమియు భంగము జరుగనేరదు. నేను కృతార్థుఁడనైతిని.

రామ—కాని, మారీచుఁడు చావలేదు. అతఁడు ముందునాపైఁ బగతీర్చుకొనుట నిస్సందేహము,

గీ. కష్టనిష్ఠుర భాషిత ♦ ఘనమునకును
మిగిలె నతఁడు నాటక బీజ ♦ మగుటకొఱకు;

సప్తహాకలాపపుగంతు । లాడవచ్చు
నిప్పుడు సుందరకమేదో వి । న్పింపవలయు.

విశ్వా — ఇఁక మంచుచేయవలసినదేదనంగ, నాయాశ్రమము నకుంబోయి యచ్చట యజ్ఞమాచరించుకొని వెంటనే జనకభూపతి దేశమున కేగవలయును.

లక్ష్మ — మేము మహారాజకుమారులముగదా! ఆరాజుదేశమునకు మేమేల?

రామ — తమ్ముఁడా! మహారాజపుత్త్రులమైనను మునివరుని దాసులముకదా! వారిసందేశమునకు మాకు కారణపృచ్ఛయేల?

విశ్వా — ఈస్థలము నిదియు రాక్షసపదవిన్యాసమును బాసిదరేగి యున్నది. కొంచెము దూరముగఁబోయి యచట శయనించి యుదయోదయమున బయలుదేరి పోవుదము. రండు.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

శ్రీ

కల్యాణరాఘవము.

పంచమాంకము.

ప్రదేశము—మిథిలాపురము.

ప్రవేశము—జనకుఁడు, శతానందుఁడు, విశ్వామిత్రుఁడు
రాముఁడు, లక్ష్మణుఁడు.

విశ్వా—జనకచక్రవర్తీ! ముమ్మాటికి నననేల?

జన—ఒకమాఱుకాదు. రెండుమాఱులుకాదు. ముమ్మాటికి ధన్యుఁడ.

గీ. యతుల రాకచే ధన్యుఁడ; హితుని సుతులఁ
గనఁగఁ దిరుగ ధన్యుఁడ, మహోగ్రస్వభావ
తాటకాఘ్నుల కాతిథ్య ధర్మకలన
జరుపధన్యుఁడ; మూఁడవ పటినిమఱల.

లక్ష్మ—రాజేంద్రా! మీహితుని సుతులము మేమిద్దఱమగుదుము. తాటకాఘ్నులని మీరు చెప్పుచున్నారు. కాని తాటకాంత

కులము మేమిద్దఱము కాము. అసహాయ శూరుఁడయిన మాయన్నగారగు శ్రీరామచంద్రుఁడొక్కఁడే. కాన మీరు కొంచెము సవరించుకొని యనర్హముగ నాకుఁ బంచియిచ్చిన గౌరవమును మాయన్నగారి కొసఁగుఁడు.

రాము — (నవ్వుచు) తమ్ముఁడా ! బహువచనప్రయోగ మేల?

జన — వత్సా ! రామానుజా ! తాటకాఘ్నులని మాయన్నగారిని బహు వచనప్రయోగముచే గౌరవించితినని యనుకొనరాదా?

రామ — రాజేంద్రా ! మునిప్రభావమున జరిగిన పనికి నన్నుఁ బెద్దసేయ నేల ?

జన — సెబాస్ !

గీ. పండ్లఁబోలు పెను ఫిరంగి • గుండ్లఁబోలు
వజ్రములఁబోలు భవ్య దీ • పములఁబోలు
భువిని స్ఫటిక సాలగ్రామ • మూలనుబోలు
సుతులఁగను దశరథు భాగ్య • మతితరంబు.

విశ్వా — రాజేంద్రా ! ఈమాత్రమునకే యొకటి, రెండు, మూడు సారులు ధన్యుఁడనయితినని గణించుకొనుచున్నావా! నాలుగవసారి, యైదవసారికూడ ధన్యుఁడవు కాఁదలఁచియున్నావు.

జన — మహానుభావా ! అదెట్లు ? ముందునాలుగవసారిధన్యత యెట్టిదో సెలవిచ్చెదరా ?

రామ — (అపవారించి) గురూత్తమా, సంక్షేపముగఁ జెప్పుము.

విశ్వా — (తలరాముని వంక నూఁపి) జనకరాజేంద్రా ! మీ పురోహితుఁడగు నీశతానందునకు జరిగిన మహోపకారము మీకుఁ

జరిగినట్లేకదా!

జన — ఇంకను సందేహమా? నాకు జరిగినకంటె నెక్కువ.

శతా — నాకట్టి యుపకారమేమి?

విశ్వా —

సీ. అసువుపోనున్న రోగిని • హస్తశుద్ధి
బ్రదికఁజే యునాతఁడె భగ • వంతుఁడనఁగఁ
జచ్చియాయెఁగూడ దేహిని • చరణశుద్ధి
బ్రదుకఁ జేసిన యాతఁడే • పాటివాఁడొ!

జన — నాకేమియుఁ దెలియలేదు.

శతా — ఆఁ! ఆఁ! మునిచంద్రమా! నాకు గుండెలు కొట్టు
కొనుచున్నవి. మాతల్లిగారే! మాతల్లిగారే!

విశ్వా —

సీ. ఆకురాలున నట్టి మో • డైన తీఁగె
మాధవునిరాకఁ జిగిరించి • మనెడుకరణి
రమణికోపంబుచే నైన • రాతిబొమ్మ
కుట్టు రాముని దయముద్దు • గుమ్మయయ్యె.

శతా — ఆహా! రామచంద్రా! మాయమ్మగారిని బ్రదికిం
చితివా? (రామునిఁ గౌఁగలించుకొని) ఎంత మహోపకార మొన
ర్చితివి. వయసుచే నీకంటెఁ బెద్దవాఁడనుగావున నమస్కరింపలేదు.
క్షమింపుము.

రామ — మహాత్మా! మీరట్లు సెలవీయఁ దగునా? ఇందుకు

నేఁజేసిన మహాపుణ్యమేమున్నది ?

జన—ఆఁ! ఆఁ! మాయింటి కతిథివై దయచేసిన యాతఁడహల్యాశాపవిమోచకుఁడా ? ఏమి నాధన్యత !

విశ్వా—నాలుగవసారి ధన్యత యేదో చెప్పితివా ?

జన—ఇఁక నైదవసారి దేమో దయచేసి చెప్పెదరా ?

విశ్వా—దాని యవసరమునఁ జెప్పెదను.

శతా—రామచంద్రా! ఇందున "నేమి పుణ్యము చేసితి" నని యనుటన్యాయమా !

గీ. కాంతను ద్యజించుకాంతుఁకోఁ ♦ గాంతఁజేర్పఁ
గలుగుపుణ్యంబె యింతంత ♦ గాదనంగఁ ;
దల్లినెడఁ బాయుపుత్త్రుని ♦ దల్లిఁగూర్చు
పరమపుణ్యంబునకు భూమి ♦ పట్టఁగలదె ?
పితదయకుఁ బార్థివపుటంటు ♦ వెలయుఁగొంత ;
సుతునిదయకైహికపుసౌఖ్య ♦ సుంతకలదు ;
పతిదయకు ముక్తిరంగు కా ♦ నంతయుండుఁ ;
దల్లిదయశుద్ధ దివ్యత ♦ త్త్వంబొకండె.

రామ—

కసవుతోనున్నమణియూడ్చి ♦ విసరివైవ
వీధినున్నాతనికది ల ♦ భింపవచ్చు ;
దానిచే వాఁడు భాగ్యంబుఁ ♦ గానవచ్చు
నూడ్చుసేవకు పుణ్యమే ♦ మున్నదిందు ?
కలిసిబూడిద నున్న యం ♦ గారకణము

రథ్యలోఁ బాఱవైవఁగఁ ♦ బ్రక్కఁదాటి
కిమ్మనఁడికాలి యూరెంత ♦ గాలవచ్చు
నూడ్చుసేవకు పాపమే ♦ మున్నదిందు ?
నిదురఁ దిట్టిన తిట్టులు ♦ నింద్యమగునె ?
నిదురదేవార్చనలు శుభా ♦ స్పదములగునె ?
మనసుతో లంకెలేని సా ♦ మాన్యకృతుల
పాపపుణ్యచింతన సేయ ♦ వలనుపడదు.
ఇట్లై నేనచ్చువేళ నా ♦ దృచ్ఛికముగ
నాపదరజంబు ఱాతిని ♦ నాతిఁజేసె
నేమియునెఱుఁగఁ దెల్లవో ♦ యి నిలఁబడితి
యిట్టినన్నుఁ బెద్దసేయుదు ♦ రేల మీరు.

శతా—ఇట్లువచియించుచున్న నీతో నేనేమనఁగలను ?

విశ్వా—(తనలో) స్తుతివాక్యములు వినుటచేఁ గాఁబోలు రాముని మొగ మెఱుపెక్కినది. (ప్రకాశముగ) శ్రీరామపదరజము సోకినవెంటనే శాపమును బాయుదువని మీతండ్రిగారు మీతల్లిగారికి గడువుఁబెట్టిరి. శతానందా ! అట్టిరామమూర్తి నిందుకై తెచ్చిననన్ను స్తుతింప మఱచుట న్యాయమా ? (నవ్వును)

శతా—మీరునాకు బిత్రుసములు. మీదయ నెన్నఁడయినమఱతునా ? ఈమహోపకారమునకు మీరేమూలము.

లక్ష్మ—(అపవారించి) అన్నయ్యా ! కొంచె మస్తిమితతగ నున్నట్లున్నారేమి ?

రామ—విశేషమేమియు లేదు.

గీ. కత్తిపోటులు తనువును ♦ గాయపఱచుఁ;
దిట్లపోటులు జీవంబుఁ ♦ దెగఁగఁజేయు
స్తుతుల వేఁటులు చిత్తంబు ♦ తుఱుము సేయు
మెత్తనైన పదనునకె ♦ మిగులఁగోఁత.

లక్ష్మ—ఆతనికి జరిగిన మహోపకారముచే నాతఁడు తన కృతజ్ఞతను విశేషముగ వెల్లడించుచున్నాఁడు. మన్నింపఁదగును.

శతా—మాతల్లిగారు మాతండ్రిగారిగారి యాశ్రమమునకుఁ బోయిరా?

విశ్వా—ఎప్పుడు రామభద్రుఁడు వచ్చునో, యెప్పుడాతని పదరజస్పర్శమున తాయి రమణియగునో యని నిరీక్షించుచుఁ దత్స మీపముననే గౌతమర్షి యున్నాఁడు. అహల్య నాతఁడే యాశ్రమము నకుఁ దీసికొనిపోయెను.

శతా—సంతోషము.

జన—శతానందగురువరా! సాధ్యమైనంతత్వరలో మీరా శ్రమమునకుఁ దయచేసి తల్లిగారిని దర్శించి సేవించి తిరుగ నిటకు దయచేయుదురుగాక!

శతా—అటులే.

జన—గాధినందనా! అయిదవధన్యత యేదో యావసరమున నానతిచ్చెదమని సెలవిచ్చితిరి. అదిసీతాకళ్యాణమునుగూర్చినదే యగు నెడల నేనత్యంత ధన్యుఁడనుగదా!

విశ్వా—శివధనుస్సు సజ్యము చేయుటకానిదే సీతకుఁ గల్యాణ మెట్లు?

జన——అదియే వచ్చిన పెద్దయుపరోధము. ఎఱిఁగియో యెఱుఁగకయో యద్ది పణముగాఁ జేసియుంటిని. ఎవ్వఁడు నాదివ్యధనువును నమిపింపనైన నేరకున్నాఁడు. సీతకు మూఁడుముళ్లు పడునో యేమియుఁ దోఁచకున్నది.

లక్ష్మ——(తనలో) మాయన్నగారు హరధనువును సజ్యముచేసిన బాగుగనుండును.

జన——

గీ. కన్యకళ్యాణ శుభవయః ♦ కలితయయ్యె;
వరుఁడో కానంగబడఁడయ్యె; ♦ హరునివిల్లు
వంపుమాట యటుంచుఁడు ♦ వనట నడుమ
వాపు, సిగ్గునఁ దలవంపుఁ ♦ బడుదునిపుడు.

విశ్వా——(తనలో) వరుఁడుగానఁబడఁడనుచున్నాఁడు. నిజమే! చక్షురతీత తేజస్సంపన్నుఁడగు శ్రీరాముఁ బుట్టినాఁడే!

జన——

గీ. పచ్చతోరణ మెటుఁ గంటుఁ ♦ బడిన సీత
పెండ్లియెపుడని నామోము ♦ వెళ్లఁబోవు
పీరణపుమబ్బు లెటనైన ♦ వినఁగబడిన
దుహిత పెండ్లెప్పుడని గుండె ♦ దుడుకులాడు.
బొమ్మలకుఁ బెండ్లి సలిపెద ♦ భుక్తికీవు
వేగరమ్మమ్మ జానకి ♦ విందుఁజెప్ప
నీకుఁ గలిగినయుచితత ♦ నాకుగల్గ
దమ్మయనిలోన సిగ్గంది ♦ యార్తిఁబడుదు.

కొడుకుకంటెను గూఁతురు ♦ కూర్చువస్తు
వైన నద్దాని నేకష్ట ♦ మ్మైఁబడుమఁ
త్వరఁగ వదలుచుకొనుదాఁక ♦ దండిప్రోర్వఁ
డకట! యిదియేమిచోద్యమో ♦ యువనిమీఁద.
అమ్మలక్కలంద ♦ అంతఃపురినిఁ జేరి
యింక నూరకుంటి ♦ రేల యనుచు
నామరాణి నడుగ ♦ ఖేదావిలాస్యమై
పులుకుపుంకు నన్ను ♦ నలుకఁజూచు.

సీ. పెద్ద కన్నులవాఁడు ♦ ప్రియదర్శనమువాఁడు
పదునైదు పదునాఱు ♦ వయసువాఁడు
చాపకళాశాలి ♦ శాంతస్వభావుఁడు
వేదవేదాంగ సం ♦ విద్వరుండు
నిశ్చలతేజుఁడు ♦ నిర్మలరూపుఁడు
నిత్యసంస్మిత ముఖ ♦ నీరజుండు
లోకమనోహరుఁ ♦ డేకపత్నీవ్రతుఁ
డతులసత్యాఢ్య బా ♦ హాగ్గళుండు
నైన రాసుతుఁ గని జాన ♦ కమ్మనీవు
ప్రేమఁగ్రహియింపుమనుచుఁ బ్రా ♦ ర్థించుటకును
హరధనుఃకార్య మొక్కటి ♦ యడ్డు దగిలె
నద్దినెఱవేఱు వెఱవేదొ ♦ యకట! యెరుఁగ.

లక్ష్మ—(తనలో) ఈ రాజు మాయన్నగారినే యభివర్ణించుచున్నట్లున్నది. (ప్రకాశముగ) రామచంద్రా! శివధనుస్సు వంచు శూరుఁడే లేఁడని యీ రాజు మిగుల పరితాపపడుచున్నాఁడు. మీరు వంచఁగలరని యీయనతో జెప్పుమని విశ్వామిత్రుఁడు తాతగారితో

నేను మెల్లఁగఁ జెప్పనా ?

రామ—(అపవారించి) తమ్ముఁడా ! నీకెందులకోయీ ? ఊర కుండుము.

లక్ష్మ—(తనలో) ఈసమయమున విశ్వామిత్రుఁడేమియుఁ బలుకక యూరకుండెనేమో ? అదిగో ! ఏమియో చెప్పుటకు గాఁబోలు గొంతు సవరించుకొనుచున్నాఁడు.

విశ్వా—రాజేంద్రా ! ఆఁడుపడుచునుగాంచిన యాతనియార్తి యింతయని చెప్పఁదరముగాదు, కన్యకుఁ బెండ్లియగునంతమాత్ర మున నదిసరిపోవునది కాదు.

గీ. అత్తప్రీతియో, కోఁతయో ♦ యాఁడుబిడ్డ
బొమ్మబోధింపొ, సాధింపొ ♦ బోసిమామ
పెట్టొ, తిట్టొ పెద్దమఱఁది ♦ వెలఁది నెనరొ,
కనరొ ; తోటికోడండ్రదా ♦ కట్టొరట్టొ.
అన్ని యిట్లుండ నటుమీఁద ♦ నంతిపురని·
మగనిముద్దొ గుద్దొ పడు ♦ క గదిఁగునుకొ
కులటయొడిని గుటకొకూఁతు ♦ కుక్షియెండొ
నిండొ యని కన్నవారొందు ♦ నెగులదెంతొ !

లక్ష్మ—(తనలో) ఓస్ ! ఈమాట లెవఁడెఱుఁగఁడు ? ఇదియా యిప్పుడీతఁడు పలుకవలసినది !

జన—

గీ. ఏకకన్యఁగాంచి ♦ యెసఁగెడువానికే
యిట్టిబాధయనఁగ ♦ నింటనల్వు

రాచబిడ్డలున్న • యాతనిబాధ యిం
కెంతయో యెఱుంగ • నెవనితరము ?

శతా—మిగిలిన ముప్పురినిఁగూర్చియు నంత చింత చే
సినపనిలేదు. వారిసంగతి లోకముతోఁ పాటిదే యగును. జానకమ్మ
సంగతియే లోకాతీతమయినది. అదియైన నీధనుర్వ్యవహారమున నట్ల
యినది.

జన—మహాత్మా ! అందునుగూర్చియే యాందోళన మెక్కు
వగనున్నది. గాధిపుత్రా ! శంకరచాపము సజ్యముచేయు నాతఁ
డెవఁడు లభింపకుండు నెడల నేమికావలసినది ? ఎంతకాల మందులకై
నిరీక్షింపవలసినది ?

లక్ష్మ—(తనలో) ఈసారి విశ్వామిత్రుఁడు మాయన్నగారిని
గూర్చి చెప్పకుండు నెడ నేనే తెగిపడి చెప్పెదను. ఏమి ? ఇంకను
విశ్వామిత్రుఁడు మాటలాడఁడేమి ? (లక్ష్మణుఁడు లేచును.)

రామ— (ఆతనిఁ గూర్చుండఁబెట్టి యూరకుండుమని సంజ్ఞ
చేయును.)

లక్ష్మ—(అపవారించి రామునితో) ఈరాజేంద్రునిమాటలు
నేను సహింపఁజాలను. ధనుస్సు వంచునాతఁడు లభియింపఁ డను
చున్నాఁడు. జగతి నిర్వీర్యమైపోయెననుకొనినాఁడా ? మహావీరులగు
మీయెదుట నీమాటలువిని నేనూరకుండఁగలనా ?

రామ—(అపవారించి)తమ్ముఁడా ! ఇదికోపముసకదనుకాదు,
మనగురువుగారే యుచితరీతిని జెప్పెదరు.

లక్ష్మ—(తనలో) నీళ్ళు నములుచున్నట్లు మునిమాటలాడును
గాని విడఁగొట్టి తెగవేసి రెండు తునకలగునట్లు మాటలాడఁడేమి

అదిగో! ఉపదేశముద్రను బట్టుచున్నాఁడు. ఏమి మాటలాడునో విందము.

విశ్వా—రాజేంద్రా! నీకంతయాందోళనమక్కఱలేదు. ధనువును వంచుటకు శ్రీరామచంద్రుఁడర్హుఁడు.

లక్ష్మ—(తనలో) అద్ది! వినఁదగినమాఁటలు వినఁబడినవి.

జన—చిత్తము. అట్లైన నంతకంటె సంతోషమేమి?

లక్ష్మ—అట్లైన నను సందేహముతో నిమిత్తమేమున్నది?

విశ్వా—ఇందుకొఱకే రామునిటకె నేను దీసికొనివచ్చితిని.

లక్ష్మ—బాహుబలపరీక్షానన్నివేశమిటనుంటచే రామభద్రుఁడిటకువిచ్చేసెను. కాని యనాహూతుఁడై ఈరాజునింటికేలవచ్చును?

జన—(అపవారించి) గాధినందనా! బాణాసురుఁడు, కార్తవీర్యార్జునుఁడు మొదలగు మహాభుజబలాఢ్యులు వింటినెత్తి కదుపనే లేకపోయిరి. శ్రీరామచంద్రుఁడు చిన్నవారిలోమహాపరాక్రమశాలి. ప్రబలభుజాబల సంపన్నుఁడే కాని సహస్రభుజులకే యసాధ్యమగు నీ మహాకార్యము నిర్వహింపనోపునా?

విశ్వా—(అపవారించినవ్వుచు) ఓపునోలేదో చూడవచ్చును.

జన—ఇదిగో! మనము ముందుబాగుగ నాలోచించుకొనకుండ రామభద్రు నీపనికి బూనుకొనునట్లు చేయుట నాకిష్టములేదు.

విశ్వా—(అపవారించి) అట్లంటివేమి?

జన—(అపవారించి)మఱేమియుఁ లేదు,ఒకవేళ నాతఁడు విల్లెక్కుపెట్టలేకుండినయెడల సహస్రచంద్రమండలసంకాశమగు నాతనివదనమండలము చిన్నబోవదా? అట్టిమొగమును నేను జూడలేకుండుటచే

నిట్లు చెప్పుచున్నాను. కావున రామభద్రుఁడు విల్లువంపబూనుట నా కిష్టముగ లేదు.

విశ్వా—(అపవారించి) పణమును బెట్టుటవఱకే నీయిష్టము గాని యటుపైన నీయిష్టమేమున్నది ?

జన—(అపవారించి) అది నిజమేకాని యీధనుస్సు ప్రభావము శ్రీరామచంద్రునితో మీరిదివఱకు సెలవిచ్చితిరా ?

విశ్వా—చెప్పినయట్లులే చెప్పినాను. దాని నీవు వంపవలసి యుండునని నేను చెప్పలేదు.

జన—నేనిప్పుడు చెప్పనా ? మీరుచెప్పెదరా ?

విశ్వా—నీవు చెప్పకుండు నెడల నాతఁడు పూనుకొనునా ? ఏమన్నటు నేను చెప్పెదను.

జన—శ్రీరామచంద్రా ! గాధేయుసవన సంరక్షకై యీదేశ ప్రాంతమునకువచ్చి పూర్వపుణ్యవశమున నాకు దర్శనమిచ్చితివి. మహానందభరితుఁడనైతిని. శివచాపము నెక్కువెట్టినవానికినాకూఁతు నిచ్చెదనని దీక్షవూనియుంటినని యిదివఱకు జరిగియున్న మాటలవలన వినియుందువు. విల్లు వంచుటకుఁ గార్తవీర్యార్జునాది వీరులువచ్చి విముఖులై పోయిరి. ఆవిల్లువంచఁగల మహాపురుషుఁడెవ్వఁడునుగానఁ బడలేదు. రాక్షసక్షోదనదక్షాక్షీణభుజాబల విశేషుఁడవగు నీవిందు లకు సమర్థుఁడవయి యుందువుకావున—

విశ్వా—రామభద్రా ! అవశ్యము హరుచాపమును సజ్యము చేయుము.

రామ—రాజేంద్రా ! అనేకాస్త్రము లొసఁగి యనేక శత్రులఁ గటాక్షించి, యీ సురబలరహస్యము లెన్నియో వెల్లడించి, తాను

నాకు సమీపముగ గూర్చుండి, చంపవలసిన నిముసమునుగూడ నిర్దేశించి, మాగురుఁడగు నీమహార్షిశిఖామణి రాక్షసుల నాచేఁజంపించినాఁడు. యథార్థముగ నాతనికి నాపైనున్న కటాక్షమే యసుర హననకారణముకాని నాబాహువులలోనున్న సత్వముకాదు. ఇప్పుడుకూడ నామహానుభావుని కటాక్షమే కాలకంఠధనువును వంపఁగలదు.

జన—(తనలో) ఆహాహా! ఏమిసౌజన్యము!

లక్ష్మ—(తనలో) ప్రాణమైన వదలుకొనవచ్చునుగాని చేసిన గొప్పపని మునిమెప్పును వదలుకొనుట యీతనికిఁదక్క మఱెవ్వరికి సాధ్యము.

శతా—ఆహా! శ్రీరామమూర్తి వంటినిరహంభావస్వభావునెచ్చటను గనివినియుండలేదు.

గీ. చేయకుండఁ జేసితినని ♦ చెప్పునాతఁ
డధముఁడు, రవంతచేసి కొం ♦ డంతచేసి
నాఁడననువాఁడు గర్వి, యెం ♦ తయొయొనర్చి
యుంతఁజేసితిననువాఁడు ♦ సుజనుఁడిలను.
సర్వలోకోపకార వి ♦ స్తారకార్య
వారమొనరించి భగవంతు ♦ వైభవంబొ
శిష్టకరుణాదొదానిని ♦ జేసెననుచు
తన్నుమఱచెడువాఁడెపో ♦ దైవమిలను.

జన—గురూత్తమా! బాగుగసెలవిచ్చితిరి. అట్టిమహానుభావుఁడు హరధనువువంచి, నాకన్యనువరించి, నాచిత్తఖేదమునువారిం

చినన్నుఁ గృతార్థుని జేయఁగలఁడని తోఁచుచున్నది.

విశ్వా—ఊహములతోడ నింకఁగాలక్షేపమేల? ఆధనువునిటకుఁ దెప్పింపుము.

జన—ఇప్పుడేయీకార్యము జరిగింపుమని సెలవా?

విశ్వా—శుభము సంకల్పించిన వెంటనే జరుపవలసినది కాదా?

జన—చిత్తము. ధనువీ వెనుకనే యున్నది. సేవకా! ఈద్వారమును దెఱువుము.

(తెరయెత్తఁగఁ బుష్పమాలాద్యలంకృతంబగు నొక్కగద్దెపై హరధనువు గానఁబడును)

అందఱు—(లేచి నమస్కరించి) ఓం! హరహర! మహాదేవ శంభూ!

లక్ష్మ—(తనలో) ఓస్! ఈమాత్రపుధనువునే యెవరువంచలేకపోయిరా?

జన—(రామచంద్రునిఁ గాంచి కలిగించుకొని) నాయనా! రామచంద్రా! ఇటువచ్చి దానిని సజ్యము చేసెదవా?

విశ్వా—రాజేంద్రా! ఉండు. రామచంద్రా! తొందరలేదు. జనకచక్రవర్తీ! జానకి నిటకుఁ బిలిపింపుము.

రామ—(తనలో) ఆహా! నామనసులోని యూహ మేనినోటనుండి వెడలినదికదా! మహాత్మా!

జన—గాధినందనా! రాణివాసమున నున్న జానకియిటకేల?

విశ్వా—తండ్రియొద్ద రాణివాసమేల? ఈముసలిమునిముచ్చలయొద్ద రాణివాసమేల? భర్తయొద్ద రాణివాసమేల? పుత్రికైన

సౌమిత్రియొద్ద రాణివాసమేల?

లక్ష్మ—సెబాస్ ! గురూత్తమా ! బాగుగఁబలికితివి.

రామ—(తనలో)ఆహా ! మునీశ్వరా ! నీవాక్యమమోఘము కదా !

జన—

సీ॥ భర్గచాపమింక ♦ బల్లపైనుండఁగ
భర్తయనుచు రాము ♦ భద్రునంటి
భవసమాన తేజ! ♦ భవదీయవాక్యంబు
బహుళభవ్యభార ♦ భరితమయ్యె.

సేవకా ! జానకి నిటకుఁ బంపుమని రాణిగారితోఁ జెప్పుము,

రామ—(తనలో) హృదయమా !

గీ. భైరవాకార రాక్షస ♦ వీరదర్శ
నమున నిసుమంతయును జెం ♦ దకయుండి
మృదులమృదులాంగి సీత నీ ♦ క్షింపఁదలఁచి
తొడికెదేల యప్పుడే మొత్తి ♦ బడెద వేల ?
ఇలను సుఖదుఃఖ భాగార్థ ♦ ములకు శాశ్వ
తముగ సీతోడ గూర్చు కోఁ ♦ దలఁచినట్టి
సుదతివచ్చు దడఁబడక ♦ చూడుమయ్య
ప్రథమదర్శనమతి కృతా ♦ ర్థంబుగాదె?

[జానకియు మృదులయుఁ బ్రవేశింతురు.]

జాన—ఎవ్వరో క్రొత్తవారున్నట్లున్నారు (పోఁబోవును.)

రాము—ఆహాహా!

జన—(ముందునకుం బోయి జానకిని బట్టుకొని) అమ్మా! పోనక్క అలేమ, ఈతాతల నెఱుఁగనే యెఱుగుదువుకదా! ఆరాజ కుమారులలో

గీ. పోకమాౙికుంబోలెఁ ♦ బొడుగైనవానిని
పచ్చనైన పట్టు ♦ బట్టవాని

తల్లి! తలవంచుకొనెదవేల? (గడ్డముపట్టుకొని) ఇదిగో! చూడు.

మొయిలు హొయలు మేని ♦ మురిపముల్గలవాని
పరమతేజమైన ♦ వానిగనుము!

జాన—(తనలో) కన్నులు మూసికొనినను నావఃహామ హాని దివ్యతేజము తెప్పలగుండ కన్నులలోఁ బ్రవేశించి యొడలంతఁ బ్రకాశింపఁజేయుచున్నదే! ఇచ్చట సాక్షాత్కరించినది నాతపఃఫల మైన దైవమైయుండునా?

రాము—(తనలో)

గీ. మేఘమిచటనుండ ♦ మెఱుపచ్చటనునేల
ఈవిచిత్రిచాప ♦ మేల నడుమ!
భవునిధనువుదేగ ♦ వంచియో త్రెంచియో
నిన్ను నన్ను నన్ను ♦ నిన్నొనర్తు.

జన—అమ్మా! నేజెప్పినకాంతిని జూచితివా! మాటలాడ వేమిజానకీ?

జాన—అబ్బా! ఎదులకు!

జనక—అదేమి? కన్నులట్లు మూసికొందువేల?

జాన — (తనలో) నేఁబ్రవేశించిన యీమహనీయ తేజోరాశి తిరుగఁ బైకిబోవునేమోయని వెఱ్ఱిపడి కన్నులుమూసికొంటినిఁగాని తెప్పలుదూరి లోఁజొరఁబారిన కాంతి తెప్పలు తెఱచిననైనఁ బోవునా? (కన్నులు తెఱచును)

జన — అమ్మా! కన్నులు తెఱువుము సిగ్గుపడక చూడుము. ఇతఁడె దాశరథి రామచంద్రుఁడు (నవ్వుచు) ఆతఁడు నిన్నుఁ బెండ్లిచేసి కొనునఁట. ఏమందువు?

జాన — (నిమ్మళముగ) హరధనువుమాట?

లక్ష్మ — (తనలో) సెబాస్! వీరకన్యకా! మారామచంద్రునకు నీవే తగుదువు.

రాము — (తనలో) హరధనువు వంచిన తరువాతనే

జాన — తండ్రీ! నన్నువదలుము. (జానకి మృదులను జేరును.)

మృదుల — (అప) సీతమ్మా! ఎంతయాదృష్టవంతురాలవమ్మా!

జాన — (అప) చూడు. చూడు. మా చెల్లెలూర్మిళకు సౌమిత్రి మిక్కిలితగియున్నాఁడుసుమా!

మృదుల — అమ్మా! నీ పెండ్లికాకుండనే నీ చెల్లెలికిఁ బెండ్లి జేరపుమాటలా!

రామ — రాజేంద్రా! గురూత్తమా! ఇఁక ధనువు నొద్దకు వెడలవచ్చునా?

విశ్వా — అభ్యంతరమేమి?

రాము — తమ్ముఁడా! ఈవిల్లు నీయొద్దనుంచెదవా?

(ఇచ్చి ధనుస్సునొద్దకు నిమ్మళముగఁబోవును)

జన — (తనలో) అన్నియు ననుకూలముగనున్నవి. ఈధనుస్సేమి చేయునో?

గీ. హర ! శశాంక రేఖాధర ! యాశ్రితార్తి
హర ! యెప్పుడు నైహికపు దేవులాట నడుగ
నెదియు నొకటికోరెద క్షమి యింపు మిప్పుడు
సీత రాముని కిల్లాలిఁ జేయుమయ్య.

రాము—(గద్దెనుఁ జేరి ప్రదక్షిణమునుఁ జేయును.)
హర ! త్రిపురహర ! గజదైత్య హర ! పదాబ్జ
భక్తకృతపాపచయ హర ! ప్రసవబాణ
విపులమద హర ! భూమీశ్య తపవనహర !
ఏను నీవిల్లువంతు క్షమింపుమయ్య.

జాన—(తనలో) రామప్రభూ ! మీకులదేవతలు మిమ్ముల సఫలమనోరథులఁ జేయుదురుగాక !

రాము—(తనలో) విల్లెట్లు వంచెదనోయని జానకి నన్నుఁ గ్రీగంటఁ జూచుచున్నది. ఆహా! కృతార్థుఁడనుగదా! (ప్రకాశముగా) విల్లందుకొనుటకనుజ్ఞయేకదా ?

విశ్వా—హరప్రసాదోస్తు.

రాము—ఇదిగో. (పూలమాలికను జేతితో నెత్తును.)

(లక్ష్మణుఁడుతక్క నందఱు నవ్వుదురు.)

లక్ష్మ—ఆహా ! ప్రమాదము. రామమూర్తి సీతాకుసుమకోమలవిన్యస్తహృదయుఁడై పుష్పమాలిక నెత్తెనుకాఁబోలు. (కోపముతో) ఆయనయభిప్రాయము నెఱుఁగకుండనవ్వుటన్యాయమా? రాజేంద్రా ! నీవామాలికఁ దీసికొని శ్రీసీతాదేవికిమ్ము దాని నేమి చేయవలయునో ఆమెయే యెఱుఁగును.

జన—(తీసికొని) అమ్మా ! ఇది తీసికొనుము.

రాము—(ధనుస్సును రెండు చేతులతో నెత్తును.)

జనక—ఆహా! ఆహా! ఈమాత్రము చేయఁగలిగితివి. ఇంక వంచినట్లే.

సీత—(అప. మృదులతో) కార్తవీర్యార్జునుఁడు సహస్రబాహువులతో గింజుకొనిన నొక్క కోటియైన లేచినదికాదు.

విశ్వా—రామచంద్రా! ఏల సందేహింతువు?

రామ—మహాత్మా! విల్లు మిగుల పాతది, వెందువలె నున్నది. వంచుమని యనుచున్నారు. ఏమియగునోయని సంకోచించు చున్నాను.

జన—సెబాస్! మహావీరాగ్రణీ! సెబాస్! లోకోత్తర సత్ప్రభావా!—

సీత—(తనలో) సందేహింపకుము—వంచుటనీశక్తి నిఁబరీక్షించుటకొఱకుగాదు. లోకులకు నీప్రభావముఁ దెలియఁజేయుట కొఱకు కాదు. నన్నుఁజెట్టపట్టుటకొఱకు. శ్రీరామచంద్రా! వేగమువంచుము. వడఁకుచున్న గాలుసేతులతో జాలనేపు నిలువబడలేకుంటిని.

రాను—(వింటి నెడమచేతఁగొని నారి నెక్కువెట్ట టప్పుమను ధ్వనితో విల్లు పగులును.)

జన—విఱుచుట వంచుటకంటెఁ బైమెట్టుకదా! (సీతవంకఁ దిరిగి) అమ్మా! చూచెదవేల?

సీత—(పఱుగునవచ్చి రాముని మెడలోఁ బువ్వ మాలికను వైచును.)

విశ్వా—జయా! కల్యాణరాఘవా!

జన—జయా! కల్యాణరాఘవా!

శత — జయా! కల్యాణరాఘవా!

లక్ష్మ — జయా! కల్యాణరాఘవా!

జాన — తండ్రీ! నేనింక మాయమ్మయొద్దకుఁ బోవుదును.

(పోఁబోవును.)

జన — అమ్మా! కొంచెము సేపువఱకుండుము. మృదులా! నీవు లోనికి మంగళపుటారతి పళ్ళెరమును వేగఁదెమ్మా (మృదులపోవును)

విశ్వా — అగ్ర్యావసరమున నయిదవధన్యత యేదియో చెప్పెద నంటివే! అది యిదియే.

జన — మహాత్మా! ఈశుభమునకంతయు మీయనుగ్రహమే మూలకందము.

శత — ఒకనియిల్లు నిలువఁ బెట్టినసుకృత మెంత సద్యఃఫలప్రద మయినది!

రాము — తమ్ముఁడొక్కఁడును గొలఁది దూరమున నిలువఁ బడినాఁడు. నేనాతని నింకఁ జేరవచ్చునా?

జన — ఇదిగో! వధూవరులకు నివాళులయినపిమ్మట—

(మృదుల పళ్ళెరముతోఁ బ్రవేశించును.)

మంగళపుటారతి — సురటి.

మృదుల — మంగళం శ్రీజానకీరాములకు మంగళం
జనక కనకరాశిజానకికి, జలజాప్తకులరామచంద్రునకు, మానితశుభ
గుణమాణిక్యములకు మీకు మంగళం
హాటకహారి దేహలతకు తాటకమరణ సంధానునకు । పాటలాధర
మణి భాసితులకు మీకు ॥మంగళం॥

పురహరభక్తమణి పుత్త్రికకు హరచాప సంపాటనాధ్యునకు । కర
మరుదగు వధూవరులగు నిరువురకు ॥మంగళం॥

రాము—తన మెడలోని రత్నహారమును దీసి పళ్ళెరములో నుంచును.

జనక—మృదులా! బాగుగ బాడితివి. శివభక్తుని పుత్త్రికకు శివధనుఃఖండనునకుఁ గల్యాణముగుటచేతనే వధూవరులు కరమరుదగువారుకారు. అయోనిసంభవకు నహల్యాశాపవిమోచనునకుఁ గలయిక గలుగుటచేననికూడ చెప్పవచ్చును.

మృదు—చిత్తము! ఇదిగో! ఈరత్నహారము మీయల్లుఁడు గారు నాకుఁ గటాక్షించినారు.

జన—అల్లుఁడుగా రిచ్చినారనఁగ కూఁతు రీయలేదనియా? అమ్మా!

జాన—(ముత్యాలహారమిచ్చును.) తండ్రీ! నేను లోనికేగెదను. (మృదులతోఁ బోవును.)

రామ—(అపవారించి లక్ష్మణునిఁ గౌఁగిలించుకొని) ఈరాజేంద్రునికింకను కూఁతులున్నారఁటకాదా—సిగ్గుపడెదవేల? తమ్ముఁడా!

విశ్వా—ఊర్మిళా, మాండవీ శ్రుతకీర్తులను లక్ష్మణ, భరత, శత్రుఘ్నులకు వరుసగనిచ్చి సీతాకల్యాణముతో నీమూఁడు వివాహములు శీఘ్రముగఁ జేయుము.

జన—ముహూర్తమును స్థిరపఱచుఁడు. దశరథునితో నిల్లు వియ్యమొందఁగలభాగ్యము మీకరుణచే లభించెను. వెంటనే శుభలేఖలను వ్రాయించి దశరథమహారాజునకుఁ బంపించెదను.

విశ్వా—తథాస్తు. మేము మానివాసములకిఁకఁ బోయెదము. జానకీరామా! రామానుజా! నావెంటరండు.

జన—(రామలక్ష్మణులఁ గౌఁగిలించుకొని) వెళ్ళుఁడు. (విశ్వామిత్రుఁడు రామలక్ష్మణులతో నిష్క్రమించును)

శతా—నేనాశ్రమమునకుఁ బోయిమాతల్లిగారిఁ గాంచెదను.

జన—చిత్తము. (శతానందుఁడు పోవును)

గీ. వృక్షమునభీతినొకపక్షి ♦ యెగిరిపోవ
సన్నిపక్షులు నెగిరిన ♦ యట్లుగాఁగ
చిత్తమునఁగల్గునొకచింత ♦ చెదరిపోవ
చింతలన్నియొకప్పుఁడు ♦ చెదరిపోవు ||

అంతఃపురమీదినమున నెంతకలకలలాఁడుచుండును'

గీ. అంతిపురిరాణిమున్నటి ♦ హాస్యహాస్య
లన్ని 'యహహా' లుగామారు ♦ నందుఁగాదె
అమ్మలక్కలమున్నటివైన ♦ బుగ్గపోట్లు
ముక్కువ్రేళులుగనుమారి ♦ పోవుఁగాదె.

ఈవినోదమును నేను గూడఁజూచెదను.

(నిష్క్రమించును.)

శ్రీ

కల్యాణరాఘవము.

షష్ఠాంకము.

ప్రవేశము—సాకేతపురము.

ప్రవేశము—శంకరుఁడు.

శంక—ఇచ్చినాఁడు ఉల్లిపొరవంటి యొక్క గుడ్డ. చేసినాఁడు నాలుగుపెళ్లిండ్లు నాలుగుకుంచముల నివ్వాధాన్యము మూటఁగట్టుకొనటకి బట్టయున్నగుడ్డ నీయకపోయిన నేదేవుఁడిచ్చినాఁడు. నారాయణా! నారాయణా!

నారా—(ప్రవేశించి) ఏమోయీ! శంకరా! ఏమి చేయుచున్నావు?

శంక—ఏమున్నది? ఏడ్చుచున్నాను. వసిష్ఠగురువుగారిశిష్యుఁడను వియ్యంకునిగారిగురువుగారి శిష్యుఁడనుగదా! ఆమాత్రపుఁజిన్న పెద్ద తారతమ్యమునుక్కూడ లేదా? ఇదిగో! ఈగుడ్డనా జనకచక్రవర్తి నాకిచ్చుట! చనువులో గట్టిలేకపోవచ్చునుగాని యాశ్రయించినకొమ్మ గట్టిదే కాదా! నీకేమియిచ్చినాఁడు?

నారా — రెండుకాశ్మీరపు సేలువలిచ్చినాఁడు. మూఁడుపట్టు గోముఖములిచ్చినాఁడు. రెండుమృగచర్మము లిచ్చినాఁడు. రెండు పావుకలజోళ్లిచ్చినాఁడు. ఇంకనేమేమో—

శంక — ఇయ్యఁడానికేమి— మీగురువుగారు మాటమేకు. మావసిష్ఠయ్యవట్టి మేకుముక్క! శిష్యునకుసరియైనబహూకృతినీయనియెడలఁ దనకిచ్చిన బహుమతులఁగూడ గిరగిరద్రిప్పి యిచ్చినవానిమొగము మీఁద గొట్టునిర్భయస్వభావముగల వాఁడుమీగురుఁడు. ఇఁక మా యయ్యవారు తనకీయకున్నసరే. తనశిష్యునకీయకున్నసరే. కనికరము లేదు మొగము లేదు. మా పెట్టుపోతలేదు. మాటమంతియు లేదు.

నారా — అట్లందువేల? మనగురువులనుబట్టి మనకిచ్చినారా! పాండిత్యసంభావనకు నీవునేనుఁగూడ సిద్ధపడితిమి. పరీక్షాధికారులు నాకొసఁగవలసినట్లు నాకొసఁగినారు. నీకీయవలసినట్లు నీకిచ్చినారు. ఇది జనకచక్రవర్తిగారికేమి తెలియును ఇందులో మనగురువులకేమి జోక్యమున్నది. వెనుక నేమైనను నిన్న జరిగినగృహప్రవేశమహోత్సవములలో నీకమూల్యబహూకృతులు లభించినవికావా?

శంక — నల్గురుకొడుకులపెండ్లిండ్లయ్యెను; నల్గురుకోడండ్రింటికొక్కసారి వచ్చుటయ్యెను నేనుకులపురోహితుని శిష్యుఁడనైతిని. గృహప్రవేశోత్సవములలో నామాత్రపుబహుమానములైన నాకులేకుండవలయునా? మీవిశ్వామిత్రగురువుగారు మిథిలాపురమునుండి తిన్నగఁ దనయాశ్రమమునకే పోయెనంటివికాదా? సాకేతపురమునకుఁ దిరుగ నేల వచ్చినారు?

నారా — మీరాజుగారి బలాత్కృతిచేత యిచ్చటివేడుకలు చూచుటకువచ్చినారు.

శంక—అవి యయినవికావా ?

నారా—ఈదినమే ప్రయాణము. రాజుగారియొద్ద సెలవు తీసి కొనుటకు వెళ్ళినారు.

శంక—మాగురువుగారుకూడఁ గోటలోనేయున్నారా ?

నారా—లేరు.

శంక—అట్లయిన వెంటనే యాయన పరిచర్యకై నేను బో వలయును.

నారా—నేను గోటముందుఁ గనిపెట్టియుండి రాజుగారితో మాటలాడిరావేగమే మాగురువుగారిని గలిసి మాయాశ్రమమునకుఁ బోయెదను. సెలవు.

శంక—మంచిది ; దయయుంచుము.

(నిష్క్రమింతురు.)

ఇది విష్కంభము.

షష్ఠాంకము.

ప్రదేశము—రాజసభ.

ప్రవేశము—దశరథుఁడు, విశ్వామిత్రుఁడు.

విశ్వా—ఊఁ! హు! ఊఁ! హు!

దశ—ఇఁక లెక్క మూఁడు దినములు మాత్రమున్నాఁవుడు.

విశ్వా—ఇఁక నాఁగ వీలులేదు. వదాన్యగ్రగణ్యుఁడవై రామలక్ష్మణుల నీవు నాకిచ్చినను ఉపయోగము వచ్చితివి. కాలాతీత మయినది.

దశ—నా దాతృత్వ మనుగనక్కఱ లేదు. నేను మీయెడలఁ గఠినుఁడగు ఋణప్రదాతవలె నాచరించితిని.

విశ్వా—ఏల?

దశ—రెండు వస్తువులు మీకప్పనిచ్చితిని. తిరుగ నా వస్తువులఁ దీసికొంటినిగాదా!

విశ్వా—ఇచ్చిన యసలు మొత్తమునే భద్రముగ నీకుఁ దిరుగ నీయలేనని మొదటఁ గొంత జడిసితివి కావా!

దశ—క్షమింపవలయును. మీ ప్రభావ మెఱుఁగక—

విశ్వా—కాదు. రామచంద్రుని ప్రభావ మెఱుఁగక యనుము. అతఁడు పరశురామగర్వభంగ మెంతవిలాసముగఁ జేసెనో కన్నాఱఁ జూచితివి కాదా!

దశ—మహాత్మా! చూచితిని. ఇప్పటికా సన్నివేశము తలఁచుకొన్న నొడలు గగురుపొడచుచున్నది.

విశ్వా—పుత్రి మాహాత్మ్యముచే ఘనతనొందు తండ్రులలో నీవు పరిగణ్యుఁడవు. ఉత్తమోత్తముఁడవు. జ్ఞానమునఁబట్టియే కర్మమున కాధిక్యము.

దశ—నేనే మీవెంటవచ్చియుండు నెడలఁ దాటకాదులఁ జంపి నను గౌతమునకాంతా శాపవిమోచనముఁ జేసియుండఁగలనా !

విశ్వా—ఇఁక నట్టి మాటలేల! నేనిప్పుడే బయలుదేఱి యాశ్రమమునకుఁ బోవలయును

దశ—ఒక్క అరగడియ సేపయినను నుండరా ?

విశ్వా—నీకొఱకు నెంత సేపుకూర్చుండినఁ గూర్చుండవలయు ననియే యుండును. కాని ప్రయాణముహూర్తము సమీపించినది. పోవలయును.

దశ—నమస్కారము.

విశ్వా—కల్యాణమస్తు అయిన నిక్కడ నింక నేనుండి చేయవలసిన దేమున్నది.

దశ—సమకూర్పవలసిన శుభములన్నియు సమకూర్చనే కూర్చినారు. ఒక్కటున్నది.

విశ్వా—అదేమి ?

దశ—నేను పెద్దవాఁడనైతిని. రామచంద్రునకుఁ బట్టాభిషేకము చేసి నేను మీవెంటనే మీయాశ్రమమునకు రానెంచితిని. అందులకే మిమ్ము మూఁడు దినములుండుఁడని నేను బ్రార్థించితిని.

విశ్వా—అగ్ని సమయమున నదియునగును. తొందరయేల ?

దశ—తలఁచుకొనిన పని యెంతత్వరగ నైననంత మంచిది కాదా?

తప్పొప్పులపట్టిక.

పుట,	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు.
శీర్షిక	11	[illegible]	నమ్మువే
			సాత్రి[illegible] ప్రస్తావన
	14	[illegible]	[illegible]
2	12	అ	ఆ॥ వె॥
,,	1	[illegible]యునుగాని	ఎలయినను గాని
,,	20	[illegible]	యట్టి[illegible]
4	21	గేహాం[illegible]నను స	[illegible]హాయునకు సం
5	3	[illegible]	[illegible]
1	9	[illegible]	[illegible]
3	3	[illegible]	జ్యేష్ఠ
,,	7	[illegible]	[illegible]
,,	20	[illegible]	[illegible]
4	24	[illegible]	[illegible]
5	11	[illegible]	బాహ్యంప
,,	12	[illegible]	[illegible]
,,	16	[illegible]	[illegible]నములు
6	13	[illegible]	మాయొక్క
7	6	[illegible]	[illegible]
,,	16	[illegible]	[illegible]
,,	17	"	"
,,	18	[illegible]	[illegible]
8	7	[illegible]	[illegible]
,,	,,	[illegible]	[illegible]
,,	11	[illegible]	బాహ్యంప
9	1	సం[illegible]తని [illegible]	సంగతిని జెప్ప
		దను.	[illegible]ను.
,,	3	[illegible]	పేర్మాధిక్యము
,,	19	వృథ	వృథగ
10	8	[illegible]	[illegible]
,,	19	[illegible]	నీకుగోప
,,	22	[illegible]	[illegible]
,,	24	[illegible]	[illegible]
11	4	[illegible]	[illegible]
,,	19	[illegible]	[illegible]
12	1	వీధ	వీథి
13	23	గ్రంధ	గ్రంథ
15	14	[illegible]	[illegible]
18	9	నూలుటంటు	"నూంటలు"
19	12	[illegible]	[illegible]
,,	21	[illegible]	[illegible]

పుట.	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు.
20	19	యుక్కడకు	యిక్కడకు
21	17	వమసాక్రరము	నమసాక్రరము
22	9	దశరధు	దశరథు
,,	14	సను,కతి	సతి.కను
,,	21	ప్రాణనాధు	ప్రాణనాథు
23	15	పట్టులప్రబల	పట్టులబ్రబల
24	9	వశిష్ఠుడుప్రవే	వసిష్ఠుడుప్రవే
,,	12	నీవు బడ	నీవు పడి
,,	18	యూవత్తు	యాపత్తు
,,	21	సనధా	సనాథా
25	5	యేమిటి	యేమి
,,	7	లేమిటి	లేమి
26	1	పైకొంతె	పైగొంత
,,	21	లోనికిదారి	లోనికిదారి
27	4	కా-(అపవారించి)	కా-అంగుడు
			గుచున్నారేమి?
			దశ-ఏమియులేదు &c.
,,	14	కొలుకుపైకి	కొలుకుబైకి
,,	17	తిధి	తిథి
,,	22	సంవత్సరపుగ	సంవత్సరపుగణితము
		గణితము	
,,	23	తిధ	తిథి
28	15	డేకపావు	డేకబావు
29	23	యథేష్టముగ	యథేష్టముగ
30	3	నమసాంరము	నమసాంరము
,,	4	అంగునకు	అంధునకు
31	14	పయనాభి	నయనాభి
,,	21	యనుగ్రహము	యనుగ్రహము
37	6	కేళ్ళు	క్రేళ్ళు
38	20	కృతి	కృతి
43	13	నీకేమి	మీకేమి
,,	14	బరుగుబరుగున	బరుగుపరుగున
,,	17	తెలియకనయినను	తెలియకయయి
		యనుపే	ననుపే
,,	19	సమగ్రతకు	సమగ్రతకు
44	22	చేతితోపుచ్చు	చేతితోబుచ్చు
45	1	"దేహి" యనుట మీరు "దేహి"	
		యెందులకు డడేమీరుయనుటయెందులకండీ	
47	16	మారిచ	మారీచ
49	11	వెంట్రుకల	వెంట్రుకల

51	16 జిన్న	చిన్న	
,,	4 నేన	నేను	
,,	14 ప్రథమ	ప్రథమ	
53	5 నెటువచ్చు	యెటువచ్చు	
,,	,, జాయాప	జయాప	
54	7 నేనుపోయి	నేనుబోయి	
55	24 సమర్థత	సమర్థత	
56	24 సాహసార్గము	సాహసార్థము	
57	5 నవ్వుతున	నదన	
,,	15 నాండత	నాందెద	
58	22 తరువాతగొంచె	తరువాతఁగొంచె	
59	21 వదాన్యాగ్రణుండె	వదాన్యాగ్రగణ్యుండ	
60	10 తసలా	తసలా	
,,	13 ప్రాద్ధించితి	ప్రార్థించితి	
63	16 గాథి	గాధి	
65	10 నిటు	యిటు	
66	2 గమ్రిముగను	గ్రామముగ	
67	11 వృద్ధునకు	వృద్ధునకు	
,,	13 ,,	,,	
68	1 వశ్వా-విత్సా!	విశ్వా-వత్సా!	
,,	11 బలుక	బనిపలుక	
,,	14 వృద్ధు	వృద్ధు	
71	9 వృథ	వృథ	
,,	16 గచ్చ	గ్రచ్చ	
72	17 విర్వా-	విశ్వా-	
76	11 గాంక	గాంగ	
79	1 సంధ్య	సంధ్య	
,,	4 వేచి	లేచి	
,,	17 లక్షి్మ-	లక్ష్మ-	
,,	21 సాధుని	సాధుని	
,,	22 జూమటకే	జూపుటకే	
80	15 బుంజాలు	జంజాలు	
81	19 వృధ	వృథ	
82	16 ప్రేవు	ప్రేవుల	
,,	23 గొట్టుకొనుటకుఁ గాదుకానిపండ్లు కుట్టుటకు	గొట్టుటకుఁ గాకుండిని, పండ్లు కుట్టుకొనుటకుఁ	
83	2 చేతులు	జేతులు	
,,	12 కాళ్ళు	కాళ్ళ	
84	22 పెట్టుకొన్న	బెట్టుకొన్న	
86	16 యశాకాన	యశాంగాన	
87	11 సుబాహుండా!	సుబాహుండా!	
91	5 శుగ	శుద్ధి	
92	4 చెప్పతివా?	చెప్పితివా?	
94	1 పాటులు	పాటులు	
,,	7 గాతిగాతి	గాతి	
97	16 గుటుకొ	గుటుకొ	
98	2 తనము	అరము	
100	7 చెప్పన	చెప్పని	
,,	8 దప్ప	జెప్ప	
,,	14 వంచుఁగల	వంచుఁగల	
101	3 యుధార్థ	యధార్థ	
,,	8 ముని	పలని	
,,	14 యెవర్చి	యొనర్చి	
,,	18 నను	ననుముఁ	
,,	19 తెన్ను	దన్ను	
,,	21 భేదము	ఖేదము	
102	1 గృతార్థు	గృతార్థుని	
104	6 పచ్చెన	బచ్చెన	
,,	9 పరము	పరము	
105	6 దాశరధి	దాశరథి	
106	10 కాన	జాన	
,,	19 న్యాయస్థానంబు కొండోయు.	న్యాయస్థానంబు గాండోయు.	
,,	22 ఆము	యాము	
107	14 కాదు.	గాదు.	
109	7 కాప	శాప	
,,	8 చెప్పవచ్చును	జెప్పవచ్చును.	
112	17 నేనుకల	నేనుకల	
115	2 ప్రథముఁడవు	ప్రథముఁడవు.	
,,	15 కూర్చు	కూర్చు	
,,	18 పెద్ద	బెద్ద	

☞ 110 పుట, 12, 13 పంక్తులిట్లు చదువుకొనవలెను

అమ్మ లక్ష్మీల ముప్పాట ♦ నైన బుగ్గ
పోట్లు ముక్కు ప్రేళ్లగమారి ♦ పోవుఁగాడె